

**Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii
Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych
Instytut Psychiatrii i Neurologii**

Janusz Sierośłowski

**UŻYWANIE ALKOHOLU I NARKOTYKÓW
PRZEZ MŁODZIEŻ SZKOLNĄ
RAPORT Z OGÓLNOPOLSKICH BADAŃ ANKIETOWYCH
ZREALIZOWANYCH W 2015 R.**

**EUROPEJSKI PROGRAM
BADAŃ ANKIETOWYCH W SZKOŁACH
ESPAD**

WARSZAWA 2015

Badanie zostało sfinansowane przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE	3
WPROWADZENIE	7
CEL BADANIA	8
POPULACJA I PRÓBA	8
PROCEDURA BADAWCZA	10
WYNIKI	12
Palenie tytoniu	12
Picie napojów alkoholowych	19
Używanie innych substancji psychoaktywnych	37
Problem „dopalaczy”	53
Oczekiwania wobec alkoholu i przetworów konopi	57
Doświadczenie problemów związanych z piciem alkoholu.....	64
Doświadczenie problemów w związku z piciem alkoholu przez innych.....	67
Dostępność substancji psychoaktywnych	69
Ryzyko związane z używaniem substancji psychoaktywnych w opiniach badanych	84
Używanie substancji psychoaktywnych w otoczeniu badanych	92
Relacje z rodzicami i przyjaciółmi	96
Rodzice a używanie substancji przez młodzież	97
Korzystanie z internetu	99
Gry hazardowe	104
Formy spędzania czasu wolnego	112
Wiarygodność wyników.....	113
WNIOSKI I REKOMENDACJE	116
PRZYPISY	120

STRESZCZENIE

Wiosną 2015 r. w ramach międzynarodowego projektu: „European School Survey Project on Alcohol and Drugs” (ESPAD) zrealizowano audytoryjne badania ankietowe na próbie reprezentatywnej uczniów klas trzecich szkół gimnazjalnych (wiek: 15-16 lat) oraz klas drugich szkół ponadgimnazjalnych (wiek: 17-18 lat) naszego kraju. Badania ESPAD podjęto w 1995 r. z inicjatywy Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs (Pompidou Group) działającej przy Radzie Europy.

Celem badania był przede wszystkim pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych, ale także ocena czynników wpływających na rozpowszechnienie, ułożonych zarówno po stronie popytu na substancje, jak i ich podaży.

Napoje alkoholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży. Chociaż raz w ciągu całego swojego życia piło 83,8% uczniów z młodszej grupy i 95,8% uczniów z starszej grupy. Picie napojów alkoholowych jest na tyle rozpowszechnione, że w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem piło 48,6% piętnasto-szesnastolatków i 82,3% siedemnasto-osiemnastolatków. Najbardziej popularnym napojem alkoholowym wśród całej młodzieży jest piwo, a najmniej – wino. Wysoki odsetek badanych przyznaje się do przekraczania progu nietrzeźwości. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, chociaż raz upiło się 12,5% uczniów z młodszej kohorty i 19,7% ze starszej grupy wiekowej. W czasie całego życia ani razu nie upiło się tylko 63,1% uczniów młodszych i 35,6% uczniów starszych.

Palenie tytoniu jest zachowaniem mniej powszechnym. Chociaż raz w życiu paliło 56,2% gimnazjalistów i 71,5% uczniów ze starszej grupy. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 26,4% uczniów z grupy młodszej i 41,7% ze starszej.

Palenie tytoniu jest obecnie podobnie rozpowszechnione wśród dziewcząt jak wśród chłopców. Picie napojów alkoholowych jest nieznacznie bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt, chociaż niektóre wskaźniki picia są już takie same.

Jeszcze rzadziej zdarza się przyjmowanie leków uspokajających lub nasennych bez przepisu lekarza. Takie doświadczenia, chociaż raz w życiu, stały się udziałem 17,0% uczniów z młodszej kohorty i 17,9% ze starszej kohorty.

Sięganie po te leki jest bardziej rozpowszechnione wśród dziewcząt niż wśród chłopców.

Wyniki badania wskazują na znacznie niższy poziom rozpowszechnienia używania substancji nielegalnych, niż legalnych, szczególnie alkoholu i tytoniu. Większość badanych nigdy po substancje nielegalne nie sięgała. Wśród tych, którzy mają za sobą takie doświadczenia większość stanowią osoby, które co najwyżej eksperymentowały z marihuaną lub haszyszem. Chociaż raz w ciągu całego życia używało tych substancji 25,0% młodszych uczniów i 43,0% starszych uczniów. Na drugim miejscu pod względem rozpowszechnienia używania substancji nielegalnych wśród uczniów gimnazjów jest LSD lub inne halucynogeny (5,5%), a wśród uczniów szkół wyższego poziomu amfetamina (7,1%).

Aktualne, okazjonalne używania substancji nielegalnych, czego wskaźnikiem jest używanie w czasie ostatnich 12 miesięcy, także stawia przetwory konopi na pierwszym miejscu pod względem rozpowszechnienia. W klasach trzecich gimnazjów używa tego środka ponad 19,2% uczniów, w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych – 31,5%.

W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem 10,3% uczniów klas trzecich gimnazjów i 15,4% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych używało marihuany lub haszyszu.

Zarówno eksperymentowanie z substancjami nielegalnymi, jak ich okazjonalne używanie jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Do problemowych użytkowników przetworów konopi zidentyfikowanych przy pomocy testu przesiewowego zaliczyć można 7,0% gimnazjalistów oraz 7,6% uczniów ze starszej kohorty.

Rozpowszechnienie używania „dopalaczy” jest niższe niż przetworów konopi. Wśród gimnazjalistów 10,3%, a wśród starszych uczniów 12,6% używało kiedykolwiek tych substancji. Odsetek gimnazjalistów, którzy sięgali po „dopalacze” w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wyniósł 4,3%. W starszej kohorcie takich uczniów było 3,0%. Używanie „dopalaczy” jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Uwagę zwraca wysoki poziom dostępności napojów alkoholowych przejawiający się w ocenach respondentów. Na tym tle dostępność substancji nielegalnych jest oceniana niżej. Spośród substancji nielegalnych najwyżej oceniana jest dostępność przetworów konopi.

Badani narażeni są przede wszystkim na oferty napojów alkoholowych, spośród substancji nielegalnych uczniom najczęściej proponowane są przetwory konopi oraz alkohol produkowany nielegalnie domowym sposobem.

Większość młodzieży jest dobrze zorientowana w zakresie ryzyka szkód zdrowotnych i społecznych związanych z używaniem substancji psychoaktywnych. O stopniu ryzyka, według ocen respondentów, decyduje bardziej nasilenie używania, niż rodzaj substancji.

Oczekiwania wobec alkoholu oraz marihuany i haszyszu formułowane przez młodzież szkolną odwołują się w większym stopniu do pozytywnych konsekwencji niż ewentualnych szkód.

Okolo jedna czwarta gimnazjalistów i jedna piąta uczniów szkół ponadgimnazjalnych chociaż raz w życiu w gry hazardowe, tj. takie gdzie stawia się pieniądze i można je wygrać. W czasie ostatnich 30 dni takie zachowanie zadeklarowało 8,5% uczniów trzecich klas gimnazjów i 10,8% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Można szacować, że ok. 2% młodzieży może być zagrożonych hazardem problemowym.

Porównanie wyników badania z 2015 r. z wynikami badań zrealizowanych w 2011 r. w zakresie picia alkoholu przez młodzież wykazało kontynuację trendu spadkowego. Trochę inaczej rzecz się ma z substancjami nielegalnymi. Wskaźniki używania przetworów konopi w 2015 r. w starszej kohorcie wzrosły podobnie jak w poprzednim czteroleciu, natomiast w młodszej kohorcie wzrost uległ zahamowaniu.

Inne wskaźniki problemu marihuany i haszyszu, takie jak oferty tych substancji, czy zasięg używania ich w otoczeniu badanych wykazują podobne tendencje jak rozpowszechnienie używania. W młodszej grupie w 2015 r. zaznaczył się lekki spadek, zaś w starszej stabilizacja. Potwierdza to tezę o zahamowaniu trendu wzrostowego problemu przetworów konopi wśród piętnasto-szesnastolatków oraz przynajmniej zmniejszenie tempa wzrostu w starszej kohorcie.

W zakresie wskaźników picia alkoholu i palenia tytoniu obserwowano proces zacierania się różnic związanych z płcią, który doprowadził do zrównania się kilku wskaźników używania tych substancji przez dziewczęta i chłopców.

Zmiany w rozpowszechnieniu używania przetworów konopi wśród chłopców i dziewcząt nie układają się w tak czytelną tendencję, chociaż tu również można zaobserwować lekkie zmniejszenie się różnic między chłopcami, a dziewczętami, przynajmniej w stosunku do 1995 r.

W obszarze oceny ryzyka związanego z używaniem substancji obserwowaliśmy spadek odsetków badanych przypisujących używaniu marihuany lub haszyszu duże ryzyko. Ten niekorzystny trend w 2015 r. uległ zahamowaniu. Odsetki przypisujących duże ryzyko regularnemu używaniu przetworów konopi nawet wzrosły.

W zakresie ocen dostępności napojów alkoholowych odnotować trzeba powolną, ale konsekwentną pozytywną tendencję zmniejszania się odsetków uczniów określających swój dostęp jako bardzo łatwy. Podobnie dzieje się też z tytoniem. Ponadto zmniejszają się też odsetki uczniów dokonujących zakupów takich napojów alkoholowych jak piwo czy wino. Wzrosły natomiast odsetki uczniów pijących napoje alkoholowe w barach, kawiarniach, restauracjach, dyskotekach, itp.

Co do dostępności poszczególnych substancji innych niż alkohol, w 2007 r. obserwowaliśmy załamanie trendu wzrostowego trwającego od początku badań ESPAD. Odsetki cen dostępności substancji jako bardzo łatwej w 2007 r. spadły. W 2011 roku odnotowano wzrost, kontynuowany w 2015 r. w starszej grupie i zahamowany w młodszej.

W obszarze oceny ryzyka związanego z używaniem substancji obserwujemy spadek odsetków badanych przypisujących używaniu substancji duże ryzyko. Dotyczy to szczególnie substancji nielegalnych, a zwłaszcza przetworów konopi.

Porównania wyników badania z 2007 r. opatrzyć trzeba zastrzeżeniem wynikającym ze znacznych modyfikacji kwestionariusza.

Rozpowszechnienie używania „dopalaczy” w 2015 r. nie uległo zmianie w stosunku do 2011 r.

WPROWADZENIE

Idea paneuropejskiej współpracy w badaniach szkolnych na temat używania substancji psychoaktywnych powstała wśród badaczy tej problematyki skupionych wokół Rady Europy (Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs - Pompidou Group). Sprowadza się ona do uzgodnienia i na ile to możliwe wystandardyzowania metodologicznych warunków badań w różnych krajach, tak aby ich wyniki uczynić maksymalnie porównywalnymi. Badania zainicjowane przez tę grupę przyjęły formę wieloletniego programu badawczego zatytułowanego: „European School Survey Project on Alcohol and Drugs” (ESPAD) i prowadzone są co cztery lata według tych samych wystandardyzowanych technik, co umożliwia porównywalność nie tylko w przestrzeni ale i w czasie (Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., et al. 2012). Polska włączając się do tego projektu uzyskała możliwość śledzenia zarówno rozmiarów zjawiska jak i jego trendów rozwojowych na szerokim tle sytuacji w Europie i w poszczególnych jej krajach.

ESPAD jest pierwszym ogólnopolskim badaniem spełniającym warunki międzynarodowej porównywalności i jednocześnie podjętym z intencją śledzenia trendu w zakresie używania substancji przez młodzież szkolną. Badanie ESPAD zrealizowano w Polsce już czterokrotnie: w 1995 r. w 1999 r., 2003 r. oraz w 2007 r. na próbach losowych uczniów klas I i III szkół ponadpodstawowych (wg starego systemu edukacji) oraz klas III gimnazjów i klas II szkół ponadgimnazjalnych (wg nowego systemu edukacji). W 1995 r. badanie objęło 26 krajów europejskich, w tym Polskę, w 2011 r. w badaniu uczestniczyło już 39 krajów naszego kontynentu. Badanie ESPAD wspierane jest przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA), bowiem dostarcza danych w zakresie jednego z pięciu kluczowych wskaźników, tj. używania narkotyków w populacji generalnej.

Jak pokazały wyniki dotychczasowych badań ogólnopolskich, picie alkoholu przez młodzież stało się niemal statystyczną normą. Używanie substancji nielegalnych stawało się coraz bardziej widocznym problemem. Pod względem rozpowszechnienia używania leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza polskie piętnasto-szesnastolatki plasują się na pierwszym miejscu w Europie. Wszystkie te napawające niepokojem zjawiska podlegają dynamice, stąd potrzeba

monitorowania. Istotną cechą problemu używania substancji psychoaktywnych przez młodzież jest jego nierównomierna dystrybucji na terenie kraju. Generalnie problem ten bardziej rozpowszechniony jest w wielkich miastach. Na zróżnicowania związane ze stopniem urbanizacji nakładają się zróżnicowania regionalne. Zarówno ogólna strategia zapobiegawcza, jak konkretne działania profilaktyczne podejmowane zarówno w skali kraju, jak i na poziomie regionalnym i lokalnym wymagają wiedzy o rozmiarach i trendach w rozwoju zjawiska, stąd potrzeba podejmowania także badań w skali lokalnej i regionalnej. Wyniki badań ogólnopolskich mogą okazać się kiepskim przybliżeniem lokalnego obrazu zjawiska. Dlatego do ogólnopolskich badań ESPAD dołączyło się ze swoimi próbami kilka województw i miast.

CEL BADANIA

Badanie miało na celu przede wszystkim pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych. Podstawowymi pytaniami badawczymi były zatem pytania o liczby młodych ludzi, którzy mieli doświadczenia z tego typu substancjami oraz o stopień nasilenia tych doświadczeń. Celem badania była jednak również próba identyfikacji i pomiaru czynników wpływających na rozmiary zjawiska, zarówno po stronie popytu jak podaży. W badaniu poruszono zatem takie kwestie, jak dostępność substancji psychoaktywnych, zarówno w wymiarze fizycznym jak psychologicznym, gotowość do podjęcia prób z tymi środkami, przekonania na temat ich szkodliwości, doświadczenia w zakresie problemów związanych z ich używaniem. Wszystkie te kwestie zostały poddane pomiarowi ilościowemu w celu dokonania oszacowań dla młodzieży całego kraju i porównania z wynikami badań ESPAD z 1995 r., 1999 r., 2003 r., 2007 r. i 2011 r.

POPULACJA I PRÓBA

Założono objęcie badaniem dwóch kohort młodzieży – młodzież urodzoną w 1999 roku (wiek: 15-16 lat w momencie badania) i 1997 r. (wiek: 17-18 lat w momencie badania). Podejście kohortowe, przy zdefiniowaniu kohorty przez rok urodzenia, podyktowane było względami międzynarodowej porównywalności. Przy silnym

zróźnicowaniu systemów szkolnych w Europie rok urodzenia jest jedynym wspólnym kryterium zapewniającym porównywalność badanych populacji. Założono, że 95% tej młodzieży uczęszcza do szkół, w zdecydowanej większości do trzecich klas gimnazjów i drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika, zasadnicze szkoły zawodowe). W związku z tym próba badawcza została pobrana spośród młodzieży szkolnej z tych typów szkół i poziomów klas.

Schemat losowania przewidywał równomierny rozkład próby w kraju przy maksymalnym jej rozproszeniu. Operatem losowania była lista szkół MEN zawierająca informacje o liczbie klas w każdej ze szkół. Jednostką losowania była klasa szkolna, próba miała, zatem charakter klastrowo-warstwowy. Schemat doboru zakładał losowy dobór dwustopniowy. Najpierw losowano szkoły, a następnie klasy. Szkoły były losowane z prawdopodobieństwami proporcjonalnymi do liczby klas, tak, aby wszystkie klasy miały jednakowe szanse znalezienia się w próbie, niezależnie od wielkości szkoły, z której pochodzą. Klasy dobierane były w losowaniu prostym, po jednej z każdej z wylosowanych szkół. W klasach badaniu poddawano wszystkich obecnych w tym czasie uczniów, niezależnie od roku urodzenia.

Badaniami objęto próbę ogólnopolską, 9 prób wojewódzkich (Dolnośląskie, Kujawsko-Pomorskie, Lubelskie, Małopolskie, Mazowieckie, Opolskie, Śląskie, Świętokrzyskie, Zachodniopomorskie) oraz 4 próby miejskie (Wrocław, Bydgoszcz, Kędzierzyn-Koźle, Poznań). Wyniki dla poszczególnych miast i województw są przedmiotem odrębnych raportów. Ankiety z prób wojewódzkich i prób miejskich weszły do próby ogólnopolskiej z odpowiednimi wagami wyrównującymi dysproporcje wynikające z doreprezentowania jednostek terytorialnych, w których prowadzono badania.

Badania zrealizowano w 729 klasach gimnazjalnych oraz w 724 klasach szkół ponadgimnazjalnych. W gimnazjach zebrano 12 764 ankiety, zaś w szkołach ponadgimnazjalnych – 13 218 ankiet.

Odmówiło udziału w badaniu 49 gimnazjów oraz 42 szkoły ponadgimnazjalne. W badanych klasach gimnazjalnych 17,1% uczniów nie uczestniczyło w badaniu. Analogiczny odsetek w klasach ponadgimnazjalnych wyniósł 18,7%.

Ważona próba ogólnopolska liczyła 3526 uczniów trzecich klas gimnazjów oraz 2770 uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Wśród gimnazjalistów 50,6%

stanowiły dziewczęta, zaś 49,4% - chłopcy. W grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych było 52,6 dziewcząt oraz 47,4% chłopców.

Zastosowana w badaniu wielkość próby przy opisanej wyżej metodzie jej losowania pozwala na uzyskanie reprezentatywności statystycznej nie tylko na poziomie badanych kohort, ale także osobno dla dziewcząt i chłopców w ramach każdej kohorty.

Wyniki prezentowane w raporcie obejmują nie tylko młodzież urodzoną w 1999 r. oraz w 1997 r., ale wszystkich uczniów trzecich klas gimnazjów i drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Na potrzeby porównań międzynarodowych eliminowani z próby są uczniowie drugorocznicy oraz ci, którzy wcześniej rozpoczęli karierę szkolną. Stąd wyniki prezentowane w raportach krajowych zwykle nieznacznie odbiegają od wyników publikowanych w raportach europejskich. Na potrzeby śledzenia trendów na poziomie kraju badane populacje definiowane są poprzez uczęszczanie do trzecich klas gimnazjów bądź drugich klas szkół ponadgimnazjalnych.

PROCEDURA BADAWCZA

Badanie zostało realizowane metodą ankiety audytoryjnej przez zespół ankieterów rekrutujący się spoza systemu oświaty i wychowania. Jako ankieterzy byli zatrudniani przede wszystkim ludzie młodzi, głównie studenci, o łatwym kontakcie z młodzieżą szkolną. Ankieterzy zostali przeszkoleni oraz wyposażeni w szczegółową pisemną instrukcję. Do ich zadań, poza przeprowadzeniem badania w klasie, należało przygotowanie raportu zawierającego, obok opisu realizacji badania, informacje o klasie oraz o uczniach nieobecnych w trakcie badania. Praca ankieterów była wyrywkowo kontrolowana przez koordynatorów.

Nawiązanie kontaktu z wylosowanymi szkołami należało do obowiązków ankietera. Udział szkoły w badaniu negocjowany był także bezpośrednio przez ankietera. Badanie uzyskało wsparcie Ministra Edukacji Narodowej, którego pismo w tej sprawie zostało przekazane za pośrednictwem kuratoriów do wylosowanych szkół.

Na wydruku próby każdy ankieter otrzymał informacje adresowe wylosowanej szkoły oraz numer wylosowanej klasy. W każdej szkole klasy każdego poziomu są w określony sposób uporządkowane. Do zadań ankietera należała identyfikacja

wylosowanej klasy zestawiając obowiązujące w szkole uporządkowanie z wylosowanym numerem.

Jeśli wylosowana klasa była niedostępna (wycieczka, praktyki itp.), ankieterzy mogli spośród pozostałych klas wybrać klasę najbliższą numerem sięgając najpierw do klasy o niższym numerze, a gdyby takiej nie było – to o wyższym.

W procedurze badania położono bardzo duży nacisk na zapewnienie respondentom maksimum poczucia bezpieczeństwa oraz pełnej anonimowości. Służyły temu:

- wymóg nieobecności nauczyciela w klasie w trakcie badania,
- reguły postępowania ankietera (np. nie mógł on chodzić po klasie i zaglądać uczniom w kwestionariusze),
- specjalna procedura zwrotu wypełnionego kwestionariusza polegająca na umieszczeniu go przez ucznia w kopercie, a następnie zaklejeniu jej.

Uczniowie w instrukcji otrzymali zapewnienie o pełnej anonimowości badań, zarówno na poziomie pojedynczych uczniów, jak również całej szkoły. Oznacza to, że tajemnicą objęte są również wyniki na poziomie szkół.

Badania terenowe zrealizowano w dniach 22.04.2015-16.06.2015. Większość ankiet zrealizowano do końca maja 2015 r.

W 52 gimnazjach (7,0%) oraz w 23 szkołach ponadgimnazjalnych (3,2%) konieczne było uzyskanie zgody rodziców na przeprowadzenie badania. W 34 gimnazjach (4,6%) oraz w 8 szkołach ponadgimnazjalnych (1,1%) niektórzy rodzice nie wyrazili zgody na udział ich dzieci w badaniu.

Czas realizacji badania w klasie szkolnej wynosił średnio 44 minuty, przy medianie 45 minut.

Zdaniem ankieterów uczniowie w większości potraktowali badania poważnie, a proces zbierania danych przebiegał bez zakłóceń. Według ocen ankieterów pytania kwestionariusza nie sprawiały respondentom większych trudności.

Ankieterzy po sprawdzeniu kompletności materiałów przekazywali je do Instytutu za pośrednictwem instruktorów lokalnych. Ankiety po zarejestrowaniu zostały poddane procedurze sprawdzenia. Następnie założono i zweryfikowano zbiór danych. Obliczenia wyników badania zostały wykonane za pomocą pakietu statystycznego SPSS for Windows ver. 21. Zastosowano procedurę ważenia wyników, aby zrównoważyć efekt włączenia do zbioru danych ogólnopolskich danych z prób wojewódzkich. Wagi konstruowano osobno dla gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych.

WYNIKI

Prezentację wyników rozpoczniemy od rozpowszechnienia używania różnych substancji psychoaktywnych: najpierw tytoniu, potem napojów alkoholowych a w końcu pozostałych środków, w tym nielegalnych. Następnie przytoczymy wyniki odnoszące się do problemów, jakich doświadcza młodzież w związku z używaniem substancji. Następnie zajmiemy się kwestią dostępności poszczególnych substancji. W dalszej kolejności omówimy opinie o szkodliwości używania poszczególnych substancji oraz oceny badanych odnoszące się do rozmiarów sięgania po nie w ich najbliższym otoczeniu. Następnie zobaczymy, jaki stosunek do używania substancji przez uczniów mają ich rodzice.

Palenie tytoniu

Rozpowszechnienie palenia tytoniu było badane w dwóch wymiarach czasowych - całego życia respondenta oraz ostatnich 30 dni przed badaniem. Pierwszy z nich pozwala na ustalenie zasięgu zjawiska eksperymentowania z tą substancją, tzn. podejmowania prób palenia tytoniu. Drugi przydatny jest do uchwycenie rozmiarów grupy aktualnie palących, a także palących okazjonalnie lub regularnie.

Dane na temat doświadczeń z paleniem tytoniu zebranych na przestrzeni całego życia zawiera tabela 1.

W czasie całego życia, jakiejkolwiek doświadczenia z paleniem miało 56,2% uczniów klas trzecich gimnazjów i 71,5% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych. Wśród uczniów, którzy podejmowali próby palenia można wyróżnić frakcję osób, które paliły nie więcej niż 5 razy w swoim życiu. Frakcja ta liczy 22,5% młodszych i 20,1% starszych. Jednocześnie 18,5% z pierwszej grupy i 34,2% z drugiej paliło 40 razy lub więcej. Te ostatnie frakcje badanych, to osoby, których palenie wyszło poza fazę eksperymentowania.

Tabela 1. Palenie tytoniu kiedykolwiek w życiu

poziom klasy		2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	33,3	46,9	42,8	43,8
	1-2 razy	15,5	16,1	15,3	15,3
	3-5 razy	8,2	7,5	8,0	7,2
	6-9 razy	5,6	4,6	4,1	5,3
	10-19 razy	5,7	4,6	4,4	5,8
	20-39 razy	4,8	4,1	3,5	4,0
	40 razy lub więcej	27,0	16,3	21,8	18,5
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Nigdy nie palił	22,7	32,1	29,1	28,5
	1-2 razy	12,3	15,8	15,0	12,5
	3-5 razy	8,1	8,2	7,9	7,6
	6-9 razy	4,7	5,3	5,6	5,7
	10-19 razy	6,4	4,9	6,0	6,2
	20-39 razy	5,0	5,0	4,4	5,2
	40 razy lub więcej	40,7	28,7	32,0	34,2

Porównanie wyników z 2015 r. z wynikami z lat 2003, 2007 i 2015 wskazuje na stabilizację odsetka uczniów, którzy mają doświadczenia z paleniem tytoniu, po wzroście w latach 2007-2011. W latach 2003-2007 notowaliśmy spadek rozpowszechniania doświadczeń z paleniem tytoniu.

Spadek odsetka uczniów, którzy palili, co najmniej 40 razy w życiu, odnotowany w 2007 r. w stosunku do 2003 r. nie okazał się trwały. W 2011 r. obserwowaliśmy wzrost tego odsetka, kontynuowany w 2015 r. tylko w grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Wśród gimnazjalistów w 2015 r. nastąpił spadek tego odsetka. Palenie tytoniu jest zróżnicowane ze względu na płeć badanych (tabele 2 i 3).

Tabela 2. Palenie tytoniu kiedykolwiek w życiu przez chłopców

poziom klasy		2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	28,4	45,0	38,7	42,3
	1-2 razy	13,9	17,1	16,7	16,4
	3-5 razy	7,9	7,6	8,0	7,2
	6-9 razy	5,3	4,2	4,1	4,9
	10-19 razy	6,0	3,6	4,3	5,2
	20-39 razy	5,4	3,5	3,2	3,6
	40 razy lub więcej	33,1	19,0	25,0	20,4
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Nigdy nie palił	20,3	32,0	24,9	27,4
	1-2 razy	11,3	14,3	14,7	12,6
	3-5 razy	7,5	8,0	8,7	7,5
	6-9 razy	4,3	5,1	5,3	5,6
	10-19 razy	5,8	4,5	6,2	5,6
	20-39 razy	4,8	5,6	4,6	4,5
	40 razy lub więcej	46,1	30,4	35,5	36,9

Odsetki uczniów, którzy podejmowali próby z paleniem, są nieznacznie wyższe wśród chłopców, niż wśród dziewcząt. Prawidłowość ta obowiązuje w obu badanych kohortach. Także odsetki tych, którzy wyszli poza fazę pojedynczych prób są wyższe wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

W 2007 r. spadek odsetków badanych, którzy palili, co najmniej 40 razy w życiu, oraz odsetków tych, którzy kiedykolwiek podejmowali próby palenia tytoniu był silniejszy u chłopców niż u dziewcząt. W efekcie różnice wartości tych wskaźników między chłopcami dziewczętami uległy zmniejszeniu. W 2011 r. wzrost wartości tych wskaźników u chłopców wykazał większą dynamikę, co doprowadziło do wzrosty różnic, zaś w 2015 r. ponownie wskaźniki dla chłopców i dla dziewcząt uległy zbliżeniu.

Tabela 3. Palenie tytoniu kiedykolwiek w życiu przez dziewczęta

poziom klasy		2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie palił	37,9	48,8	46,9	45,5
	1-2 razy	17,0	15,2	14,0	14,3
	3-5 razy	8,5	7,4	8,0	7,1
	6-9 razy	5,8	4,9	4,0	5,7
	10-19 razy	5,4	5,6	4,6	6,4
	20-39 razy	4,3	4,4	3,9	4,4
	40 razy lub więcej	21,1	13,7	18,7	16,7
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Nigdy nie palił	25,3	32,5	33,5	29,5
	1-2 razy	13,3	17,2	15,3	12,5
	3-5 razy	8,9	8,3	7,0	7,7
	6-9 razy	5,1	5,4	5,9	5,9
	10-19 razy	7,1	5,2	5,8	6,8
	20-39 razy	5,3	4,4	4,1	5,8
	40 razy lub więcej	35,0	26,9	28,4	31,8

W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 26,4% piętnasto-szesnastolatków i 41,7% siedemnasto-osiemnastolatków (tabela 4).

Wśród nich, odnotowujemy znaczne zróżnicowanie pod względem nasilenia palenia. Badani z obu poziomów nauczania w podobnych odsetkach zaliczali się do grupy palących rzadziej niż raz dziennie (11,9% uczniowie z młodszej kohorty i 15,9% uczniowie ze starszej kohorty). Niemal dwukrotnie niższe odsetki palących codziennie w ilości przekraczającej 10 papierosów dziennie odnotowano wśród uczniów gimnazjów – 3,3% niż wśród młodzieży ze starszych klas – 6,3%.

Tabela 4. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni

poziom klasy		2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Nie	67,9	78,3	70,2	73,6
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,7	6,4	8,2	7,9
	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,0	2,7	4,1	4,0
	1-5 papierosów dziennie	10,2	5,8	8,2	7,7
	6-10 papierosów dziennie	6,2	3,5	5,3	3,5
	11-20 papierosów dziennie	3,0	1,8	2,4	1,8
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,0	1,5	1,7	1,5
II klasy szkół ponad- gimnazjaln ych	Nie	55,7	65,0	58,1	58,3
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,9	8,0	9,8	10,4
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,9	3,5	4,9	5,5
	1-5 papierosów dziennie	11,3	10,8	11,1	11,7
	6-10 papierosów dziennie	12,7	6,9	9,0	7,9
	11-20 papierosów dziennie	7,0	4,1	5,0	4,4
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,4	1,7	2,1	1,9

W 2007 r. odsetki uczniów palących w czasie ostatnich 30 dni wyraźnie spadły w stosunku do 2003 r. W grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych zmniejszyło się także rozpowszechnienie codziennego palenia w ilości, co najmniej 10 papierosów w ciągu doby. W 2011 r. wskaźniki palenia w czasie ostatnich 30 wzrosły w obu badanych grupach. W 2015 r. w młodszej grupie nastąpił spadek tego wskaźnika, a w starszej – stabilizacja. W latach 2007-2015 rozpowszechnienie palenia ponad 10 papierosów dziennie w czasie ostatnich 30 dni w obu grupach nie ulegało większym zmianom.

Rozpowszechnienie aktualnego palenia okazało się być zależne od płci zarówno wśród młodszej, jak i wśród starszej młodzieży (tabele 5 i 6).

Tabela 5. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wśród chłopców

poziom klasy		2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Nie	63,3	76,8	68,8	73,6
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,6	6,4	7,0	7,4
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,7	2,5	4,0	3,9
	1-5 papierosów dziennie	11,4	5,7	8,1	7,5
	6-10 papierosów dziennie	8,3	4,5	6,7	3,7
	11-20 papierosów dziennie	4,2	2,3	3,2	2,1
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	2,6	1,7	2,2	1,8
II klasy szkół ponad- gimnazjal- nych	Nie	52,4	64,0	54,1	56,8
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,2	7,0	10,0	8,9
	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,2	2,6	4,5	4,5
	1-5 papierosów dziennie	10,9	10,4	11,0	10,7
	6-10 papierosów dziennie	13,4	8,6	10,2	9,7
	11-20 papierosów dziennie	10,4	5,3	7,4	6,6
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	3,3	2,2	2,7	2,7

W klasach trzecich gimnazjów przynajmniej raz w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 26,4% chłopców dziewcząt oraz 26,3%. Codzienne palenie w ilościach przekraczających 10 papierosów dziennie deklarowało 3,9% chłopców i 2,6% dziewcząt.

W klasach drugich szkół z poziomu ponadgimnazjalnego w czasie ostatnich 30 dni paliło 43,2% chłopców oraz 40,5% dziewcząt. Odsetki palących codziennie ponad 10 papierosów wynoszą dla chłopców 9,3% i dla dziewcząt 3,6%.

Tabela 6. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wśród dziewcząt

poziom klasy		2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Nie	72,6	80,1	71,5	73,7
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	6,8	6,4	9,4	8,4
	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,3	2,7	4,2	4,2
	1-5 papierosów dziennie	9,0	5,8	8,3	7,8
	6-10 papierosów dziennie	4,1	2,4	3,9	3,4
	11-20 papierosów dziennie	1,7	1,4	1,5	1,5
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	1,4	1,2	1,2	1,1
II klasy szkół ponad- gimnazjal- nych	Nie	59,3	66,2	62,3	59,5
	Mniej niż 1 papieros na tydzień	7,6	8,9	9,5	11,8
	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,6	4,2	5,3	6,3
	1-5 papierosów dziennie	11,7	11,3	11,2	12,5
	6-10 papierosów dziennie	12,1	5,4	7,7	6,2
	11-20 papierosów dziennie	3,3	3,0	2,4	2,5
	Więcej niż 20 papierosów dziennie	1,4	1,1	1,5	1,1

Porównanie wyników z 2007 r. z wynikami z 2003 r. w zakresie palenia tytoniu w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wykazało spadek wartości wskaźników zarówno wśród dziewcząt jak i wśród chłopców, tyle, że wśród tych ostatnich był on

silniejszy. W efekcie odsetki palących chłopców w gimnazjach były już tylko o 16% większe niż analogiczne odsetki dziewcząt, podczas gdy w 2003 r. były większe o 35%. W szkołach ponadgimnazjalnych odsetki palących w grupie chłopców były już tylko o 6% większe niż w grupie dziewcząt.

W latach 2007 - 2011 zmiany przybrały przeciwny kierunek. Wzrosły odsetki palących chłopców i dziewcząt, przy czym u tych pierwszych wzrost był silniejszy. W konsekwencji różnice między chłopcami i dziewczętami w rozpowszechnieniu palenia wzrosły. Wszystkie przytoczone wskaźniki wskazywały na zahamowanie procesu wyrównywania się rozpowszechnienia używania tytoniu wśród chłopców i wśród dziewcząt. W 2015 r. obserwujemy powrót do tej tendencji, ponownie za sprawą silniejszego spadku u chłopców niż u dziewcząt.

Picie napojów alkoholowych

Napoje alkoholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży szkolnej, podobnie jak ma to miejsce w dorosłej części społeczeństwa. Próby picia ma za sobą 83,8% gimnazjalistów z klas trzecich i 95,8% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych (tabela 7).

W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem piło jakiekolwiek napoje alkoholowe 71,7% młodszych uczniów i 92,7% uczniów starszych. Warto zauważyć, że odsetki konsumentów alkoholu, definiowanych jako osoby, które piły jakikolwiek napój alkoholowy w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem, w przypadku uczniów młodszych jeszcze w 2003 r. nie odbiegały znacznie od odsetków konsumentów stwierdzanych w badaniach na populacji osób dorosłych. Obecnie są one wyraźnie niższe.

Na tym tle nie dziwi wysoki odsetek konsumentów w klasach starszych - większość uczniów z tych klas w momencie badania była już pełnoletnia lub zbliżała się do wieku dorosłości. Nadal wysoki odsetek konsumentów alkoholu wśród uczniów klas trzecich gimnazjów - głównie piętnasto-szesnastolatków powinien budzić niepokój spoglądając na rzecz, czy to z perspektywy zdrowia publicznego, czy norm prawnych.

Porównanie wyników odnoszących się do konsumpcji napojów alkoholowych w czasie ostatnich 12 miesięcy uzyskanych w 2015 r. z wynikami z wcześniejszych

badania wskazują na odmienne tendencje w obu badanych kohortach. Wśród gimnazjalistów po wzroście w latach 1995-2003 zaznacza się trend spadkowy z wyraźnym nasileniem w 2015 r. W starszej kohorcie wskaźnik wzrósł tylko w 1999 r. i od tego czasu mamy do czynienia ze stabilizacją.

Tabela 7. Picie napojów alkoholowych

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykolewiek w życiu	92,8	90,3	92,5	90,2	87,3	83,8
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	77,3	82,0	84,9	78,9	78,3	71,7
	W czasie 30 dni przed badaniem	50,4	61,1	65,8	57,3	57,6	48,6
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolewiek w życiu	96,5	96,6	96,7	94,8	95,2	95,8
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	88,0	93,8	93,4	92,0	91,6	92,7
	W czasie 30 dni przed badaniem	65,6	78,1	78,9	79,5	80,4	82,3

W sumie wyniki z ostatnich 16 lat zdają się sugerować, że nie udało się osiągnąć celu, jakim jest zachowanie abstynencji od alkoholu do osiągnięcia pełnoletności, jeśli nie przez wszystkich nastolatków, to przynajmniej przez większość z nich. W młodszej grupie zauważyć jednak trzeba pozytywną tendencję trwającą już 12 lat.

Za wskaźnik względnie częstego używania alkoholu przyjęto picie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Jakiekolewiek napoje alkoholowe w tym czasie piło 48,6% uczniów z grupy młodszej i 82,3% uczniów z grupy starszej. Trzeba przypomnieć, że badanie było realizowane w maju i czerwcu - okres ostatnich 30 dni przypadał zatem na kwiecień i maj, w zależności od tego kiedy, który z badanych wypełniał ankietę. Okres ten nie obejmował zatem świąt, karnawału, czy wakacji, które jak można przypuszczać szczególnie sprzyjają okazjom do picia.

Wyniki uzyskane w 2015 r. w zestawieniu z wynikami z 2011 r. wskazują na znaczny spadek odsetka często pijących w grupie gimnazjalistów. Po raz pierwszy od 1995 r. mniej niż połowa respondentów nie piła w czasie ostatnich 30 dni od momentu badania. W grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych można mówić o stabilizacji.

Warto, zatem zauważyć, że wskaźnik częstego picia wykazuje podobne tendencje jak poprzednio analizowany.

Rozpowszechnienie picia alkoholu okazało się zróżnicowane ze względu na płeć tylko, gdy analizujemy picie w czasie ostatnich 12 miesięcy i ostatnich 30 dni przed badaniem (tabele 8 i 9).

Wartości wskaźników picia kiedykolwiek w życiu oraz w czasie ostatnich 12 miesięcy dla chłopców i dziewcząt nie różnią się istotnie między sobą. Prawidłowość ta dotyczy zarówno piętnasto-szesnastolatków jak i siedemnasto-osiemnastolatków. Znaczące różnice między chłopcami i dziewczętami pojawiają się, gdy rozpatrujemy picie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem i to tylko w młodszej grupie. Jednak nawet wyniki odnoszące się do częstego picia pokazują, że różnice między chłopcami i dziewczętami nie są zbyt wielkie. Przekraczają one nieznacznie wartość 3 punktów procentowych.

W młodszej kohorcie w latach 1995-2003 zarówno wśród chłopców jak i wśród dziewcząt obserwujemy wzrost rozpowszechniania picia w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem, przy czym wśród dziewcząt był on silniejszy. W efekcie znaczna różnica między chłopcami i dziewczętami uległa zmniejszeniu. Od 2007 r. notujemy trend spadkowy, zarówno wśród chłopców jak i wśród dziewcząt, przy czym wśród tych drugich o większym nasileniu. W konsekwencji w 2015 r. różnica między chłopcami i dziewczętami niemal zanikła.

W badaniach z 1995 r. w starszym roczniku rozpowszechnienie picia w czasie ostatnich 12 miesięcy było większe u chłopców niż u dziewcząt. Lata 1995-1999 przyniosły większy wzrost rozpowszechniania picia wśród dziewcząt niż wśród chłopców i w efekcie różnice związane z płcią zatarły się. Można powiedzieć, że starsze dziewczęta dogoniły chłopców pod względem tego wskaźnika. Od 2003 roku w grupie chłopców notujemy fluktuacje z lekką tendencją spadkową. W grupie dziewcząt natomiast do 2011 r. zaznacza się wyraźny trend spadkowy, zakończony w 2015 r. znacznym wzrostem. W efekcie tych procesów różnica w rozpowszechnianiu picia między chłopcami i dziewczętami powiększająca się do 2011 r., w 2015 r. uległa zatarcu.

Tabela 8. Picie napojów alkoholowych wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykółwiek w życiu	94,4	93,1	93,7	91,2	89,0	84,1
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	80,9	86,2	87,5	80,1	80,2	72,7
	W czasie 30 dni przed badaniem	55,5	68,4	71,5	60,4	62,3	50,2
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykółwiek w życiu	97,4	96,5	96,6	94,9	96,2	95,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	89,9	93,8	94,2	92,6	93,9	92,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	72,8	82,5	84,6	82,9	84,9	83,0

Tabela 9. Picie napojów alkoholowych wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykółwiek w życiu	91,2	87,6	91,4	89,2	85,6	83,3
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	73,8	78,0	82,5	77,8	76,5	70,7
	W czasie 30 dni przed badaniem	45,3	54,1	60,3	54,1	53,1	47,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykółwiek w życiu	95,6	96,8	96,9	94,6	94,2	96,0
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	86,3	93,8	92,6	91,4	89,2	92,9
	W czasie 30 dni przed badaniem	58,8	74,3	73,2	76,1	75,6	81,7

Dynamika rozpowszechnienia picia w czasie ostatnich 30 dni w grupach gimnazjalistów i gimnazjalistek w przybliżeniu odpowiada dynamice analizowanego wcześniej wskaźnika picia w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. W starszej kohorcie trendy układają się odmiennie. Odsetki chłopców, którzy pili w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem rosły do 2003 r., a następnie pozostawały względnie stabilne. Analogiczne odsetki dziewcząt silnie wzrosły w 1999 r., postawały na podobny poziomie do 2011 r. i w 2015 r. znacznie wzrosły. Przewaga chłopców pod względem rozpowszechniania uległa zmniejszeniu w 1999 r. lekko fluktuowała do 2011 r., aby ulec zatarciu w 2015 r.

Wyniki te zdają się wskazywać na kontynuację procesu wyrównywania różnic w wzorach picia między dziewczętami i chłopcami, który wiązać można z procesem emancypacji dziewcząt. Picie alkoholu w naszej kulturze, to raczej domena mężczyzn. Wśród dorosłych mieszkańców naszego kraju spotykamy wielokrotnie więcej niepijących kobiet, niż mężczyzn abstynentów. Wśród nastolatków proporcje te są niemal wyrównane.

Konsumpcję poszczególnych typów napojów alkoholowych prześledzimy na przykładzie doświadczeń alkoholowych zebranych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem (tabela 10). Zarówno w trzecich klasach gimnazjów, jak wśród młodzieży starszej najwyższe odsetki konsumentów ma piwo, na drugim miejscu jest wódka a dopiero na trzecim wino. Każdy z trzech typów napojów jest bardziej popularny w klasach ponadgimnazjalnych w porównaniu z klasami gimnazjalnymi.

Tabela 10. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Piwo	45,6	52,8	68,8	60,3	57,4	51,3
	Wino	32,8	24,4	23,7	22,6	26,0	21,1
	Wódka	29,9	25,0	36,7	30,3	40,7	33,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Piwo	55,9	66,2	78,6	78,8	78,1	78,9
	Wino	40,5	31,0	30,7	31,0	35,6	37,7
	Wódka	46,0	42,0	52,0	50,8	62,8	65,2

Wódkę pił, co najmniej raz w ciągu ostatnich trzydziestu dni, co trzeci badany gimnazjalista (33,1%) i znacznie więcej niż co drugi uczeń szkoły wyższego poziomu (65,2%). Picie piwa zdarzyło się w tym czasie większości badanych, ponad połowie gimnazjalistów (51,3%) i ponad trzem czwartych uczniów starszy (78,9%). Wino piła ponad jedna piąta młodziej młodzieży (21,1%) objętej badaniem i ponad jedna trzecia uczniów ze starszej grupy (37,7%).

W latach 1995-2003, zarówno wśród gimnazjalistów, jak i uczniów szkół ponadgimnazjalnych obserwowaliśmy stały trend wzrostowy popularności piwa. W 2007 r. nastąpiło załamanie tej tendencji. W młodziej grupie uczniów odsetek spadł, w starszej zaś pozostał taki sam jak w 2003 r. Zarówno w 2011 r. jak i w 2015 r. wśród gimnazjalistów utrzymała się tendencja spadkowa, zaś w starszej grupie nadal można mówić o stabilizacji.

Odsetki pijących wino spadły w 1999 r. w stosunku do 1995 r. i aż do 2007 r. nie ulegały większym zmianom. W 2011 r. obserwowaliśmy ich lekki wzrost, zaś w 2015 r. w grupie gimnazjalistów notujemy spadek, zaś w grupie starszych uczniów dalszy wzrost.

Odsetek pijących wódkę po lekkim spadku w 1999 r., w 2003 r. istotnie wzrósł i to do poziomu większego niż w 1995 r. W kolejnych latach obserwujemy nadal fluktuacje trendu. W 2011 r. nastąpił jednak wyraźny wzrost popularności tego napoju, kontynuowany w 2015 r. w grupie uczniów starszych. W grupie gimnazjalistów zwraca uwagę znaczny spadek.

Wszystkie te zmiany, jakie odnotowano na przestrzeni ostatnich 20 lat nie zachwiały hierarchią popularności poszczególnych trunków.

Płeć wprowadza pewne różnice w obrazie popularności poszczególnych trunków, chociaż nie zmienia ich rankingu. W tabelach 11 i 12 zebrano dane o odsetkach chłopców i dziewcząt pijących każdy z trunków w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem.

W trzecich klasach gimnazjów, zarówno wśród chłopców jak i wśród dziewcząt na pierwszym miejscu jest piwo potem wódka i wino. Podobnie jest w klasach starszych. W obu grupach w przypadku piwa i wódki odsetki pijących w czasie ostatnich 30 dni są wyższe wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

W przypadku wina dziewczęta wyraźnie częściej niż chłopcy zaliczają się do pijących w czasie ostatnich 30 dni. Dotyczy to obu badanych kohort, chociaż w starszej kohorcie, różnice między dziewczętami i chłopcami są większe.

Tabela 11. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Piwo	58,2	59,3	76,0	64,7	62,2	53,6
	Wino	34,5	30,3	25,5	21,6	25,1	17,8
	Wódka	35,7	32,7	45,1	35,5	45,8	33,6
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Piwo	72,6	73,5	85,4	83,9	83,8	81,2
	Wino	38,7	32,8	31,4	28,5	32,4	29,2
	Wódka	54,1	51,2	60,4	59,8	69,1	68,4

Tabela 12. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Piwo	32,8	45,2	62,1	56,1	52,8	49,0
	Wino	31,0	16,9	21,9	23,1	26,8	24,3
	Wódka	24,2	14,9	28,7	25,5	35,8	32,7
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Piwo	39,7	59,3	71,7	73,9	72,1	76,9
	Wino	41,6	29,2	29,9	33,1	39,0	45,2
	Wódka	37,7	33,2	43,3	42,5	56,0	62,4

Warto też dodać, że tendencje w dynamice popularności piwa, wina i wódki są podobne u chłopców i u dziewcząt. Jedynie w przypadku uczniów drugich klas szkół gimnazjalnych wzrost odsetków pijących wino w czasie ostatnich 30 dni był wyraźnie wyższy u dziewcząt niż u chłopców.

Wskaźnikiem wielkość konsumpcji przy jednej okazji każdego z napojów alkoholowych było pytanie o ilość wypitą przy ostatniej okazji konsumpcji napojów alkoholowych.

Wielkości spożycia przy jednej okazji piwa, wina i wódki oraz dwóch względnie nowych na naszym rynku napojów alkoholowych tj. cydru i alkopopu (tabele 13-17) są silnie zróżnicowane, zarówno wśród uczniów klas trzecich gimnazjów jak klas drugich szkół ponadgimnazjalnych.

Typową ilością piwa konsumowaną przy jednej okazji przez uczniów młodszych jest od 0,5 litra do litra (25,5%) lub poniżej 0,5 litra (25,3%). W klasach starszych najliczniejsza jest frakcja pijących między 0,5 litra, a 1 litrem tego napoju (38,0%).

Tabela 13. Wielkość spożycia piwa przy ostatniej okazji picia napojów alkoholowych

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pije piwa	19,9	24,6
	Ostatnim razem nie pił piwa	15,0	14,5
	Poniżej 50 cl	22,3	25,3
	Od 50 cl do 100 cl	29,2	25,5
	Powyżej 100 cl do 200 cl	8,9	6,4
	Powyżej 200 cl	4,7	3,7
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Nigdy nie pije piwa	8,9	8,5
	Ostatnim razem nie pił piwa	12,4	16,8
	Poniżej 50 cl	18,9	18,5
	Od 50 cl do 100 cl	37,3	38,0
	Powyżej 100 cl do 200 cl	12,7	11,0
	Powyżej 200 cl	9,7	7,1

Pozytywną tendencją obserwowaną w młodszej grupie jest wzrost odsetka wypijających przy jednej okazji ilości poniżej 1 litra, w tym tych którzy pili poniżej 0,5 litra, kosztem spadku odsetka wypijających powyżej litra piwa. W próbie starszej młodzieży nie obserwujemy istotnych zmian.

Mniej informacji mamy o wielkości spożycia wina i wódki przy jednej okazji, bowiem znacznie mniej badanych piło te trunki w czasie swojej ostatniej okazji. Rozkłady odpowiedzi pokazują jednak wyraźnie odmienny charakter tych dwóch napojów. W przypadku wina badani grupują się w rejonie niższych wartości, w przypadku wódki rozkład jest bardziej równomierny z lekkim przechyłem w stronę większych ilości, szczególnie wśród drugoklasistów ze szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 14. Wielkość spożycia wina przy ostatniej okazji picia napojów alkoholowych

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pije wina	40,9	45,5
	Ostatnim razem nie pił wina	31,5	29,5
	Poniżej 20 cl	15,0	15,7
	Od 20 cl do 40 cl	6,3	5,0
	Powyżej 40 cl do 74 cl	3,0	2,2
	75 cl lub więcej	3,3	2,1
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Nigdy nie pije wina	27,3	23,8
	Ostatnim razem nie pił wina	41,7	47,7
	Poniżej 20 cl	14,6	15,7
	Od 20 cl do 40 cl	7,3	6,4
	Powyżej 40 cl do 74 cl	3,8	3,1
	75 cl lub więcej	5,3	3,3

W młodym pokoleniu, podobnie jak wśród dorosłych, wino i wódka zdają się pełnić inne funkcje. Picie wina ma wyraźnie bardziej symboliczny charakter, stąd wystarczają mniejsze ilości. Wódka zaś służy głównie jako intoksykant, stąd pije się jej więcej.

Porównanie rozkładów wielkości spożycia wina i wódki przy jednej okazji uzyskanych w badaniach z lat 2011 i 2015 nie ujawnia żadnych czytelnych tendencji. Obserwowane niewielkie zmiany wydają się mieć charakter losowych fluktuacji.

Tabela 15. Wielkość spożycia wódki przy ostatniej okazji picia napojów alkoholowych

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie piję wódki	39,9	42,6
	Ostatnim razem nie pił wódki	24,6	21,6
	Poniżej 8 cl	9,9	9,9
	Od 8 cl do 15 cl	7,8	7,8
	Powyżej 15 cl do 24 cl	7,2	7,8
	Powyżej 24 cl	10,7	10,3
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie piję wódki	21,3	14,8
	Ostatnim razem nie pił wódki	29,2	33,8
	Poniżej 8 cl	8,1	7,6
	Od 8 cl do 15 cl	10,4	8,7
	Powyżej 15 cl do 24 cl	11,7	11,3
	Powyżej 24 cl	19,3	23,8

Najmniej informacji zebrano na temat nowych napojów alkoholowych. Tylko nieliczni pili je podczas swojej ostatniej okazji alkoholowej. Napoje te nie zdobyły sobie jeszcze, jak widać, dużej popularności. Pite są one raczej w niewielkich ilościach.

Zarówno cydr jak alkopop, tak popularne wśród młodzieży, szczególnie młodszej, w krajach Zachodniej Europy, w Polsce nie zdobyły sobie jak na razie większego uznania, przynajmniej wśród nastolatków. Dane z tabel 16. i 17. przekonują, że każdy z tych napojów pojawia się we wzorze ostatniej konsumpcji napojów alkoholowych jedynie u 4-8% badanych, niezależnie od tego, czy mowa o gimnazjalistach, czy o uczniach szkół ponadgimnazjalnych. Zdecydowana większość uczniów z obu grup w ogóle tych napojów nie pije. Ci nieliczni, którzy ostatnio pili cydr lub alkopop, w większości wypili nie więcej niż 1 litr.

Tabela 16. Wielkość spożycia cydru przy ostatniej okazji picia napojów alkoholowych

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pije cydru	84,3	77,6
	Ostatnim razem nie pił cydru	11,1	14,3
	Poniżej 50 cl	2,4	3,9
	Od 50 cl do 100 cl	1,3	2,8
	Powyżej 100 cl do 200 cl	0,4	0,8
	Powyżej 200 cl	0,5	0,7
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Nigdy nie pije cydru	82,7	61,6
	Ostatnim razem nie pił cydru	12,4	29,2
	Poniżej 50 cl	2,0	4,5
	Od 50 cl do 100 cl	1,3	3,5
	Powyżej 100 cl do 200 cl	0,9	0,7
	Powyżej 200 cl	0,8	0,6

Wedle wyników badań w czasie ostatnich 4 lat nie nastąpiły większe zmiany ani w popularności tych napojów, ani w wielkości spożycia jednorazowego u tych, którzy po te napoje sięgają. Jedynym wyjątkiem jest wyraźny wzrost odsetka badanych, którzy przy ostatniej okazji pili cydr.

Tabela 17. Wielkość spożycia alkopopu przy ostatniej okazji picia napojów alkoholowych

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pije alkopopu	88,0	84,8
	Ostatnim razem nie pił alkopopu	9,5	10,6
	Poniżej 50 cl	1,1	1,6
	Od 50 cl do 100 cl	0,9	1,4
	Powyżej 100 cl do 200 cl	0,1	1,0
	Powyżej 200 cl	0,3	0,6
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Nigdy nie pije alkopopu	85,7	74,4
	Ostatnim razem nie pił alkopopu	11,2	20,8
	Poniżej 50 cl	0,9	2,3
	Od 50 cl do 100 cl	1,0	1,7
	Powyżej 100 cl do 200 cl	0,4	0,3
	Powyżej 200 cl	0,8	0,5

Szczególnie niebezpieczne dla zdrowia młodego człowieka, jak również dla porządku publicznego jest picie w znacznych ilościach, a szczególnie prowadzących do przekroczenia progu nietrzeźwości. Rozkłady odpowiedzi na pytanie o doświadczanie nietrzeźwości zawiera tabela 18.

Tabela 18 zawiera tylko dane za 2011 i 2015 bowiem w badaniach ESPAD 1995, 1999, 2003 i 2007 inaczej pytano o doświadczanie nietrzeźwości. Od 2011 r. kwestię nietrzeźwości badano przy użyciu pytania, w którym nietrzeźwość została precyzyjnie zdefiniowana poprzez wskaźniki behawioralne (zataczanie się, bełkotanie, utrata pamięci). Takie sformułowanie pytania spowodowało, że chwyta ono stany silnego upicia, tak zatem trzeba interpretować wyniki. W wcześniejszych edycjach ESPAD pytano po prostu o doświadczanie nietrzeźwości bez doprecyzowania znaczenia tego terminu. W efekcie otrzymywano wyraźnie wyższe odsetki nieporównywalne z bieżącymi wynikami.

Tabela 18. Silne upicie się tzn. wypicie tyle, żeby np. zataczać się, bełkotać, nie pamiętać, co się działo

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	44,5	36,9
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	33,2	27,6
	W czasie 30 dni przed badaniem	14,4	12,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	65,7	64,4
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	47,6	46,9
	W czasie 30 dni przed badaniem	21,6	19,7

Stanu silnego upojenia alkoholem doświadczyła, chociaż raz w życiu, ponad jedna trzecia piętnasto-szesnastolatków (36,9%) i prawie dwie trzecia uczniów ze starszej grupy (64,4%). W czasie ostatnich 30 dni w stanie silnego upicia się było 12,5% uczniów trzecich klas gimnazjów i 19,7% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych.

Porównanie wyników z 2015 r. z wynikami z 2011 r. wskazuje na wyraźny spadek odsetków gimnazjalistów, którzy upili się chociaż raz w życiu, oraz tych którzy upili się chociaż raz w czasie ostatnich 12 miesięcy. Jedynie rozpowszechnienie upijania się w czasie ostatnich 30 dni nie uległo zmianie w tej grupie. W starszej kohorcie żaden z analizowanych wskaźników nie uległ zmianie.

Wskaźniki silnego upijania się są zróżnicowane ze względu na płeć (tabele 19 i 20). Przybierają one wyższe wartości u chłopców niż u dziewcząt. Szczególnie znaczne różnice pojawiają się w grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych w przypadku pytania o ostatnie 30 dni przed badaniem.

Porównanie wyników uzyskanych w 2015 r. z wynikami z 2011 r. ujawnia odmienne zmiany w obu badanych kohortach. Wszystkie wskaźniki rozpowszechnienia upijania się wśród gimnazjalistów spadły, podczas gdy wśród gimnazjalistek zmniejszyło się rozpowszechnienie upijania się kiedykolwiek w życiu oraz w czasie ostatnich 12 miesięcy, zaś odsetki dziewcząt, które upiły się w czasie ostatnich 30 dni nie uległy zmianie.

W starszej kohorcie także obserwujemy tendencje spadkowe wśród chłopców, natomiast wśród dziewcząt zaznacza się wzrost. Jedynie pod względem upijania się w czasie ostatnich 30 dni zarówno wśród chłopców, jak i wśród dziewcząt nie nastąpiła zmiana.

Efektem prezentowanych powyżej zmian jest zmniejszenie się różnic między chłopcami a dziewczętami najwyraźniej widoczne w przypadku upijania się w czasie ostatnich 30 dni przez gimnazjalistów.

Tabela 19. Silne upicie się tzn. wypicie tyle, żeby np. zataczać się, bełkotać, nie pamiętać, co się działo - chłopcy

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedyskolwiek w życiu	47,1	38,1
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	35,3	29,0
	W czasie 30 dni przed badaniem	17,2	13,1
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Kiedyskolwiek w życiu	74,3	69,0
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	56,4	52,2
	W czasie 30 dni przed badaniem	26,8	24,7

Tabela 20. Silne upicie się tzn. wypicie tyle, żeby np. zataczać się, bełkotać, nie pamiętać, co się działo, wg płci

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedyskolwiek w życiu	42,0	35,7
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	31,3	26,3
	W czasie 30 dni przed badaniem	11,6	11,9
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Kiedyskolwiek w życiu	56,6	60,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	38,2	42,3
	W czasie 30 dni przed badaniem	15,9	15,2

Pytaniem uzupełniającym naszą wiedzę o upijaniu się młodzieży był próba oszacowania na skali dziesięciopunktowej poziomu intoksykacji przy ostatnim upiciu się. Jak pokazują dane z tabeli 21. odsetki badanych są dość wyrównane.

Tabela 21. Nasilenie nietrzeźwości

poziom klasy		2015	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pił alkoholu	14,7	17,9
	1 (brak efektu)	28,3	34,2
	2	16,5	13,7
	3	10,3	9,0
	4	8,0	7,1
	5	6,7	5,1
	6	4,7	3,8
	7	3,6	3,1
	8	2,8	2,2
	9	1,4	1,5
	10 (bardzo silne upicie)	2,9	2,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pił alkoholu	5,4	5,0
	1 (brak efektu)	22,3	25,9
	2	18,5	17,4
	3	13,7	12,8
	4	9,2	10,7
	5	9,0	8,9
	6	6,4	6,1
	7	5,8	5,5
	8	4,2	3,2
	9	2,0	1,7
	10 (bardzo silne upicie)	3,5	2,7

Zgodnie z przewidywaniami w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych uczniowie w nieco wyższych odsetkach deklarują silne upicie się niż w klasach młodszych.

Rozkłady poziomów intoksykacji przy ostatnim upiciu się pozostawały względnie stałe w czasie. W 2011 r. zmieniona została skala odpowiedzi, stąd nie możliwości dalszego śledzenia trendu, można co najwyżej przyjrzyć się zmianom w ostatnim czteroleciu.

Jak pokazują dane z tabel 22 i 23. chłopcy w większych odsetkach niż dziewczęta potwierdzali wyższe poziomy upicia się. Było tak zarówno w klasach trzecich szkół gimnazjalnych, jak i wśród młodzieży starszej.

Tabela 22. Nasilenie nietrzeźwości wśród chłopców

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pił alkoholu	12,8	17,6
	1 (brak efektu)	28,2	33,7
	2	15,4	13,1
	3	11,1	9,0
	4	8,5	7,6
	5	6,0	4,8
	6	5,1	3,9
	7	3,9	3,3
	8	3,4	2,2
	9	1,6	1,8
	10 (bardzo silne upicie)	4,0	3,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pił alkoholu	4,1	5,1
	1 (brak efektu)	19,2	22,5
	2	16,5	15,2
	3	12,6	12,3
	4	10,1	10,9
	5	9,5	10,0
	6	7,6	7,6
	7	7,0	6,5
	8	5,3	4,0
	9	3,0	2,3
	10 (bardzo silne upicie)	5,1	3,7

Tabela 23. Nasilenie nietrzeźwości wśród dziewcząt

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nigdy nie pił alkoholu	16,5	18,1
	1 (brak efektu)	28,4	34,7
	2	17,5	14,4
	3	9,5	8,9
	4	7,6	6,6
	5	7,4	5,3
	6	4,4	3,8
	7	3,3	2,9
	8	2,2	2,2
	9	1,3	1,3
	10 (bardzo silne upicie)	1,8	1,9
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nigdy nie pił alkoholu	6,7	4,9
	1 (brak efektu)	25,7	29,0
	2	20,6	19,4
	3	14,9	13,2
	4	8,3	10,6
	5	8,4	8,0
	6	5,1	4,9
	7	4,5	4,5
	8	3,0	2,6
	9	1,1	1,2
	10 (bardzo silne upicie)	1,8	1,7

Niezależnie od samooceny badanych w kwestii upicia się, w badaniu przyjęto także obiektywną miarę nadmiernego spożycia przy jednej okazji. Taką miarą było 5 drinków lub więcej. W tabeli 24 zestawiono odsetki badanych, którym zdarzało się przekraczać tę miarę.

Tabela 24. Picie nadmierne w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Wypicie 5 lub więcej drinków z rzędu w czasie ostatnich 30 dni						
poziom klasy		1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Ani razu	53,5	57,9	63,7	62,2	64,2
	1 raz	15,1	14,0	13,7	14,9	14,4
	2 razy	11,5	10,6	8,8	10,4	9,7
	3-5 razy	11,9	10,3	7,8	7,7	7,0
	6-9 razy	4,1	3,7	2,9	1,9	2,3
	10 lub więcej razy	4,0	3,4	3,1	2,8	2,4
II klasy szkół ponadgim- nazjalnych	Ani razu	46,8	48,5	47,5	43,7	36,3
	1 raz	16,4	15,4	16,2	17,2	19,7
	2 razy	15,1	12,5	12,0	15,0	17,4
	3-5 razy	12,0	13,3	13,3	13,4	15,1
	6-9 razy	4,8	4,7	5,3	5,7	5,9
	10 lub więcej razy	4,9	5,7	5,7	5,1	5,6

W 2015 r. 35,8% gimnazjalistów oraz 63,7% uczniów szkół ponadgimnazjalnych wypilo choć raz pięć drinków przy jednej okazji w czasie ostatnich 12 miesięcy.

Warto zauważyć, że w młodszej grupie 11,6% badanych wypijało ponad 5 drinków przy jednej okazji, co najmniej, co dziesięć dni. W starszej grupie takich uczniów było 26,5%.

Porównanie wyników z 2015 r. z wynikami z lat wcześniejszych wskazuje na powolne zmniejszanie się frakcji gimnazjalistów, którzy chociaż raz w czasie ostatnich 30 dni wypili co najmniej 5 drinków pod rząd, oraz tych którzy pili, co najmniej 5 drinków dziennie częściej niż 2 razy w miesiącu. Przeciwną tendencję zauważamy w przypadku uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. W starszej grupie oba wskaźniki wykazują tendencję wzrostową.

Używanie innych substancji psychoaktywnych

Do szerokiej grupy innych niż alkohol i tytoń substancji psychoaktywnych należą takie substancje legalne jak leki przeciwbólowe i nasenne czy substancje wziewne oraz szeroka gama substancji nielegalnych. Pod pojęciem substancji nielegalnych rozumiemy tu substancje, których produkcja i obrót nimi są czynami zabronionymi przez prawo. W języku publicystyki substancje te często nazywane są narkotykami.

Dane z tabeli 25 pokazują, że wśród uczniów klas młodszych na pierwszym miejscu pod względem rozpowszechnienia eksperymentowania znajdują się marihuana i haszysz (25,0%) a na drugim leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza (17,0%). Wśród uczniów klas starszych na pierwszym miejscu również znajdują się marihuana i haszysz (43,0%). Leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez zalecenia lekarza także ulokowały się na drugim miejscu (17,9%).

Wśród gimnazjalistów na trzecim miejscu znalazły się substancje wziewne (11,2%), na czwartym miejscu leki przeciwbólowe w celu odurzania się (7,4%), a na dwóch kolejnych – LSD lub inne halucynogeny (5,5%) oraz amfetamina (5,3%). W starszej kohorcie na trzecim miejscu znajdują się substancje wziewna (7,6%), na czwartym – amfetamina 7,1%, a na dwóch kolejnych – leki przeciwbólowe w celu odurzania się (6,7%) oraz LSD lub inne halucynogeny (5,2%). Wśród gimnazjalistów co najmniej trzyprocentowe rozpowszechnienie osiągnęły jeszcze kokaina (4,4%), ecstasy (3,9%), grzyby halucynogenne (3,3%), metamfetamina (3,6%), sterydy anaboliczne (3,1%) oraz polską heroinę, czyli tzw. kompot (3,4%).

Wśród starszych uczniów analogiczna lista środków, których używało kiedykolwiek w życiu, co najmniej 3% badanych, jest krótsza i obejmuje obok ecstasy (4,0%), także kokainę (4,3%), grzyby halucynogenne (3,2%) oraz metamfetamina (3,9%). W przypadku większości substancji rozpowszechnienie eksperymentowania jest wśród starszej młodzieży podobne lub trochę wyższe niż w młodszej grupie. Tylko do doświadczeń z substancjami wziewnymi częściej przyznaje się młodzież ze szkół gimnazjalnych.

GHB, nowy w Polsce narkotyk, używany był kiedykolwiek przez 2,1% badanych z młodszej kohorty oraz 1,1% ze starszej. Substancja ta była używana przez respondentów w niemal identycznym odsetku, jak odsetek respondentów, którzy przyznali się do używania nieistniejącego środka – relewinu (2,1% w młodszej grupie i 1,2% w starszej grupie).

Tabela 25. Używanie substancji kiedykolwiek w życiu

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	10,1	15,1	19,2	15,7	24,3	25,0
	Substancje wziewne	10,4	9,1	9,3	8,2	8,7	11,2
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	18,5	18,3	17,3	15,6	15,5	17,0
	Leki przeciwbólowe w celu odurzania się	X	X	X	X	X	7,4
	Amfetamina	2,9	7,4	6,0	3,8	4,6	5,3
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	3,6
	LSD lub inne halucynogeny	1,9	4,0	2,5	1,8	3,3	5,5
	Crack	0,5	1,0	1,6	0,9	2,1	2,6
	Kokaina	0,8	1,9	2,2	1,8	3,3	4,4
	Relevin	0,4	X	1,0	0,8	2,1	2,1
	Heroina	0,8	5,7	1,8	1,4	1,3	3,1
	Ecstasy	0,8	2,8	2,8	2,5	3,0	3,9
	Grzyby halucynogenne	X	X	3,5	2,0	3,1	3,3
	GHB	X	X	0,8	0,5	1,2	2,1
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	1,2	1,0	1,8	3,0
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	8,4	7,0	5,8	5,7
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	11,3	9,7	X	X
	Sterydy anaboliczne	2,8	3,4	2,9	2,1	2,7	3,1
	Polska heroina (kompot)	X	X	2,3	1,8	2,4	3,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	17,1	22,4	36,7	27,9	37,3	43,0
	Substancje wziewne	7,9	5,4	6,3	6,8	5,6	7,6
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	20,8	20,8	20,1	19,0	16,8	17,9
	Leki przeciwbólowe w celu odurzania się	X	X	X	X	X	6,7
	Amfetamina	2,8	10,5	15,4	7,8	8,3	7,1
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	3,9
	LSD lub inne halucynogeny	2,7	3,5	4,2	2,7	3,9	5,2
	Crack	0,4	0,8	1,4	1,4	1,8	1,5
	Kokaina	0,8	1,8	2,4	2,5	3,9	4,3
	Relevin	0,3	X	0,6	0,9	1,8	1,2
	Heroina	0,6	6,8	2,2	1,7	1,2	1,8
	Ecstasy	0,6	2,7	5,8	4,2	5,0	4,0
	Grzyby halucynogenne	X	X	4,9	2,9	3,5	3,2
	GHB	X	X	0,6	0,8	1,2	1,1
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	0,7	1,0	1,4	2,0
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	14,6	12,2	7,5	7,3
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	23,4	17,1	X	X
	Sterydy anaboliczne	4,0	2,6	3,5	3,5	3,2	2,3
	Polska heroina (kompot)	X	X	1,2	1,5	2,0	2,0

Należy także zwrócić uwagę na bardzo niskie, mieszczące się w wąskim przedziale 2-3% rozpowszechnienie używania narkotyków w zastrzykach. Szczególny niepokój powinny budzić natomiast dość znaczne odsetki młodzieży eksperymentującej z alkoholem w połączeniu z lekami (5,7% w młodszej kohorcie i 7,3% w starszej). Łączne przyjmowanie różnych substancji jest szczególnie niebezpieczne ze względu na ryzyko szkód zdrowotnych wzmacniane przez efekt możliwej interakcji między substancjami.

Porównując wyniki z 2015 r. z wynikami z lat 2011, 2007, 2003, 1999 i 1995 odnotować trzeba powrót do trendu wzrostowego eksperymentowania z niektórymi przynajmniej substancjami, po jego załamaniu się w 2007 r. Dotyczy to zarówno gimnazjalistów, jak i uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

W latach 1995-2003 mieliśmy do czynienia z wyraźnym trendem wzrostowym odsetka uczniów, których udziałem stały się doświadczenia z przetworami konopi. W młodszej grupie wzrost między 2003 r. a 1999 r. był trochę mniejszy niż w poprzednim czteroleciu, chociaż osłabienie tempa wzrostu nie jest zbyt duże. W starszej grupie odsetki uczniów, którzy używali, chociaż raz, przetworów konopi wzrosły wyraźnie silniej w latach 1999-2003 niż w latach 1995-1999, mieliśmy tu zatem do czynienia z nasileniem trendu wzrostowego. Zmiany w rozpowszechnieniu eksperymentowania z marihuana i haszyszem w młodszej i starszej grupie wykazywały zatem odmienne tendencje. W 2007 r. nastąpił silny spadek odsetków eksperymentujących z przetworami konopi, zarówno w młodszej grupie, jak i wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. W 2011 r. w obu grupach nastąpił wzrost i to do nie notowanego dotychczas poziomu, w 2015 r. natomiast – w młodszej grupie obserwujemy zahamowanie tego wzrostu, zaś w starszej jego kontynuację.

Podobnie stało się z kilkoma innymi środkami. Rozpowszechnienie sięgania po amfetaminę, LSD i sterydy anaboliczne po wzroście w obu grupach badanych w latach 1995-1999, w 2003 r. w młodszej grupie trochę spadło, w starszej grupie zaś kontynuowało trend wzrostowy. W 2007 r. w obu grupach pojawił się spadek. Jedynie rozpowszechnienie sięgania po sterydy w starszej grupie pozostało na tym samym poziomie, co w 2003 r. W 2011 r. wszystkie te wskaźniki wzrosły, zarówno wśród gimnazjalistów, jak w starszej grupie wiekowej. Rok 2015 przyniósł dalszy wzrost rozpowszechniania eksperymentowania z tymi substancjami w młodsze grupie, a także w starszej, ale tylko w przypadku LSD i innych halucynogenów.

Rozpowszechnienie eksperymentowania z takimi środkami, jak ecstasy, czy kokaina wzrastało w latach 1995-1999 zarówno wśród młodszych uczniów jak i starszych. W następnym czterolecie w młodszej grupie ustabilizowało się, a w starszej nadal rosło. W 2007 r. w młodszej grupie nastąpiła stabilizacja tych wskaźników na bardzo niski poziomie, a w starszej grupie odsetek eksperymentujących z kokainą nie uległ zmianie, zaś w przypadku ecstasy nastąpił spadek. W 2011 r. zarówno odsetki eksperymentujących z ecstasy, jak i z kokainą w obu badanych grupach wzrosły, zaś w 2015 r. w obu grupach wzrosło tylko rozpowszechnienie eksperymentowania z kokainą, zaś w przypadku ecstasy wzrost ograniczył się do młodszej grupy.

Osobnego komentarza wymagają wyniki odnoszące się do heroiny. W obu badanych grupach odsetki sięgających po tą substancję bardzo silnie wzrosły w latach 1996-1999, a następnie spadły w 2003 r. do poziomu niewiele wyższego niż w 1995 r. Za gwałtowny skok odsetka w 1999 r. w pewnym stopniu mogła być odpowiedzialna zmiana w kwestionariuszu dokonana w 1999 r. W 1995 r. pytano ogólnie o używanie heroiny, w 1999 r. zaś pytano osobno o używanie heroiny do palenia „tzw. brown sugar” oraz heroiny „białej”. W 2003 r. powrócono do wersji sprzed ośmiu lat. Heroina „brown sugar” pojawiła się na większą skalę w naszym kraju w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. W tym samym czasie na naszej scenie narkotykowej zagościły nowe odmiany przetworów konopi o zwiększonej zawartości THC, tzw. „skun”. Wśród młodzieży na temat tej substancji krążyły różne mity. Nie można zatem wykluczyć, że niektórzy młodzi ludzie raportując swoje doświadczenia z narkotykami mylili te substancje. Dla popularności „brown sugar” nie bez znaczenia był też zapewne efekt nowości, nowa modna substancja z etykietą względnie bezpiecznej mogła prowokować do spróbowania. Trudno zatem powiedzieć, jaki wkład we wzrost odsetka stwierdzony w badaniu w 1999 r. miały zmiany w kwestionariuszu, a jaki był rzeczywisty wzrost rozpowszechnienia. Wyniki badania z 2007 r. potwierdziły incydentalny, bądź artefaktualny charakter wyników z 1999 r. Odsetki eksperymentujących z heroiną odnotowane w 2007 r. niewiele odbiegały od stwierdzonych w 2003 r., podobnie stało się w 2011 r. W 2015 r. odnotować trzeba w młodszej grupie nieznacznie wyższe odsetki potwierdzających doświadczenia z heroiną.

W 2011 r. odnotowano brak różnic lub niewielki spadek rozpowszechnienia używania tradycyjnych w Polsce substancji psychoaktywnych innych niż alkohol, tj. leków uspokajających i nasennych przyjmowanych bez przepisu lekarza oraz substancji

wziewnych. Warto jednak zauważyć, że długofalowy trend rozpowszechnienia używania leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza w obu badanych grupach do 2011 r. wykazywał lekki, acz konsekwentny, charakter spadkowy. Rok 2015 przyniósł zahamowanie tej tendencji. W 2015 r. mamy do czynienia z lekkim wzrostem.

W 2007 r. w ślad z za tendencją spadkową eksperymentowania z poszczególnymi substancjami nastąpił także spadek odsetków uczniów używających łącznie alkoholu i leków, w 2011 r. tendencja ta znalazła swoją kontynuację, zaś w 2015 r. została zahamowana.

Niestety nic nie możemy powiedzieć o jednoczesnym używaniu alkoholu i marihuany, bowiem pytanie to zostało wyeliminowane z kwestionariusza.

Wprawdzie eksperymentowanie z iniekcyjnym używaniem narkotyków pozostaje na bardzo niskim poziomie, to jednak zauważyć można trend wzrostowy analizując dane z ostatnich 12 lat.

Dane z tabel 26 i 27 pokazują, że rozpowszechnienie podejmowania prób z substancjami psychoaktywnymi innymi niż alkohol i tytoń zależne jest od płci.

Związek między używaniem substancji a płcią występuje na obu poziomach nauczania. Chłopcy częściej deklarują próby używania praktycznie wszystkich substancji poza lekami uspokajającymi i nasennymi. Eksperymentowanie z lekami uspokajającymi i nasennymi znacząco bardziej rozpowszechnione jest wśród dziewcząt. Także próby łączenia alkoholu z tabletkami spotyka się częściej wśród dziewcząt, niż wśród chłopców.

Zróznicowanie zmian w rozpowszechnieniu używania substancji psychoaktywnych innych niż alkohol i tytoń wśród chłopców i dziewcząt nie układa się w stały czytelny trend, chociaż tu również możemy zaobserwować zmniejszenie się nadwyżki chłopców nad dziewczętami w stosunku do 1995 r. Daleko jednak jeszcze do zrównania się rozpowszechnienia wśród chłopców i dziewcząt. Nie mniej jednak w przypadku eksperymentowania z przetworami konopi w starszej kohorcie za niemal cały wzrost między 2011 r. i 2015 r. odpowiadają dziewczęta. Zjawisko doganiania chłopców przez dziewczęta w zakresie używania przetworów konopi, tak charakterystyczne dla zmian w rozpowszechnieniu konsumpcji alkoholu, czy palenia tytoniu nie przebiega zatem wedle podobnego schematu oraz jest znacznie mniej zaawansowany.

Tabela 26. Używanie substancji chociaż raz w życiu wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	13,7	20,1	24,7	20,8	29,9	29,5
	Substancje wziewne	12,2	10,6	10,2	8,1	8,6	11,2
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	11,2	12,5	12,3	10,5	10,6	11,0
	Leki przeciwbólowe w celu odurzania się	X	X	X	X	X	4,7
	Amfetamina	3,8	9,2	7,5	3,9	5,2	5,9
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	3,9
	LSD lub inne halucynogeny	2,4	5,7	3,5	2,4	4,2	6,1
	Crack	0,8	1,2	2,5	1,4	3,0	2,9
	Kokaina	0,9	2,5	3,1	2,1	3,5	4,9
	Relevin	0,5	0,7	1,4	1,0	2,7	2,5
	Heroína	1,0	7,4	2,5	1,5	1,7	3,5
	Ecstasy	1,0	3,9	3,7	2,7	3,8	4,4
	Grzyby halucynogenne	X	X	5,3	2,8	4,3	4,3
	GHB	X	X	1,3	0,7	1,6	2,5
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	1,8	1,1	2,3	3,5
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	6,3	6,0	4,8	4,6
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	14,9	13,0	X	X
	Sterydy anaboliczne	4,9	6,0	5,2	3,8	4,3	4,0
	Polska heroína (kompot)	X	X	3,1	1,9	3,2	4,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	22,0	32,1	47,7	36,9	46,7	48,8
	Substancje wziewne	9,6	6,3	8,4	8,3	6,2	7,4
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	12,6	10,6	13,9	13,0	11,2	10,5
	Leki przeciwbólowe w celu odurzania się	X	X	X	X	X	4,4
	Amfetamina	3,6	13,7	18,1	9,3	10,4	8,3
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	5,1
	LSD lub inne halucynogeny	3,8	6,1	6,7	4,1	5,0	6,2
	Crack	0,8	1,7	2,1	2,2	2,5	2,0
	Kokaina	1,0	2,7	3,4	3,8	4,9	5,2
	Relevin	0,6	1,7	1,1	1,3	2,4	1,6
	Heroína	0,8	9,7	2,5	3,0	1,7	2,4
	Ecstasy	1,0	3,9	8,0	5,4	6,7	5,4
	Grzyby halucynogenne	X	X	7,5	5,2	5,3	5,2
	GHB	X	X	1,1	1,3	1,8	1,7
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	1,0	1,5	2,1	2,4
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	12,6	11,9	7,3	6,0
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	31,4	24,2	X	X
	Sterydy anaboliczne	7,2	5,6	6,9	7,1	5,5	4,1
	Polska heroína (kompot)	X	X	1,6	2,4	2,6	2,4

Tabela 27. Używanie substancji chociaż raz w życiu wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	6,5	10,5	13,9	10,8	18,9	20,6
	Substancje wziewne	8,7	7,7	8,4	8,2	8,7	11,1
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	25,8	23,8	22,1	20,1	20,3	22,9
	Leki przeciwbólowe w celu odurzania się	X	X	X	X	X	10,0
	Amfetamina	2,0	5,4	4,6	3,5	3,9	4,7
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	3,3
	LSD lub inne halucynogeny	1,3	2,2	1,6	1,0	2,4	4,8
	Crack	0,2	0,7	0,8	0,3	1,1	2,1
	Kokaina	0,6	1,2	1,4	1,3	3,2	3,8
	Relevin	0,2	0,6	0,6	0,5	1,5	1,8
	Heroina	0,5	4,0	1,2	1,2	0,9	2,6
	Ecstasy	0,6	1,8	2,1	2,0	2,2	3,4
	Grzyby halucynogenne	X	X	1,9	1,0	1,9	2,2
	GHB	X	X	0,4	0,3	0,9	1,6
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	0,6	0,7	1,2	2,4
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	10,4	7,8	6,6	6,6
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	7,9	6,5	X	X
	Sterydy anaboliczne	0,7	0,6	0,9	0,5	1,2	2,2
	Polska heroina (kompot)	X	X	1,5	1,5	1,7	2,7
II klasy szkół ponadgim- nazjalnych	Marihuana lub haszysz	12,1	14,1	25,5	19,5	27,0	37,9
	Substancje wziewne	6,0	4,7	4,1	5,5	4,9	7,7
	Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	28,9	29,5	26,2	24,5	22,7	24,6
	Leki przeciwbólowe w celu odurzania się	X	X	X	X	X	8,7
	Amfetamina	2,0	7,7	12,7	6,1	6,0	6,1
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	2,8
	LSD lub inne halucynogeny	2,0	1,3	1,8	1,3	2,7	4,3
	Crack	0,1	0,2	0,7	0,8	1,0	1,1
	Kokaina	0,5	1,0	1,4	1,2	2,9	3,6
	Relevin	0,0	0,0	0,1	0,4	1,1	0,8
	Heroina	0,3	4,3	1,8	0,5	0,6	1,3
	Ecstasy	0,2	1,7	3,5	3,0	3,1	2,8
	Grzyby halucynogenne	X	X	2,2	0,7	1,6	1,5
	GHB	X	X	0,1	0,3	0,6	0,6
	Narkotyki wstrzykiwane za pomocą igły i strzykawki	X	X	0,3	0,4	0,6	1,7
	Alkohol razem z tabletkami	X	X	16,4	12,5	7,7	8,5
	Alkohol razem z marihuaną	X	X	15,2	10,4	X	X
	Sterydy anaboliczne	0,8	0,0	0,2	0,3	0,7	0,7
	Polska heroina (kompot)	X	X	0,8	0,8	1,4	1,6

Za wskaźnik aktualnego używania substancji przyjmuje się zwykle używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. W badaniu z 2015 r. lista substancji, których używanie w czasie ostatnich 12 miesięcy podlegało badaniu została znacznie zmieniona (tabela 28). Dane zawarte w tabeli pokazują, że marihuany lub haszyszu w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem używało 19,2% uczniów z młodszej grupy i 31,5% - ze starszej. Substancje wziewne aktualnie używało 5,9% gimnazjalistów i 2,4% uczniów ze szkół ponad gimnazjalnych, zaś ecstasy 2,9% uczniów z pierwszej grupy i 2,4% - z drugiej.

Tabela 28. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
II klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	6,9	12,3	14,5	10,9	20,1	19,2
	Substancje wziewne	4,3	4,3	4,1	3,5	4,6	5,9
	Ecstasy	X	X	1,7	1,4	2,2	2,9
	Amfetamina	X	X	X	X	X	3,7
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	3,0
	Kokaina	X	X	X	X	X	3,2
	Crack	X	X	X	X	X	2,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	10,0	17,4	26,1	17,4	28,5	31,5
	Substancje wziewne	2,8	1,6	2,2	2,7	2,2	2,4
	Ecstasy	X	X	3,5	2,5	3,1	2,4
	Amfetamina	X	X	X	X	X	4,2
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	2,6
	Kokaina	X	X	X	X	X	2,5
	Crack	X	X	X	X	X	1,0

Wskaźniki aktualnego używania przetworów konopi do 2003 r. rosły, zaś w 2007 r. spadły podobnie jak wskaźniki używania kiedykolwiek w życiu. W 2011 r. notowaliśmy ponowny wzrost wskaźników. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku eksperymentowania, odsetki używających marihuany lub haszyszu osiągnęły nie notowany dotychczas poziom. W 2015 r. w młodziej kohorcie notujemy stabilizację, zaś w starszej – wzrost, ale o mniejszym nasileniu, niż w poprzednim czteroleciu.

Łatwy do zaobserwowania jest także związek między aktualnym używaniem substancji a płcią (tabele 29 i 30).

Tabela 29. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
II klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	9,4	16,6	19,5	14,6	24,6	22,4
	Substancje wziewne	5,5	4,8	4,3	3,4	4,8	6,1
	Ecstasy	X	X	2,5	1,6	3,1	3,4
	Amfetamina	X	X	X	X	X	4,0
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	3,2
	Kokaina	X	X	X	X	X	3,6
	Crack	X	X	X	X	X	2,3
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	13,9	26,3	35,4	25,6	36,4	37,3
	Substancje wziewne	3,5	1,8	3,0	3,5	2,7	3,1
	Ecstasy	X	X	4,1	2,5	4,5	3,5
	Amfetamina	X	X	X	X	X	5,1
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	3,6
	Kokaina	X	X	X	X	X	3,1
	Crack	X	X	X	X	X	1,4

Tabela 30. Używanie substancji w czasie ostatnich 12 miesięcy wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
II klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	4,3	8,2	9,7	7,2	15,8	16,0
	Substancje wziewne	3,2	3,7	4,0	3,5	4,4	5,6
	Ecstasy	X	X	0,9	1,0	1,3	2,4
	Amfetamina	X	X	X	X	X	3,3
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	2,7
	Kokaina	X	X	X	X	X	2,8
	Crack	X	X	X	X	X	1,8
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	5,9	9,8	16,8	9,6	20,2	26,3
	Substancje wziewne	1,9	1,4	1,4	1,9	1,7	1,8
	Ecstasy	X	X	2,0	1,6	1,6	1,5
	Amfetamina	X	X	X	X	X	3,4
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	1,7
	Kokaina	X	X	X	X	X	1,9
	Crack	X	X	X	X	X	0,6

Podobnie jak w przypadku eksperymentowania występuje ono częściej wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Okres ostatnich 30 dni przed badaniem można przyjąć za wskaźnikowy dla względnie częstego, okazjonalnego używania. Palenie marihuany lub używanie innych narkotyków, podobnie jak picie alkoholu, w większości przypadków nie ma charakteru regularnego. Stąd trudno mieć pewność, że wszyscy uczniowie, którzy zadeklarowali kontakt z daną substancją w czasie ostatnich 30 dni na pewno używają jej, co najmniej raz na miesiąc. Można jednak założyć, z pewnym przybliżeniem, że proporcje używających raz na miesiąc wśród tych, którzy nie używali w ostatnim miesiącu są równe proporcji używających rzadziej, a potwierdzających używanie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Przy takim założeniu można uznać, że 10,3% uczniów klas trzecich gimnazjów i 15,4% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych używa marihuany lub haszyszu, co najmniej raz w miesiącu (tabela 31). Analogiczne odsetki dla substancji wziewnych wynoszą – 3,4% u gimnazjalistów oraz 1,4% u uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Podobnie jak w przypadku używania w czasie ostatnich 12 miesięcy oraz kiedykolwiek w życiu wskaźniki częstego używania w 2007 r. spadły lub pozostały na tym samym poziomie, co w 2003 r. W 2011 r. nastąpił niespotykany wzrost odsetków użytkowników przetworów konopi. W 2015 r. wskaźniki są takie same jak w 2011 r.

Tabela 31. Używanie substancji w czasie ostatnich 30 dni

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	3,1	7,4	8,3	6,4	10,5	10,3
	Substancje wziewne	1,8	1,9	2,5	2,3	2,8	3,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	3,3	8,6	13,3	9,5	15,0	15,4
	Substancje wziewne	1,4	1,0	1,2	1,4	1,4	1,4

Podobnie jak przy poprzednich wskaźnikach istotne zróżnicowania wiąże się z płcią – chłopcy w większym odsetku niż dziewczęta sięgają często po każdą z substancji (tabele 32 i 33). Trzeba jednak wskazać, że wzrost odsetków używających marihuany lub haszyszu w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem odznacza się silniejszą dynamiką wśród dziewcząt niż wśród chłopców. Odsetek dziewcząt ze

starszej kohorty, które używały przetworów jest w 2015 r. siedem i pół razy większy niż był w 1995 r., podczas gdy analogiczny odsetek chłopców w tym czasie zwiększył się niespełna czterokrotnie. W młodszej kohorcie wzrost odsetka użytkowników marihuany lub haszyszu jest mniejszy i bardziej wyrównany ze względu na płeć. Wśród dziewcząt wzrost był ponad czterokrotny, zaś wśród chłopców prawie trzykrotny. W efekcie różnice między dziewczętami i chłopcami w 2011 r. zmniejszyły się w stosunku do różnic z 2007 r., chociaż nadal pozostają znaczne.

Tabela 32. Używanie substancji w czasie ostatnich 30 dni wśród chłopców

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	4,4	10,3	11,3	9,0	13,6	12,8
	Substancje wziewne	2,4	2,3	2,9	2,4	3,3	3,9
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	5,1	14,8	20,3	14,1	20,5	20,9
	Substancje wziewne	2,0	1,3	1,6	2,2	1,8	2,1

Tabela 33. Używanie substancji w czasie ostatnich 30 dni wśród dziewcząt

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Marihuana lub haszysz	1,8	4,6	5,4	3,8	7,5	7,7
	Substancje wziewne	1,1	1,5	2,1	2,2	2,5	2,9
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Marihuana lub haszysz	1,4	3,3	6,3	5,1	9,2	10,6
	Substancje wziewne	0,8	0,8	0,7	0,7	1,0	0,8

Należy zauważyć, że odsetki często używających konopi wśród chłopców w klasach trzecich gimnazjów oscylują wokół wysokiego poziomu 13%, a w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych przekraczają poziom 20%.

Przetwory konopi jako najbardziej rozpowszechnione substancje nielegalne mogły stać się przedmiotem głębszych analiz skierowanych na identyfikację wzoru intensywnego używania.

W próbie analizy intensywnego używania przetworów konopi posłużono się pytaniami zaczerpniętymi z dwóch testów.

Pierwszy z nich to test przesiewowy skonstruowany w Polsce do identyfikacji problemowych użytkowników marihuany (Problemowe Używanie Marihuany - PUM) wśród nastolatków sięgających po tę substancję (Okulicz-Kozaryn, Sierosławski, 2007). Skrócona wersja tego testu przeznaczona do badań ankietowych składa się z czterech pytań, na które odpowiedzieć można tylko „tak” lub „nie”. Każde z pytań dotyczy występowania określonego symptomu w czasie ostatnich 12 miesięcy. Badanie walidacyjne testu przesiewowego PUM zrealizowane w 2003 r. wykazało, że wśród nastolatków wystąpienie 2 lub więcej symptomów świadczy o problemowym używaniu marihuany.

Drugim testem zastosowanym w badaniu ESPAD w 2015 r. jest test służący do identyfikowania nadużywania przetworów konopi (Cannabis Abuse Screening Test – CAST). Test ten został opracowany w Francji przez zespół badaczy z Francuskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (Beck & Legleye 2003). Test składa się z sześciu pytań o częstotliwość występowania poszczególnych symptomów nadużywania przetworów konopi w czasie ostatnich 12 miesięcy, na które odpowiada się przy użyciu pięciopunktowej skali od „nigdy” do „bardzo często”. Test ten nie był walidowany w Polsce, stąd też jego wyniki należy traktować z ostrożnością. Brak empirycznie potwierdzonych w Polsce wartości progowych uniemożliwia identyfikację problemowych użytkowników przetworów konopi. Walidacje tych samych testów przesiewowych w różnych krajach wskazują, że progowe mogą być różne w poszczególnych populacjach (Steiner S., Baumeister S. E. & Kraus L. 2008).

Rozkłady odpowiedzi na pytanie pierwszego testu pokazują, że 9,6% uczniów z klas młodszych i 13,0% uczniów starszych samodzielnie dokonywało zakupu marihuany (tabela 34.). W przypadku 6,7% gimnazjalistów oraz 7,3% uczniów szkół ponadgimnazjalnych palenie jest nie tylko elementem życia towarzyskiego, ale zdarza się też w samotności.

Warto zauważyć, że z powodu używania marihuany lub haszyszu 5,3% badanych z młodszej kohorty oraz 5,4% starszej chociaż raz w czasie ostatnich 12 miesięcy nie poszło do szkoły lub spóźniło się do niej. Często odczuwana potrzeba palenia marihuany pojawiła się u 5,6% badanych z młodszej grupy oraz 4,8% ze starszej.

Tabela 34. Symptomy problemowego używania marihuany - test przesiewowy PUM

Poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nie pójście lub spóźnienie się do szkoły z powodu marihuany	4,0	5,3
	Częsta potrzeba użycia marihuany	4,0	5,6
	Samodzielny zakup marihuany	7,7	9,6
	Palenie konopi samotnie	3,8	6,7
	Pozytywny wynik testu (co najmniej 2 symptomy)	5,0	7,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie pójście lub spóźnienie się do szkoły z powodu marihuany	4,2	5,4
	Częsta potrzeba użycia marihuany	4,3	4,8
	Samodzielny zakup marihuany	11,2	13,0
	Palenie konopi samotnie	4,9	7,3
	Pozytywny wynik testu (co najmniej 2 symptomy)	6,0	7,6

Pozytywny wynik testu przesiewowego, czyli potwierdzenie co najmniej 2 symptomów, uzyskało 7,0% gimnazjalistów oraz 7,6% uczniów ze starszej kohorty. Oznacza to, że co czternasty piętnasto-szesnastolatek oraz co trzynasty siedemnasto-osiemnastolatek używał marihuany w sposób, który może rodzić już problemy.

Każdy z symptomów problemowego używania przetworów konopi w obu badanych grupach deklarowany był częściej przez chłopców niż przez dziewczęta. Także wartość progową testów osiągało więcej chłopców niż dziewcząt. W młodszej kohorcie problemowe używanie przetworów konopi może być odziałem 8,8% chłopców oraz 5,1% dziewcząt. W starszej kohorcie analogiczne odsetki wynoszą u chłopców 11,2% i u dziewcząt 4,4%.

W 2015 r. odnotować trzeba wzrost potwierdzeń poszczególnych symptomów problemowego używania konopi w stosunku do 2011 r. Największy wzrost występuje w przypadku palenia samotnego. Zwiększyły się także odsetki uczniów z pozytywnym wynikiem testu.

Tabela 35. Symptomy problemowego używania marihuany u chłopców - test przesiewowy PUM

Poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nie pójście lub spóźnienie się do szkoły z powodu marihuany	5,1	7,1
	Częsta potrzeba użycia marihuany	4,8	6,5
	Samodzielny zakup marihuany	10,6	12,4
	Palenie konopi samotnie	5,3	8,3
	Pozytywny wynik testu (co najmniej 2 symptomy)	6,6	8,8
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie pójście lub spóźnienie się do szkoły z powodu marihuany	5,9	8,2
	Częsta potrzeba użycia marihuany	5,6	6,2
	Samodzielny zakup marihuany	15,2	18,5
	Palenie konopi samotnie	7,0	10,9
	Pozytywny wynik testu (co najmniej 2 symptomy)	8,7	11,2

Tabela 36. Symptomy problemowego używania marihuany u dziewcząt - test przesiewowy PUM

Poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Nie pójście lub spóźnienie się do szkoły z powodu marihuany	3,1	3,5
	Częsta potrzeba użycia marihuany	3,2	4,6
	Samodzielny zakup marihuany	5,0	6,7
	Palenie konopi samotnie	2,3	5,0
	Pozytywny wynik testu (co najmniej 2 symptomy)	3,4	5,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie pójście lub spóźnienie się do szkoły z powodu marihuany	2,4	2,9
	Częsta potrzeba użycia marihuany	3,0	3,5
	Samodzielny zakup marihuany	6,6	8,2
	Palenie konopi samotnie	2,6	4,1
	Pozytywny wynik testu (co najmniej 2 symptomy)	3,1	4,4

Jak wynika z danych zestawionych w tabeli 37. w obu badanych grupach najczęściej symptomem zgłaszanym zaczerpniętym z drugiego testu było palenie przedpołudniem (9,1% uczniów młodszych i 13,3% uczniów starszych). Wśród gimnazjalistów na drugim miejscu znalazło się samotne palenie (6,4%), a na trzecim - problemy z pamięcią (6,0%). W starszej kohorcie na drugim miejscu pojawiają się problemy z pamięcią (9,3%), zaś na trzecim – samotne palenie (8,5%).

Symptomy problemowego używania przetworów konopi były deklarowane przez uczniów z obu poziomów nauczania jako występujące często w bardzo ograniczonym zakresie.

Tabela 37. Symptomy problemowego używania przetworów konopi - test przesiewowy CAST

Poziom klasy		Nigdy	Rzadko	Od czasu do czasu	Raczej często	Bardzo często
III klasy gimnazjum	Palenie przedpołudniem	90,9	4,7	2,4	0,7	1,3
	Palenie samotnie	93,6	3,3	1,6	0,7	0,9
	Problemy z pamięcią po paleniu	94,0	2,8	1,8	0,7	0,7
	Przyjaciele lub krewni mówili żeby ograniczyć używanie	95,0	2,1	0,9	1,0	1,0
	Bezowocne próby ograniczenia używania	95,0	1,7	1,1	0,8	1,3
	Problemy z powodu używania	96,7	1,4	0,8	0,5	0,7
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Palenie przedpołudniem	86,7	7,3	3,9	0,9	1,3
	Palenie samotnie	91,5	4,4	2,1	0,7	1,2
	Problemy z pamięcią po paleniu	90,7	4,9	2,3	1,1	1,0
	Przyjaciele lub krewni mówili żeby ograniczyć używanie	93,6	3,2	1,6	0,8	0,9
	Bezowocne próby ograniczenia używania	93,4	2,6	1,6	1,0	1,4
	Problemy z powodu używania	95,8	2,2	1,2	0,5	0,4

Dane z tabeli 38 pokazują, że 11,4% młodzieży młodszej i 10,9% młodzieży starszej ma doświadczenia z lekami uspokajającymi i nasennymi przyjmowanymi w celach leczniczych. W tej grupie wyróżnić trzeba niewiele ponad dwuprocentową frakcję badanych, którzy te uzależniające leki przyjmowali przez trzy tygodnie lub dłużej.

Tabela 38. Używanie leków z przepisu lekarza

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Nie, nigdy	86,9	86,9	87,2	86,8	90,9	88,6
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	11,6	11,6	10,9	11,0	7,0	8,3
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,5	1,5	1,9	2,2	2,1	3,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie, nigdy	87,1	87,4	85,8	85,0	89,8	89,1
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	11,1	10,8	11,7	12,5	7,6	7,7
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,8	1,8	2,6	2,5	2,7	3,2

Należy zwrócić uwagę, że zjawisko używania leków uspokajających i nasennych w celach innych niż medyczne ma szerszy zakres niż zjawisko używania ich wedle przepisu lekarza w celach leczniczych.

W 2011 r. w obu badanych kohortach wyraźnie spadł odsetek przyjmujących te leki z przepisu lekarza. W 2015 r. w młodszej kohorcie ten odsetek wzrósł, zaś w starszej – pozostał bez zmiany.

Tabela 39. Używanie leków z przepisu lekarza wg płci

Poziom klasy		Chłopcy	Dziewczęta
III klasy gimnazjum	Nie, nigdy	92,0	85,4
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	6,2	10,3
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,8	4,3
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie, nigdy	92,1	86,4
	Tak, ale krócej niż przez trzy tygodnie	6,0	9,3
	Tak, przez trzy tygodnie lub dłużej	1,9	4,3

Podobnie jak w przypadku używania leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza, ich używanie z przepisu lekarza raportowane jest częściej przez dziewczęta niż przez chłopców. Także przyjmowanie tych leków przez trzy tygodnie lub dłużej zdarza się częściej w odpowiedziach dziewcząt niż chłopców.

Problem „dopalaczy”

Problem „dopalaczy” (smart drugs, legal highs) nazywanych też nowymi substancjami psychoaktywnymi (NPS) pojawił się w Europie w połowie poprzedniej dekady. W Polsce zaczął narastać pod koniec poprzedniej dekady. Problem „dopalaczy” rozwijał się na styku świata substancji legalnych i nielegalnych. „Dopalacze” oferowane są w większości krajów europejskich, a także w internecie. Wszędzie problem ten jest przedmiotem troski władz i zaniepokojenia społecznego. Nasza wiedza na temat „dopalaczy” jest wyrywkowa, zarówno na wymiarze farmakologicznym, jak społeczno-kulturowym. Brak nawet precyzyjnej naukowej definicji „dopalaczy”.

„Dopalacze” określić można jako preparaty zawierające w swym składzie substancje psychoaktywne nie objęte kontrolą prawną. Niektóre z nich są pochodzenia roślinnego, inne – syntetycznego. „Dopalacze” w zasadzie cieszą się statusem legalności – jednak obrót nimi odbywa się na zasadach pewnego wybiegu, stanowi ominięcie prawa. W Polsce „dopalacze” jeszcze do października 2010 r. sprzedawane były jak produkty kolekcjonerskie, w innych krajach sprzedawane bywają jako kadzidełka, sole do kąpieli, odświeżacze powietrza, itp.

Z używaniem „dopalaczy” wiąże się wiele zagrożeń. Są to nowe, nieprzebadane substancje przyjmowane wedle nowych nierozpoznanych wzorów. W efekcie brak doświadczeń z tymi substancjami u użytkowników zwiększa ryzyko powikłań. O niektórych z tych substancji można przypuszczać, że są bardziej niebezpieczne niż ich nielegalne odpowiedniki, inne mogą się okazać całkiem niegroźne. W 2010 r. szpitale raportowały liczne przypadki zatruc, w tym śmiertelnych. Zgłaszały też one trudności w niesieniu pomocy osobom, które przedawkowały „dopalacze” ze względu

na trudny o określenia obraz toksykologiczny. W 2015 r. pojawiła następna fala zatruć.

Potrzeba rozpoznania epidemiologicznego fenomenu „dopalaczy” skłoniła do wprowadzenia do ankiety kilku pytań na temat kontaktów z tymi substancjami.

Pierwsze z tych pytań dotyczyło źródeł zakupów „dopalaczy”. Dane ten temat zestawiono w tabeli 40.

Tabela 40. Kupowanie „dopalaczy”

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	W sklepie z „dopalaczami”	5,9	4,7
	Przez internet	1,7	3,1
	W inny sposób	4,4	6,2
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	W sklepie z „dopalaczami”	10,3	3,3
	Przez internet	1,7	2,1
	W inny sposób	3,9	5,4

Z pośród trzech możliwych odpowiedzi: sklep z „dopalaczami”, internet i inne badani w najwyższych odsetkach wybierali tę ostatnią odpowiedź (gimnazjaliści 6,2%, uczniowie szkół ponadgimnazjalnych – 5,4%). Dla 4,7% gimnazjalistów oraz 3,3% uczniów szkół ponadgimnazjalnych miejscem zakupu „dopalaczy” były sklepy z tymi substancjami. Za pośrednictwem internetu takich zakupów dokonywało tylko 3,1% badanych z młodszej kohorty oraz 2,1% - ze starszej.

Trzeba dodać, że 10% uczniów z pierwszej grupy oraz 8,4% - z drugiej było kiedykolwiek w sklepie z „dopalaczami”.

Do używania „dopalaczy”, chociaż raz w życiu, przyznało się 10,3% gimnazjalistów i 12,6% uczniów szkół ponadgimnazjalnych (tabela 41).

Tabela 41. Używanie „dopalaczy”

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykolewiek w życiu	10,5	10,3
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	7,1	6,9
	W czasie 30 dni przed badaniem	2,5	4,3
II klasy szkół ponad- gimnazja- lnych	Kiedykolewiek w życiu	15,8	12,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	9,0	6,0
	W czasie 30 dni przed badaniem	2,2	3,0

Odsetki aktualnych użytkowników są sporo niższe (wśród uczniów trzecich klas gimnazjów – 6,9%, wśród uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych – 6,0%). W czasie ostatnich 30 dni po substancje te sięgało tylko nieco ponad 4,3% gimnazjalistów oraz 3,0% uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Te niskie odsetki wiązać można ze znacznym ograniczeniem dostępności „dopalaczy” w konsekwencji zamknięcia sklepów z tymi substancjami na jesieni 2010 r.

Używanie „dopalaczy” jest dość silnie różnicowane przez płeć badanych. Odsetki używających są ok. dwukrotnie wyższe wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Tabela 42. Używanie „dopalaczy” przez chłopców

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	13,2	10,9
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	9,0	7,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	3,5	4,8
II klasy szkół ponad- gimnazja- lnych	Kiedykolwiek w życiu	21,5	15,5
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	11,6	7,8
	W czasie 30 dni przed badaniem	2,9	4,4

Tabela 43. Używanie „dopalaczy” przez dziewczęta

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	8,0	9,7
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	5,4	6,3
	W czasie 30 dni przed badaniem	1,6	3,7
II klasy szkół ponad- gimnazja- lnych	Kiedykolwiek w życiu	9,9	10,0
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	6,2	4,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	1,5	1,7

W tabeli 44. pokazano, w jakiej postaci „dopalacze” były używane w czasie ostatnich 12 miesięcy.

Tabela 44. Używanie „dopalaczy” – postać substancji używanej w czasie ostatnich 12 miesięcy

poziom klasy		2015
III klasy gimnazjum	Mieszanki ziołowe do palenia	9,5
	Proszek, kryształki, lub tabletki	3,2
	Płyn	1,4
	Inne	2,3
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Mieszanki ziołowe do palenia	11,7
	Proszek, kryształki, lub tabletki	3,6
	Płyn	0,3
	Inne	2,3

Najczęściej „dopalaczy” używano w postaci mieszanki ziołowej do palenia (9,5% uczniów młodszych i 11,7% starszych). „Dopalacze” pod innymi postaciami były wykorzystywane znacznie rzadziej.

Oczekiwania wobec alkoholu i przetworów konopi

Sięganie po napoje alkoholowe oraz rozmiary picia zależne są, przynajmniej w pewnym stopniu, od postaw i oczekiwań wobec alkoholu. W jednym z pytań ankiety prosiliśmy badanych o określenie na pięciopunktowej skali szacunkowej, na ile

prawdopodobne jest ich zdaniem, że doświadczą po alkoholu wymienionych w pytaniu konsekwencji (tabela 45).

Tabela 45. Oczekiwania wobec alkoholu (2015)

poziom klasy		Bardzo prawdopodobne	Prawdopodobne	Nie wiadomo	Mało prawdopodobne	Zupełnie nieprawdopodobne
III klasy gimnazjum	Poczuje się odprężony	23,8	29,4	31,2	7,0	8,5
	Będę miał kłopoty z policją	9,9	14,1	38,1	17,2	20,7
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	13,5	21,4	36,2	16,9	12,0
	Poczuje się szczęśliwy	15,7	28,1	36,6	9,3	10,2
	Zapomnę o swoich problemach	17,4	28,8	32,7	10,3	10,8
	Nie będę w stanie przestać pić	7,6	9,2	35,3	20,4	27,4
	Będę miał kaca	16,2	23,0	32,9	14,5	13,3
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	17,7	28,6	35,6	8,0	10,2
	Zrobię coś, czego będę żałował	13,8	19,3	38,5	13,8	14,6
	Będę się świetnie bawić	19,9	30,3	34,7	6,1	9,0
	Zrobi mi się niedobrze	13,0	20,0	39,5	14,0	13,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Poczuje się odprężony	30,8	39,7	18,2	6,5	4,8
	Będę miał kłopoty z policją	6,4	10,7	29,7	25,7	27,4
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	8,1	19,7	34,5	27,3	10,4
	Poczuje się szczęśliwy	16,6	35,2	30,9	11,2	6,2
	Zapomnę o swoich problemach	17,0	33,8	26,4	14,3	8,4
	Nie będę w stanie przestać pić	5,4	7,5	23,8	27,4	35,9
	Będę miał kaca	14,9	28,0	27,5	18,7	11,0
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	21,6	39,8	25,1	7,2	6,3
	Zrobię coś, czego będę żałował	9,8	19,0	32,5	22,5	16,1
	Będę się świetnie bawić	24,8	39,8	25,6	5,0	4,8
	Zrobi mi się niedobrze	9,3	20,7	34,6	22,1	13,3

Wśród poddanych ocenie respondentów następstw picia znalazły się konsekwencje negatywne i pozytywne. Dla uproszczenia obrazu spróbujmy zbudować rankingi spodziewanych konsekwencji negatywnych i pozytywnych opierając się na odsetkach odpowiedzi „bardzo prawdopodobne”.

W trzecich klasach gimnazjów w zakresie następstw negatywnych na pierwszym miejscu znalazł się kac (16,2%), na drugim – obawa, że zrobi się coś, czego będzie się potem żałowało (13,8%), na trzecim – szkody zdrowotne (13,5%), a na czwartym – złe samopoczucie (mdłości) (13,0%). Jeszcze mniejsze odsetki badanych obawiają się kłopotów z policją (9,9%) lub utraty kontroli nad własnym piciem (7,6%).

Wśród konsekwencji pozytywnych najwięcej uczniów z młodszej grupy wymienia poczucie odprężenia (23,8%), a w dalszej kolejności - świetną zabawę (19,9%), towarzyskość (17,7%) i zapomnienie o swoich problemach (17,4%). Najrzadziej wymieniane jest poczucie szczęścia (15,7%).

W klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych ranking następstw negatywnych wygląda podobnie jak w klasach trzecich gimnazjum. Najczęściej wymienianą konsekwencją negatywną był kac (14,9%), na drugim – obawa, że zrobi się coś, czego będzie się potem żałowało (9,8%), na trzecim – złe samopoczucie (mdłości) (9,3%), a na czwartym – szkody zdrowotne (8,1%). Badani w jeszcze mniejszych odsetkach obawiają się kłopotów z policją (6,4%) lub utraty kontroli nad własnym piciem (5,4%).

W zakresie konsekwencji pozytywnych oczekiwania uczniów z drugich klas szkół ponadgimnazjalnych nie różnią się zasadniczo od antycypacji ich młodszych kolegów. Na dwu pierwszych miejscach znalazły się: poczucie odprężenia (30,8%) oraz świetna zabawa (24,8%), trzecią pozycję zajmuje towarzyskość (21,6%), a czwartą zapomnienie o swoich problemach (17,0%). W sumie uczniowie starsi w nieco wyższych odsetkach niż ich młodszy koledzy potwierdzali prawdopodobieństwo pojawienia się poszczególnych następstw pozytywnych, a w mniejszych – konsekwencji negatywnych.

Porównanie częstości wyborów konsekwencji pozytywnych i negatywnych wskazuje wyraźnie na większą popularność tych pierwszych. Innymi słowy młodzież zdaje się oczekiwać po alkoholu więcej dobrego niż złego. Ta tendencja nie wystawia dobrej noty wysiłkom w zakresie edukacji adresowanej do młodzieży.

Porównanie wyników badania z 1999 r. z wynikami uzyskanymi w 1995 r. wykazało niepokojącą tendencję (tabela 46).

W 1999 r. niższe niż w 1995 r. były odsetki uczniów obawiających się negatywnych następstw, a wyższe - oczekujących pozytywnych konsekwencji. Jedynym wyjątkiem od tej reguły okazało się oczekiwanie zapomnienia o swoich problemach w wyniku picia alkoholu. W grupie uczniów młodszych wyniki z 1995 r. i 1999 r. były niemal

identyczne, w grupie uczniów starszych wręcz nastąpił spadek odsetka formułujących takie antycypacje.

Tabela 46. Oczekiwania wobec alkoholu (bardzo prawdopodobne)

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Poczuje się odprężony	18,2	19,8	23,6	20,5	21,9	23,8
	Będę miał kłopoty z policją	8,8	6,5	8,2	10,2	8,1	9,9
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	33,5	25,0	23,2	21,8	15,8	13,5
	Poczuje się szczęśliwy	11,1	15,0	15,5	13,5	15,1	15,7
	Zapomnę o swoich problemach	19,3	19,2	20,4	17,8	18,6	17,4
	Nie będę w stanie przestać pić	7,3	5,3	5,8	6,0	6,1	7,6
	Będę miał kaca	34,9	25,1	25,7	21,1	19,9	16,2
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	21,9	23,6	22,9	19,1	19,3	17,7
	Zrobię coś, czego będę żałował	19,0	15,5	15,5	13,0	13,9	13,8
	Będę się świetnie bawić	26,2	31,0	30,4	24,8	25,4	19,9
	Zrobi mi się niedobrze	25,6	16,6	15,3	13,4	13,0	13,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Poczuje się odprężony	20,3	23,9	27,0	25,9	28,8	30,8
	Będę miał kłopoty z policją	6,6	4,4	4,8	6,3	5,4	6,4
	Zaszkodzi to mojemu zdrowiu	28,4	19,0	15,4	14,2	9,5	8,1
	Poczuje się szczęśliwy	8,3	11,1	13,8	12,4	15,6	16,6
	Zapomnę o swoich problemach	18,7	16,4	18,3	15,7	17,7	17,0
	Nie będę w stanie przestać pić	4,2	3,3	4,5	3,6	4,4	5,4
	Będę miał kaca	30,9	27,0	25,6	18,7	19,2	14,9
	Będę bardziej przyjazny i towarzyski	23,5	27,0	21,9	19,9	22,8	21,6
	Zrobię coś, czego będę żałował	15,0	10,0	10,5	8,4	10,1	9,8
	Będę się świetnie bawić	26,5	30,5	29,2	27,4	29,2	24,8
	Zrobi mi się niedobrze	20,1	15,0	10,9	8,9	9,2	9,3

W 2003 r. obserwujemy załamywanie się tej tendencji, przynajmniej w przypadku większości poruszonych w ankiecie kwestii. W roku 2007 nastąpił generalny spadek potwierdzeń poszczególnych konsekwencji jako bardzo prawdopodobnych, badanie z 2011 r. przyniosło ich ponowny wzrost. Trzeba jednak zauważyć, że podobnie jak w 1999 r., szczególnie silnie wzrosły odsetki badanych potwierdzających prawdopodobieństwo pozytywnych konsekwencji.

W 2015 r. w obu kohortach nastąpił spadek oczekiwań świetnej zabawy po alkoholu oraz oczekiwań kaca. Wszystkie inne oczekiwania pozostały bez istotnych zmian.

W 2011 r. po raz pierwszy zadano podobne pytanie w odniesieniu do przetworów konopi. Rozkłady odpowiedzi zamieszczono w tabeli 47.

Podobnie jak w przypadku pytania o alkohol, badani częściej za całkiem prawdopodobne lub pewne uważali konsekwencje pozytywne. Wśród nich na pierwszym miejscu lokuje się „Zwiększenie intensywności radości” (młodsza kohorta – 40,6%, starsza kohorta – 45,9%), na drugim – zwiększenie otwartości (młodsza kohorta – 37,0%, starsza kohorta – 38,4%), a na kolejnych miejscach zwiększenie intensywności doświadczeń (młodsza kohorta – 30,6%, starsza kohorta – 34,1%) oraz mniejsza nieśmiałość (młodsza kohorta – 32,3%, starsza kohorta – 32,7%).

Najczęściej oczekiwaną konsekwencją negatywną były trudności z koncentracją (młodsza kohorta – 25,1%, starsza kohorta – 23,4,8%), a następnie – utrata wątku myślenia (młodsza kohorta – 22,4%, starsza kohorta – 22,0%) oraz trudności w prowadzeniu rozmowy (młodsza kohorta – 17,9%, starsza kohorta – 17,2%).

Tabela 47. Oczekiwania wobec marihuany i haszyszu

poziom klasy		Nie- możliwe	Mało prawdo- podobne	Może	Całkiem prawdo- podobne	Pewne
III klasy gimnazjum	Bardziej intensywne postrzeganie rzeczy	32,2	11,9	38,9	11,6	5,4
	Trudności z prowadzeniem rozmowy	32,5	15,4	34,2	13,3	4,6
	Utrata wątku myślenia	31,3	12,7	33,7	15,9	6,4
	Mniejsza nieśmiałość	29,2	8,7	29,8	19,8	12,5
	Trudności z koncentracją	29,5	10,9	34,5	15,8	9,3
	Zwiększenie otwartości	25,6	6,8	30,7	23,0	14,0
	Zwiększenie intensywności radości	24,5	5,8	29,1	21,7	18,9
	Zwiększenie intensywności doświadczeń	26,5	8,4	34,5	18,5	12,1
	Zmniejszenie zahamowań	28,1	10,0	32,3	18,3	11,2
	Poczucie bycia prześladowanym przez innych	40,6	19,0	30,7	5,9	3,8
II klasy szkół ponadgim- nazjalnych	Bardziej intensywne postrzeganie rzeczy	26,5	13,4	40,0	14,5	5,6
	Trudności z prowadzeniem rozmowy	30,0	18,3	34,5	13,9	3,3
	Utrata wątku myślenia	28,1	15,5	34,5	16,8	5,2
	Mniejsza nieśmiałość	25,1	11,4	30,8	21,6	11,1
	Trudności z koncentracją	25,8	13,9	37,0	16,7	6,7
	Zwiększenie otwartości	20,8	8,5	32,3	25,3	13,1
	Zwiększenie intensywności radości	19,4	5,3	29,4	25,0	20,9
	Zwiększenie intensywności doświadczeń	21,4	9,0	35,5	21,3	12,9
	Zmniejszenie zahamowań	24,0	12,6	33,1	20,1	10,1
	Poczucie bycia prześladowanym przez innych	39,9	20,2	29,9	6,7	3,3

Porównanie wyników z 2011 r. i 2015 r. ujawnia zwiększenie się odsetków badanych potwierdzających poszczególne oczekiwania, zarówno te pozytywne, jak i te negatywne (tabela 48). Nie zmienił się jedynie odsetek spodziewających się poczucia

bycia prześladowanym przez innych po użyciu marihuany. W młodszej kohorcie najsilniej wzrósł odsetek oczekujących zmniejszenia nieśmiałości, zaś w starszej zwiększenia otwartości.

Tabela 48. Oczekiwania wobec marihuany i haszyszu (całkiem prawdopodobne lub pewne)

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Bardziej intensywne postrzeganie rzeczy	14,3	17,0
	Trudności z prowadzeniem rozmowy	14,7	17,9
	Utrata wątku myślenia	19,2	22,4
	Mniejsza nieśmiałość	23,9	32,3
	Trudności z koncentracją	21,0	25,1
	Zwiększenie otwartości	28,5	37,0
	Zwiększenie intensywności radości	32,9	40,6
	Zwiększenie intensywności doświadczeń	24,2	30,6
	Zmniejszenie zahamowań	23,5	29,6
	Poczucie bycia prześladowanym przez innych	9,3	9,7
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Bardziej intensywne postrzeganie rzeczy	16,4	20,1
	Trudności z prowadzeniem rozmowy	12,8	17,2
	Utrata wątku myślenia	17,1	22,0
	Mniejsza nieśmiałość	23,6	32,7
	Trudności z koncentracją	18,8	23,4
	Zwiększenie otwartości	27,6	38,4
	Zwiększenie intensywności radości	34,9	45,9
	Zwiększenie intensywności doświadczeń	26,1	34,1
	Zmniejszenie zahamowań	22,7	30,3
	Poczucie bycia prześladowanym przez innych	8,7	10,0

Doświadczanie problemów związanych z piciem alkoholu

Picie napojów alkoholowych często sprzyja powstawaniu różnych problemów. Problemy te występować mogą także bez związku z używaniem substancji, jednak picie zwiększa prawdopodobieństwo ich pojawienia się. W jednym z pytań ankiety respondenci otrzymali listę takich problemów z prośbą, aby określili, czy w czasie ostatnich 12 miesięcy stały się ich udziałem w związku z piciem alkoholu. Wyniki zawiera tabela 46.

W obu kohortach ranking pierwszych pięciu problemów jest taki sam. Najbardziej rozpowszechnią konsekwencją picia alkoholu jest poważna kłótnia (14,3% w młodszej kohorcie i 28,4% w starszej kohorcie). Kolejnymi problemami pod względem rozpowszechnienia są zniszczenie rzeczy lub ubrania (13,5% w młodszej kohorcie i 25,5% w starszej kohorcie), wypadek lub uszkodzenie ciała (10,0% w młodszej kohorcie i 17,9% w starszej kohorcie), bójka (8,5% w młodszej kohorcie i 15,5% w starszej kohorcie) oraz prowadzenie pojazdu będąc pod wpływem alkoholu (7,6% w młodszej kohorcie i 12,1% w starszej kohorcie).

Obraz problemów związanych z piciem alkoholu jest różnicowany przez płeć badanych (tabela 50).

Tabela 49. Doświadczania poszczególnych problemów związanych z alkoholem w czasie ostatnich 12 miesięcy

Poziom klasy		
III klasy gimnazjum	Bójka	8,5
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	10,0
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	13,5
	Poważna kłótnia	14,3
	Stałe(a)ś się ofiarą rabunku lub kradzieży	2,6
	Kłopoty z policją	5,8
	Korzystanie z pomocy medycznej z powodu zatrucia alkoholem	2,3
	Korzystanie z pomocy medycznej z powodu wypadku lub uszkodzenia ciała	2,6
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	6,0
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	3,8
	Samouszkodzenia	5,9
	Kierowanie pojazdem będąc pod wpływem alkoholu	7,6
	Spowodowanie wypadku będąc pod wpływem alkoholu	1,8
	Pływanie będąc pod wpływem alkoholu	6,4
II klasy szkół ponadgim- nazjalnych	Bójka	15,5
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	17,9
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	25,5
	Poważna kłótnia	28,4
	Stałe(a)ś się ofiarą rabunku lub kradzieży	3,1
	Kłopoty z policją	10,9
	Korzystanie z pomocy medycznej z powodu zatrucia alkoholem	1,8
	Korzystanie z pomocy medycznej z powodu wypadku lub uszkodzenia ciała	3,6
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	11,7
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	5,3
	Samouszkodzenia	9,3
	Kierowanie pojazdem będąc pod wpływem alkoholu	12,1
	Spowodowanie wypadku będąc pod wpływem alkoholu	1,3
	Pływanie będąc pod wpływem alkoholu	9,0

Tabela 50. Doświadczania poszczególnych problemów związanych z alkoholem w czasie ostatnich 12 miesięcy wg płci

Poziom klasy		Chłopcy	Dziewczęta
III klasy gimnazjum	Bójka	10,9	6,1
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	9,6	10,4
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	13,3	13,8
	Poważna kłótnia	13,3	15,2
	Stałe(a)ś się ofiarą rabunku lub kradzieży	3,5	1,6
	Kłopoty z policją	6,9	4,7
	Korzystanie z pomocy medycznej z powodu zatrucia alkoholem	2,9	1,6
	Korzystanie z pomocy medycznej z powodu wypadku lub uszkodzenia ciała	3,4	1,6
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	8,3	3,5
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	4,9	2,7
	Samouszkodzenia	5,7	6,1
	Kierowanie pojazdem będąc pod wpływem alkoholu	11,0	4,3
	Spowodowanie wypadku będąc pod wpływem alkoholu	2,7	0,9
	Pływanie będąc pod wpływem alkoholu	8,4	4,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Bójka	23,0	8,7
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	20,8	15,3
	Zniszczenie rzeczy lub ubrania	28,6	22,6
	Poważna kłótnia	27,4	29,4
	Stałe(a)ś się ofiarą rabunku lub kradzieży	4,2	2,2
	Kłopoty z policją	14,6	7,5
	Korzystanie z pomocy medycznej z powodu zatrucia alkoholem	2,6	1,1
	Korzystanie z pomocy medycznej z powodu wypadku lub uszkodzenia ciała	4,8	2,5
	Seks bez zabezpieczenia (bez antykoncepcji)	15,1	8,6
	Niechciane przez Ciebie doświadczenia seksualne	6,4	4,2
	Samouszkodzenia	9,6	9,0
	Kierowanie pojazdem będąc pod wpływem alkoholu	19,6	5,2
	Spowodowanie wypadku będąc pod wpływem alkoholu	2,1	0,5
	Pływanie będąc pod wpływem alkoholu	13,2	5,3

Chłopcy z trzecich klas gimnazjów w większych odsetkach niż ich rówieśnice doświadczają takich problemów jak seks bez zabezpieczenia, kierowanie pojazdem będąc pod wpływem alkoholu, pływanie będąc pod wpływem alkoholu, bójka. W szkołach ponadgimnazjalnych lista problemów, które częściej stają się udziałem chłopców niż dziewcząt jest dłuższa i obejmuje oprócz wcześniej wymienionych także wypadek lub uszkodzenie ciała, zniszczenie rzeczy lub ubrania oraz kłopoty z policją.

Doświadczanie problemów w związku z piciem alkoholu przez innych

W ostatnich latach coraz większym zainteresowaniem cieszy się problematyka szkód powodowanych przez osoby pijące innym osobom. Młodzież także bywa narażona na takie szkody, czy to ze strony podpitych lub pijanych dorosłych, czy to rówieśników.

Jedno z pytań ankiety zmierzało do uchwycenia skali doświadczania problemów w związku z piciem alkoholu przez kogoś innego (tabela 51.). Najczęściej doświadczanymi problemami były przestraszenie się pijanego spotkanego na ulicy, które stało się udziałem ponad jednej trzeciej młodszych i starszych uczniów (odpowiednio 39,9% i 42,8%) oraz nękanie lub dręczenie w miejscu publicznym (odpowiednio 15,2% i 19,6%). Mniej więcej co ósmy - dziesiąty uczeń ma za sobą doświadczenie jazdy z kierowcą, który wypił za dużo (9,6% wśród gimnazjalistów i 12,8% wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych). Uczestnikami wypadku spowodowanego przez kogoś, kto wypił było 3% badanych w każdej z kohort.

Tabela 51. Doświadczania poszczególnych problemów w czasie ostatnich 12 miesięcy powodowanych przez picie kogoś innego

poziom klasy		
III klasy gimnazjum	Nękanie lub dręczenie w miejscu prywatnym	9,1
	Nękanie lub dręczenie w miejscu publicznym	15,2
	Skrzywdzenie fizyczne	4,3
	Zniszczenie ubrania lub jakiejś rzeczy	6,7
	Uczestniczenie w wypadku spowodowanego przez kogoś, kto wypił	3,0
	Jazda z kierowcą, który wypił za dużo	9,6
	Przestraszenie się pijanego spotkanego na ulicy	39,9
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nękanie lub dręczenie w miejscu prywatnym	11,1
	Nękanie lub dręczenie w miejscu publicznym	19,6
	Skrzywdzenie fizyczne	4,7
	Zniszczenie ubrania lub jakiejś rzeczy	9,4
	Uczestniczenie w wypadku spowodowanego przez kogoś, kto wypił	3,0
	Jazda z kierowcą, który wypił za dużo	12,8
	Przestraszenie się pijanego spotkanego na ulicy	42,8

Na niektóre z problemów powodowanych przez osoby pod wpływem alkoholu częściej narażone są dziewczęta niż chłopcy (tabela 52). Z największą różnicą mamy do czynienia w przypadku przestraszenia się pijanego spotkanego na ulicy. Ten problem zgłosiło w gimnazjach 23,4% chłopców oraz 56,0% dziewcząt, zaś w szkołach ponadgimnazjalnych 23,0% chłopców oraz 60,5%. Drugim problemem związanych z piciem innych osób, na który bardziej eksponowane są dziewczęta jest nękanie lub dręczenie w miejscu publicznym. Ponadto w starszej kohorcie dziewczęta częściej niż chłopcy zgłaszały nękanie lub dręczenie w miejscu prywatnym. Natomiast chłopcy ze starszej kohorty częściej niż dziewczęta raportowali jazdę z kierowcą, który za dużo wypił.

Tabela 52. Doświadczania poszczególnych problemów w czasie ostatnich 12 miesięcy powodowanych przez picie kogoś innego wg płci respondenta

poziom klasy		chłopiec	dziewczyna
III klasy gimnazjum	Nękanie lub dręczenie w miejscu prywatnym	7,7	10,3
	Nękanie lub dręczenie w miejscu publicznym	13,1	17,3
	Skrzywdzenie fizyczne	4,2	4,3
	Zniszczenie ubrania lub jakiejś rzeczy	6,3	7,0
	Uczestniczenie w wypadku spowodowanego przez kogoś, kto wypił	3,3	2,6
	Jazda z kierowcą, który wypił za dużo	10,0	9,1
	Przestraszenie się pijanego spotkanego na ulicy	23,4	56,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nękanie lub dręczenie w miejscu prywatnym	9,3	12,6
	Nękanie lub dręczenie w miejscu publicznym	15,7	23,2
	Skrzywdzenie fizyczne	5,3	4,1
	Zniszczenie ubrania lub jakiejś rzeczy	9,8	9,1
	Uczestniczenie w wypadku spowodowanego przez kogoś, kto wypił	3,4	2,5
	Jazda z kierowcą, który wypił za dużo	14,4	11,4
	Przestraszenie się pijanego spotkanego na ulicy	23,0	60,5

Kolejne pytanie w tym nurcie dotyczyło nadmiernego picia przez kogoś z bliskich i związanych z tym problemów dla badanego. 30,4% uczniów z trzecich klas gimnazjum przyznało, że ktoś z ich bliskich pije nadmiernie, a 12,9% potwierdziło, że z tego powodu doświadcza problemów. Analogiczne odsetki były wyższe w starszej grupie i wynosiły odpowiednio 35,8% i 15,9%.

Dostępność substancji psychoaktywnych

Aby zbadać dostępność poszczególnych substancji psychoaktywnych prosiliśmy respondentów o oszacowanie, na ile trudne byłoby dla nich zdobycie każdej z nich, gdyby tego chcieli. Skala odpowiedzi wyznaczona była przez dwie skrajne możliwości: „Niemożliwe” oraz „Bardzo łatwe”. Pozostawiono też możliwość

odpowiedzi „nie wiem”. Ocenie badanych poddano dostępność napojów alkoholowych, leków uspokajających i nasennych, substancji wziewnych oraz poszczególnych środków nielegalnych. Pełen rozkład odpowiedzi uczniów przedstawia tabela 53.

Należy zwrócić uwagę, że w ocenach respondentów poziom dostępności napojów alkoholowych jest wysoki. Uczniowie klas trzecich gimnazjów, a więc młodzież w wieku 15-16 lat, uznali za bardzo łatwe do zdobycia: piwo – 47,6%, wino – 36,6% i wódkę – 34,2%. Jedynie niewielki odsetek tej grupy badanych uznał za niemożliwe do zdobycia piwo (4,5%), wino (6,9%) i wódkę (9,0%). Młodzież deklaruje podobny poziom dostępu do tytoniu. Za bardzo łatwy do zdobycie uznało go 43,1% gimnazjalistów, za niemożliwy do zdobycie – jedynie 4,2%. Można zauważyć, że większość badanych nie ma dużych trudności z dostępem do napojów alkoholowych i tytoniu, mimo że według polskiego prawa sprzedaż i podawanie używek nieletnim jest zabroniona.

Dostępność poszczególnych napojów alkoholowych i tytoniu w ocenach uczniów szkół ponadgimnazjalnych jest znacznie wyższa, co nie powinno dziwić, bowiem badanym ze starszej grupy do pełnoletniości niewiele brakuje. Zgodnie z oczekiwaniami odsetki deklarujących łatwy dostęp największe są w przypadku tytoniu i piwa, a najmniejsze w przypadku wódki. Odpowiedź „Bardzo łatwe” padła w przypadku papierosów ze strony 69,4% starszej młodzieży, w przypadku piwa – 76,3% wina – 69,7% i wódki – 67,5%. Jedynie niewielki odsetek tej grupy badanych uznał za niemożliwe do zdobycia: tytoń – 1,4%, piwo – 1,1 %, wino – 1,9% i wódkę – 1,9%.

W przeważającej większości badani nie mieli problemów z oceną dostępności tradycyjnych napojów alkoholowych. Nie potrafiło odpowiedzieć na to pytanie jedynie 5-10% uczniów gimnazjów i 2-5% uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Kwestia dostępu do leków uspokajających i nasennych okazała się trudniejsza do oceny. Na to pytanie odpowiedzi „Nie wiem” udzielił mniej więcej co siódmy badany. Dostęp do tych leków jest też zdaniem młodzieży znacznie trudniejszy. Bardzo łatwo byłoby je dostać 25,1% respondentów z młodszej grupy i 26,2% starszych uczniów, niemożliwe do zdobycia byłoby to dla 15,5% badanych w pierwszej grupie i dla 10,8% z drugiej.

Tabela 53. Ocena dostępności poszczególnych substancji

Poziom klasy		Nie możliwe	Bardzo trudne	Dosyć trudne	Dosyć łatwe	Bardzo łatwe	Nie wiem
III klasy gimnazjum	Papierosy	4,2	3,6	7,7	30,3	43,1	11,1
	Piwo	4,5	3,7	7,4	31,2	47,6	5,7
	Cydr	13,2	6,3	10,3	18,1	22,8	29,3
	Alcopops	16,2	6,9	10,5	12,1	14,4	39,9
	Wino	6,9	5,5	11,4	29,6	36,6	10,1
	Wódka	9,0	7,6	13,1	27,3	34,2	8,8
	Marihuana lub haszysz	19,0	12,7	16,0	24,8	15,2	12,4
	Amfetamina	31,9	17,1	14,5	11,6	6,3	18,6
	Metamfetamina	33,5	17,6	14,7	8,2	5,4	20,6
	Leki uspokajające lub nasenne	15,5	8,3	12,6	25,7	25,1	12,8
	Ecstasy	32,1	15,3	13,7	10,3	6,6	22,0
	Kokaina	32,0	16,6	14,2	11,2	6,9	19,2
	Crack	35,0	15,7	13,3	6,6	5,0	24,4
	Heroina	34,1	17,2	14,2	8,3	5,6	20,6
	Dopalacze	24,8	11,0	12,9	19,2	16,0	16,1
II klasy szkół ponadgimna- zjalnych	Papierosy	1,4	,9	2,1	19,5	69,4	6,8
	Piwo	1,1	,8	1,6	18,0	76,2	2,2
	Cydr	5,1	2,5	4,3	15,5	50,4	22,2
	Alcopops	6,3	2,8	5,2	11,3	33,3	41,0
	Wino	1,9	1,2	3,3	19,4	69,7	4,5
	Wódka	1,9	1,9	4,8	19,9	67,5	4,0
	Marihuana lub haszysz	8,2	8,0	13,5	35,9	21,2	13,0
	Amfetamina	22,6	15,4	15,9	16,4	6,8	22,9
	Metamfetamina	23,8	16,5	16,9	11,9	5,3	25,6
	Leki uspokajające lub nasenne	10,8	6,7	12,0	29,3	26,2	15,0
	Ecstasy	22,6	14,4	16,2	14,3	6,6	25,7
	Kokaina	23,2	16,7	16,6	12,5	6,6	24,5
	Crack	25,7	17,0	16,3	7,9	4,0	29,1
	Heroina	25,7	18,3	15,6	9,6	4,5	26,2
	Dopalacze	15,5	9,5	13,5	23,3	18,4	19,8

Należy odnotować, że dostępność substancji nielegalnych oceniana jest niżej. Odsetki uczniów młodszych, którzy uważają je za niemożliwe do zdobycia wahają się od 19,0% w przypadku konopi indyjskich do 35,0% w przypadku cracku. Odsetki młodzieży ze szkół gimnazjalnych stwierdzającej, że byłoby jej bardzo łatwo dostać poszczególne substancje wahają się od 15,2% w przypadku konopi indyjskich do 5,0% w przypadku cracku. W klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych badani w przypadku większości substancji nielegalnych w podobnym odsetku co młodsi uczniowie uznają je za bardzo łatwe do zdobycia. Odpowiedzi takich udzieliło w odniesieniu do najbardziej dostępnych konopi 21,2% badanych i najtrudniej dostępnego cracku – 4,0% badanych.

W 2011 r. po raz pierwszy zapytaliśmy badanych jak oceniają dostępność „dopalaczy”. W 2015 r. 16,0% gimnazjalistów oraz 18,4% uczniów ze starszej kohorty uznało tę substancję za bardzo łatwą do zdobycia. Biorąc jednak pod uwagę akcję zamknięcia wszystkich sklepów z „dopalaczami” na jesieni 2010 r. można by oczekiwać niższych odsetków badanych, dla których „dopalacze” byłyby bardzo łatwe do zdobycia. W obu kohortach lokują się one na poziomie wyższym od odsetków uczniów z bardzo łatwym dostępem do przetworów konopi. Otwartym pozostaje pytanie w jaki stopniu rynek nielegalny przejmuje podaż „dopalaczy”, a w jakim przekonania młodzieży o łatwym dostępie należy uznać za przesadzone w większym stopniu, niż wtedy gdy dokonują oceny dostępu do innych substancji.

Na koniec trzeba zwrócić uwagę na bardzo wysokie odsetki badanych, którzy nie potrafili oszacować swoich możliwości w zakresie dostępu do substancji nielegalnych. Najmniej badanych miało trudności z oceną dostępu do marihuany i haszyszu, najwięcej z oceną dostępu do cracku. Te relatywnie wysokie odsetki badanych, którzy wybrali odpowiedź „Nie wiem” wskazują na znaczą frakcję osób do tego stopnia nie zainteresowanych substancjami nielegalnymi, że nie potrafiących nawet wyobrazić sobie skali trudności w zdobyciu tego typu środków.

Dane zawarte w tabeli 54. i 55. pozwalają na prześledzenie zmian w ocenach dostępności poszczególnych substancji w ocenach młodzieży jakie dokonały się w czasie ostatnich szesnastu lat. W tabeli 54. zawarto odsetki respondentów, którzy na pytanie o to, jak trudno byłoby im zdobyć każdą z poszczególnych substancji, gdyby tego chcieli, wybrali odpowiedź „bardzo łatwo”. W tabeli 55. zaś znajdujemy skumulowane odsetki tych, którzy w odpowiedzi na to samo pytanie wybrali stwierdzenie „bardzo łatwo” lub „łatwo”.

Dane zawarte w tabeli 55. wskazują na podobne tendencje w przypadku substancji legalnych i nielegalnych.

Zmiany w ocenach dostępności napojów alkoholowych w młodszej grupie polegają na konsekwentnym spadku odsetków uczniów deklarujących bardzo łatwy dostęp do piwa i do wina w całym okresie 1995-2015. Wedle ocen respondentów dostępność wódki rosła w latach 1995-2003, po czym w latach 2003-2011 spadała. Rok 2015 przyniósł stabilizację.

W ocenach uczniów ze starszej grupy dostępność wszystkich trzech napojów alkoholowych wykazywała trend wzrostowy do 2003 r., od 2007 r. zaś nastąpiło odwrócenie tego trendu. W 2015 r. proporcji deklarujących bardzo łatwy dostęp do napojów alkoholowych wzrosły, najbardziej do piwa, a najmniej do wina.

Dostępność wyrobów tytoniowych nie była przedmiotem badania w 1995. W przedziale czasowym wyznaczanym przez lata 1999 i 2015 wedle ocen uczniów z młodszej kohorty dostępność papierosów cały czas wyraźnie spadała, a wedle ocen starszych uczniów była stabilna między 1999 r. i 2003 r., następnie do 2011 r. spadała, by 2015 r. lekko wzrosnąć.

Dostęp do leków uspokajających i nasennych w obu badanych grupach podlegał fluktuacji w latach 1995-2007, od 2011 r. notujemy tendencję wzrostową.

Dostępność trzech substancji nielegalnych deklarowana przez uczniów z obu badanych kohort po silnym wzroście trwającym do 2003 r., w 2007 r. wyraźnie spadła. Odsetki raportujących bardzo łatwy dostęp do przetworów konopi w obu kohortach wzrosły w 2011 r. zaś w 2015 utrzymały się na tym samym poziomie co cztery lata wcześniej. Inaczej stało się z ecstazy i amfetaminą – w 2011 r. obserwujemy kontynuację spadku. W starszej grupie kontynuację trendu spadkowego obserwujemy także w 2015 r., w młodszej zaś tendencja ta uległa zahamowaniu.

Pytanie o dostępność „dopalaczy” pojawiło się w badaniu ESPAD po raz pierwszy w 2011 r., stąd nie możemy coś powiedzieć jedynie o zmianach w ostatnim czteroleciu. W młodszej kohorcie odsetek deklarujących bardzo łatwy dostęp do tych substancji wzrósł nieznacznie, zaś w starszej dokonał się istotny wzrost.

Tabela 54. Ocena dostępności poszczególnych substancji jako bardzo znacznej (substancje bardzo łatwe do zdobycia)

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Papierosy	X	74,1	71,9	59,2	48,1	43,1
	Piwo	72,6	68,5	67,9	56,1	49,3	47,6
	Wino	57,4	56,9	55,4	45,6	39,5	36,6
	Wódka	42,2	44,7	45,7	38,7	33,4	34,2
	Marihuana lub haszysz	6,3	11,5	15,7	11,5	15,7	15,2
	Amfetamina	4,7	10,4	11,8	7,4	5,0	6,3
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	5,4
	Leki uspokajające lub nasenne	16,5	17,4	19,6	16,5	18,6	25,1
	Ecstasy	2,4	7,2	9,6	6,3	5,5	6,6
	Dopalacze	X	X	X	X	14,0	16,0
II klasy szkół ponad- gimnaz- jalnych	Papierosy	X	88,1	89,8	81,0	67,5	69,4
	Piwo	82,9	87,6	89,5	80,5	73,1	76,2
	Wino	77,7	81,7	82,9	75,9	67,8	69,7
	Wódka	67,7	74,1	77,3	70,2	62,1	67,5
	Marihuana lub haszysz	9,6	11,9	23,1	16,8	20,5	21,2
	Amfetamina	6,5	10,5	17,5	10,1	7,5	6,8
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	5,3
	Leki uspokajające lub nasenne	19,8	17,0	21,7	18,5	20,0	26,2
	Ecstasy	2,5	6,7	11,9	8,7	7,4	6,6
	Dopalacze	X	X	X	X	15,4	18,4

Podobny, chociaż w szczegółach odmienny obraz trendów otrzymujemy, gdy odpowiedzi uczniów na pytanie o łatwość dostępu do poszczególnych substancji poddamy innej agregacji. Zsumowanie odsetków uczniów, którzy deklarują bardzo łatwy dostęp i dosyć łatwy dostęp rozszerza krąg zagrożonych pokazując większą skalę zjawiska (tabela 46).

Analiza odpowiedzi wskazujących, na co najmniej dosyć łatwy dostęp do poszczególnych substancji, pokazuje na mniejszą skalę zmian poszczególnych wskaźników, niż analiza odpowiedzi limitowanych tylko do bardzo łatwego dostępu. W przypadku większości substancji nielegalnych wzrost pomiędzy 1995 i 2003 był nieco mniejszy niż analogicznych wskaźników bardzo łatwego dostępu. Przykładowo

odsetki deklarujących przynajmniej dosyć łatwy dostęp do marihuany i haszyszu wzrosły około dwukrotnie, a do ecstasy w młodszej grupie trzy i półkrotnie a w starszej – czterokrotnie.

Tabela 55. Ocena dostępności poszczególnych substancji jako znacznej (substancje bardzo łatwe lub dosyć łatwe do zdobycia)

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Papierosy	X	89,9	89,3	82,0	76,8	73,5
	Piwo	88,5	90,4	90,4	83,8	81,5	78,8
	Wino	81,1	79,7	79,2	73,7	69,6	66,2
	Wódka	65,3	67,3	69,9	65,1	63,1	61,5
	Marihuana lub haszysz	18,7	30,1	37,5	28,3	41,4	40,0
	Amfetamina	13,8	27,4	27,3	17,7	18,5	17,9
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	13,6
	Leki uspokajające lub nasenne	38,5	39,8	39,2	33,7	47,1	50,8
	Ecstasy	6,1	19,7	21,5	15,1	18,2	16,9
	Dopalacze	X	X	X	X	40,5	35,7
II klasy szkół ponad- gimnaz- jalnych	Papierosy	X	95,5	96,6	92,9	86,6	88,9
	Piwo	93,9	96,9	96,9	93,9	92,2	94,2
	Wino	92,0	92,8	93,6	90,3	87,0	89,1
	Wódka	85,7	89,1	90,4	87,3	84,4	87,4
	Marihuana lub haszysz	27,6	39,6	53,4	41,5	51,7	57,1
	Amfetamina	17,7	33,2	42,1	26,7	24,2	23,2
	Metamfetamina	X	X	X	X	X	17,2
	Leki uspokajające lub nasenne	46,1	43,8	46,2	40,0	50,1	55,5
	Ecstasy	7,3	22,6	29,5	21,4	23,8	21,0
	Dopalacze	X	X	X	X	45,3	41,7

Odmienności w dynamice analizowanego tu wskaźnika w zestawieniu z wcześniej analizowanym polegają na spadku dostępności „dopalaczy” w latach 2011 i 2015 w starszej grupie oraz wzrostu dostępności przetworów konopi. W młodszej grupie w tych samych latach zaznaczył się spadek dostępności „dopalaczy”.

Przeprowadzone powyżej analizy zdają się wskazywać na większą podatność na zmiany wskaźnika definiowanego przez „bardzo łatwy dostęp do substancji” niż wskaźnika określanego przy użyciu konceptu rozszerzającego pole definicji tak, aby zawierało ono także „raczej łatwy dostęp”.

Podsumowując kwestie zmian w dostępności substancji psychoaktywnych, jakie możemy odtworzyć z analizy ocen dokonywanych przez badanych, co do łatwości zdobycia substancji, trzeba zauważyć trend spadkowy postrzeganej dostępności do tytoniu i napojów alkoholowych w całym okresie 20 lat oraz wzrost postrzeganej dostępności substancji nielegalnych w latach 1995-2003 oraz nacechowany fluktuacjami spadek w czasie następnych 12 lat.

Odpowiedzi na pytanie o to, czy badanemu kiedykolwiek proponowano jakieś substancje psychoaktywne dostarczyły innego wskaźnika dostępności. W masmediach ciągle wiele mówi się o agresywnym rozwoju rynku substancji nielegalnych i ich marketingu wśród uczniów. Intencją pytania o propozycje była weryfikacja tych doniesień. Badanym przedstawiono listę środków legalnych i nielegalnych i proszono o zaznaczenie tych, które w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem ktokolwiek im proponował. Rozkład odpowiedzi zawarty w tabeli 56 wskazuje na podobne prawidłowości jak przy używaniu poszczególnych substancji.

Najczęściej proponowanym młodzieży środkiem jest bez wątpienia alkohol. Z propozycjami dotyczącymi substancji nielegalnych spotykają się mniej liczne frakcje badanych i stosunkowo najczęściej dotyczą one konopi. Otrzymało je, chociaż raz w czasie ostatnich 12 miesięcy 24,7% uczniów z klas młodszych i 34,3% uczniów klas starszych. Odsetki uczniów, którym proponowano amfetaminę wynosiły w przypadku piętnasto-szesnastolatków – 6,3% i siedemnasto-osiemnastolatków – 6,6%. Ecstasy oraz leki uspokajające i nasenne, proponowane były podobnym odsetkom młodzieży z grupy młodszej i starszej (ecstasy: 4,6-4,1%; leki: 7,5-5,6%).

Zwraca uwagę wysoki odsetek uczniów, którzy spotykali się z propozycjami alkoholu nielegalnie wytworzonego domowym sposobem, czyli bimbrow. W młodszej grupie z taką ofertą spotkało się 16,7% badanych, w starszej zaś – 29,3%.

Tabela 56. Ekspozycja na propozycje poszczególnych substancji

poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Piwo	80,6	85,0	83,4	78,0	80,1	68,7
	Wino	65,2	52,1	47,5	42,8	45,8	35,3
	Wódka	53,1	57,0	56,4	49,3	61,7	51,5
	Marihuana lub haszysz	11,4	17,3	21,6	16,0	27,8	24,7
	LSD	3,8	5,0	3,4	2,5	3,0	5,5
	Amfetamina	4,8	10,3	8,6	5,4	5,9	6,3
	Leki uspokajające lub nasenne	8,1	6,9	5,7	4,8	6,2	7,5
	Crack	0,8	2,1	2,7	1,7	2,7	3,7
	Kokaina	1,7	3,5	3,8	3,3	4,3	5,1
	Ecstasy	1,4	5,0	4,9	4,7	3,4	4,6
	Heroina	2,0	3,4	3,6	2,8	3,5	3,8
	Sterydy anaboliczne	3,6	6,2	5,3	3,4	3,6	3,6
	Polska heroina (kompot)	2,7	3,5	3,4	2,4	3,3	3,8
	Bimber	12,7	13,1	20,2	13,4	19,8	16,7
II klasy szkół ponad- gimnaz- jalnych	Piwo	89,5	93,2	93,2	91,3	92,2	89,1
	Wino	79,2	61,5	61,0	58,5	58,3	54,5
	Wódka	73,5	75,9	77,4	73,0	82,1	79,9
	Marihuana lub haszysz	17,3	23,6	34,8	27,2	34,8	34,3
	LSD	5,3	4,9	4,6	3,5	3,2	4,1
	Amfetamina	6,0	14,0	16,8	8,8	7,6	6,6
	Leki uspokajające lub nasenne	8,8	5,5	6,6	5,1	5,0	5,6
	Crack	1,2	1,7	2,1	2,1	2,1	2,5
	Kokaina	1,9	2,7	3,5	3,3	4,3	4,5
	Ecstasy	1,7	5,2	8,1	6,9	4,4	4,1
	Heroina	2,2	2,3	3,4	2,6	2,7	2,8
	Sterydy anaboliczne	5,4	7,1	8,7	5,6	4,6	3,3
	Polska heroina (kompot)	2,1	1,5	2,2	2,5	2,6	2,7
	Bimber	16,8	14,9	25,4	18,1	28,0	29,3

W latach 1995-2003 wskaźniki narażenia na propozycje w przypadku niektórych substancji nie uległ większym zmianom, w przypadku innych wyraźnie wzrosły.

Najbardziej zwiększyło się narażenie na propozycje dotyczące marihuany i haszyszu. Trend wzrostowy obserwowano zarówno w młodszej kohorcie badanych jak i w starszej, chociaż wśród młodszych wskaźniki powiększyły się przede wszystkim w latach 1995-1999, a wśród starszych wzrost był bardziej równomierny lub koncentrował się na czteroleciu 1999-2003. Jedynie w przypadku bimbrow w obu grupach wzrost wskaźnika nastąpił przede wszystkim w latach 1999-2003. Podobne tendencje, chociaż o mniejszym nasileniu obserwowano w przypadku takich substancji jak kokaina, heroina, czy sterydy anaboliczne. W 2007 r. w przypadku wszystkich substancji odnotować trzeba spadek wskaźników narażenia na propozycje. W 2011 r. obserwujemy ponowny wzrost, szczególnie znaczny w przypadku przetworów konopi oraz alkoholu domowej produkcji, czyli tzw. bimbrow. W 2015 r. w młodszej kohorcie obserwujemy spadek odsetków uczniów, którym proponowano napoje alkoholowe, w tym nielegalnych produkowanych domowym sposobem oraz odsetków uczniów, którzy spotkali się z ofertami przetworów konopi. W starszej kohorcie zmniejszył się jedynie odsetek badanych, którym proponowano wino.

Kwestie zakupów napojów alkoholowych poruszono w dwóch pytaniach, lokujących ją na wymiarze czasowym ostatnich 30 dni przed badaniem. W pierwszym pytano o częstość zakupów piwa, wina i wódki w sieci sprzedaży detalicznej, w drugim o częstość konsumpcji w takich miejscach, jak pub, bar, kawiarnia, restauracja, dyskoteka.

Odsetki badanych z młodszej kohorty, którzy dokonywali poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni są niższe, niż analogiczne odsetki wśród badanych ze starszej kohorty (tabela 57). Odsetek dokonujących zakupów wina wśród gimnazjalistów najmniej różni się od odsetka kupujących w starszej grupie badanych. W przypadku zakupów piwa i wódki wskaźniki są wyraźnie wyższe wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych niż wśród gimnazjalistów.

Tabela 57. Zakupy napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Poziom klasy		Nie kupowa- łem	1-2 razy	3-5 razy	6-9 razy	10-19 razy	20 lub więcej razy
III klasy gimnazjum	Piwo	71,8	15,2	6,6	2,8	1,6	1,9
	Wino	91,9	4,8	1,3	,6	0,5	0,8
	Wódka	84,6	8,4	3,2	1,6	0,9	1,3
II klasy szkół ponad- gimnazjal- nych	Piwo	40,1	25,7	17,7	8,3	4,5	3,7
	Wino	82,2	11,9	3,4	1,3	0,3	0,8
	Wódka	64,7	19,7	8,4	3,9	1,6	1,7

Większość badanych dokonujących zakupów wina, bądź wódki robiła to 1-2 razy w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Trochę inaczej jest z piwem. Wprawdzie tu również największa frakcja badanych dokonywała zakupów 1-2 razy, ale dość znaczna jest też frakcja kupujących ten napój 3-5 razy w tym czasie.

W tabeli 58 zestawiono odsetki uczniów, którzy dokonywali zakupów poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem w 2003 r., 2007 r., 2011 r. i w 2015 r. Zestawienie to sugeruje, że w grupie gimnazjalistów mamy do czynienia z konsekwentnym trendem spadkowym odsetków badanych kupujących piwo. Odsetek ten w 2015 r. jest niemal dwukrotnie niższy niż był w 2003 r. Odsetki dokonujących zakupów wina zmniejszały się do 2011 r., zaś w 2015 pozostały na poziomie z 2011 r. Odsetki kupujących wódkę spadły w 2007 r. i od tego czasu pozostają względnie stabilne.

Inne trendy obserwujemy u uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Jedynie w przypadku piwa można mówić o trendzie spadkowym w całym okresie obserwacji, przy czym jest on znacznie słabszy niż o uczniów z młodszej kohorty i ponadto ma charakter zamierający 2015r. Odsetki dokonujących zakupów wina spadły tylko w 2011 r. by w 2015 r. znowu wzrosnąć. W przypadku wódki obserwujemy stabilizację w latach 2003-2011 oraz wzrost w 2015 r.

Tabela 58. Odsetki uczniów, którzy dokonywali zakupów napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Poziom klasy		2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Piwo	53,6	43,3	35,4	28,2
	Wino	13,1	10,0	7,9	8,1
	Wódka	20,9	16,7	16,1	15,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Piwo	70,0	67,2	60,1	59,9
	Wino	16,9	16,1	13,0	17,8
	Wódka	31,0	31,2	31,8	35,3

Uczniowie zostali także zapytani o to, czy spotkali się z odmową sprzedaży napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem ze względu na młody wiek (tabela 59.).

Tabela 59. Odmowy sprzedaży napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem ze względu na młody wiek (Polska)

Poziom klasy		Nie kupował/ Nie było odmowy	1-2 razy	3-5 razy	6-9 razy	10-19 razy	20 lub więcej razy
III klasy gimnazjum	Piwo	86,4	9,0	2,1	0,9	0,4	1,2
	Wino	93,1	3,7	1,0	0,6	0,5	1,1
	Wódka	90,1	5,7	1,6	0,7	0,5	1,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Piwo	84,9	10,5	2,8	1,0	0,2	0,7
	Wino	94,4	3,1	1,2	0,5	0,2	0,6
	Wódka	89,0	6,8	2,2	0,9	0,4	0,7

Zarówno w młodszej kohorcie, jak i w starszej uczniowie najczęściej raportowali odmowy sprzedaży piwa (13,6% oraz 15,1%), następnie wódki (9,9% i 11,0%), a najrzadziej – wina (6,9% i 5,6%).

W młodszej kohorcie największy odsetek uczniów spotkał się z odmową sprzedaży piwa 1-2 razy (6,6%), a 1,3% badanych nie mogło zakupić piwa z powodu odmowy więcej niż 10 razy. Uczniowie ze starszej kohorty również najczęściej spotykali się z odmową sprzedaży piwa 1-2 razy (9,8%), 10 razy lub więcej odmówiono zakupu 0,9% badanych. W przypadku odmów sprzedaży wina i wódki odsetki badanych, którzy mieli takie doświadczenie 1-2 razy są nieco niższe.

Odsetki badanych, którzy pili poszczególne napoje alkoholowe w takich miejscach, jak pub, bar, kawiarnia, restauracja, czy dyskoteka są nieco niższe niż analogiczne odsetki dokonujących zakupów w sklepach sprzedających na wynos (tabele 60 i 57). Zarówno wśród gimnazjalistów, jak i w starszej kohorcie badani w największym odsetku pili piwo, w nieco mniejszym wódkę, a najmniejszym wino. Wyniki te pozostają w zgodzie zarówno z rankingiem popularności poszczególnych napojów, jak i z rankingiem napojów kupowanych na wynos.

Tabela 60. Picie napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem w miejscach publicznych (pub, bar, kawiarnia, restauracja, dyskoteka)

Poziom klasy		Nie piłem	1-2 razy	3-5 razy	6-9 razy	10-19 razy	20 lub więcej razy
III klasy gimnazjum	Piwo	65,2	20,2	7,8	3,5	1,5	1,8
	Wino	85,4	10,2	2,3	1,0	0,4	0,8
	Wódka	78,0	13,1	4,6	2,1	0,8	1,5
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Piwo	35,5	28,2	18,9	9,6	4,2	3,6
	Wino	75,0	17,0	5,0	1,6	0,6	0,8
	Wódka	50,1	25,1	13,4	6,5	2,8	2,2

Porównanie wyników uzyskanych w 2015 r. z wynikami z 2011 r. ujawnia odmienną prawidłowość niż w przypadku kupowania na wynos. Zarówno w młodszej kohorcie, jak i w starszej odsetki deklarujących picie każdego z napojów alkoholowych w placówkach serwujących takie napoje silnie wzrosły. Przynajmniej w ostatnim czteroleciu spadek odsetków młodych ludzi kupujących napoje alkoholowe na wynos wydaje się być z nadwyżką rekompensowany przez wzrost odsetków pijących napoje alkoholowe w pubach, barach, kawiarniach, restauracjach, czy dyskotekach. Można zatem przypuszczać, iż ostatnie zmiany w rozpowszechnieniu zakupów napojów alkoholowych wynikają bardziej ze zmiany wzoru picia młodzieży w kierunku picia w szeroko pojętej gastronomii niż egzekwowania ograniczeń w sprzedaży. Konstatacja ta zdaje się sugerować nasilenie działań kontrolnych w miejscach podawania alkoholu.

Tabela 61. Picie napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem w miejscach publicznych (pub, bar, kawiarnia, restauracja, dyskoteka)

Poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Piwo	25,2	34,8
	Wino	6,6	14,6
	Wódka	13,6	22,0
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Piwo	52,2	64,5
	Wino	9,8	25,0
	Wódka	29,1	49,9

Kolejne pytanie mające za zadanie uszczegółowienie wiedzy na temat dostępności substancji psychoaktywnych dotyczyło przetworów konopi i sondowało znajomości miejsc, gdzie można te substancje łatwo nabyć (tabela 62).

Większość respondentów orientuje się, gdzie można kupić marihuanę lub haszysz. Odsetek badanych znających takie miejsca jest wyższy wśród starszej młodzieży (47,2%) niż młodszej (42,7%).

Tabela 62. Miejsca gdzie można łatwo kupić marihuanę lub haszysz

Poziom klasy		1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Nie znam takich miejsc	51,1	46,3	57,2	59,1	57,3
	Ulica, park	20,5	22,8	16,6	18,2	21,6
	Szkoła	24,1	23,4	14,7	12,2	14,5
	Dyskoteka, bar	29,6	32,3	25,3	14,3	14,3
	Mieszkanie dealera	18,3	22,9	17,9	15,8	17,2
	Internet	X	X	X	9,9	12,5
	Inne miejsce	5,0	6,4	4,9	6,7	5,9
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie znam takich miejsc	44,9	35,7	48,6	53,1	52,8
	Ulica, park	24,2	30,9	20,8	21,1	22,1
	Szkoła	28,9	33,2	19,3	15,0	17,6
	Dyskoteka, bar	39,3	43,6	34,9	20,2	17,2
	Mieszkanie dealera	19,1	28,9	22,4	17,9	18,6
	Internet	X	X	X	8,7	9,9
	Inne miejsce	4,4	6,8	5,8	7,6	6,9

Gimnazjaliści najczęściej wymieniali w tym kontekście takie miejsca, jak ulica i park (21,6%), mieszkanie dealera (17,2%) szkołę (14,5%) oraz dyskotekę lub bar (14,3%). Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych także najczęściej wspominali o ulicy i parku (22,1%), a następnie – o mieszkaniu dealera (18,6%), szkole (17,6%) oraz dyskotece lub barze (17,6%).

W obu kohortach na końcu rankingu ulokowały się internet oraz inne miejsca, nie wymienione w ankiecie.

W 1995 r. nie pytano o znajomość miejsc, gdzie można kupić marihuanę i haszysz, stąd porównania możemy zacząć dopiero od wyników z 1999 r. W obu kohortach w latach 1999-2003 wzrosły odsetki uczniów, znających miejsca gdzie sprzedawane są przetwory konopi. W 2007 r. nastąpił spadek tych odsetków i to do poziomu niższego niż w 1999 r. W 2011 r. nastąpił dalszy spadek, zaś w 2015 r. wzrost.

W 2003 r. w stosunku do 1999 r. wśród wymienianych przez młodzież miejsc wyraźnie częściej pojawiało się mieszkanie dealera. Prawidłowość ta dotyczyła uczniów z obu kohort. W 2011 r. odsetek potwierdzeń dla mieszkania dealera jako miejsca gdzie łatwo zdobyć przetwory konopi był znacząco mniejszy w obu badanych grupach młodzieży. W obu grupach spadły także odsetki badanych, którzy uważają szkołę za miejsce, gdzie można łatwo kupić narkotyki. W 2015 r. te tendencje uległy zahamowaniu

Ryzyko związane z używaniem substancji psychoaktywnych w opiniach badanych

Używanie substancji psychoaktywnych, zarówno legalnych takich jak napoje alkoholowe, czy tytoń, jak nielegalnych takich jak narkotyki niesie za sobą ryzyko pojawienia się szkód zdrowotnych i społecznych. Ryzyko to jest szczególnie duże, gdy po substancje te sięgają ludzie bardzo młodzi, nie świadomi tego, co może im grozić. Pewne znaczenie profilaktyczne może tu mieć wiedza na temat wielorakich niebezpieczeństw związanych z ich używaniem. Nie tylko, dlatego że uświadomienie sobie ryzyka skłaniać powinno do ograniczania konsumpcji, ale również, dlatego że stwarza ono szansę zadbania o jak największe zminimalizowanie niebezpieczeństwa powikłań. Zobaczmy, zatem na ile młodzież zdaje sobie sprawę z ryzyka związanego z używaniem różnych substancji.

Przedstawiliśmy badanym listę środków legalnych i nielegalnych i poprosiliśmy, aby na czterostopniowej skali od „nie ma ryzyka” do „duże ryzyko” ocenili ryzyko zaszkodzenia sobie w wyniku używania każdego z nich. W przypadku większości substancji pytano osobno o ryzyko związane z podejmowaniem prób oraz ryzyko wynikające z regularnego używania. Tylko przy napojach alkoholowych,

traktowanych zresztą łącznie, oraz przy konopiach wprowadzono trzy poziomy nasilenia używania. W przypadku alkoholu odpowiadają one trzem stylom picia tj.: „małe ilości jednorazowo, ale często”, „duże ilości jednorazowo, ale rzadko” oraz „dużo jednorazowo i często”. W odniesieniu do przetworów konopi trzy poziomy używania odpowiadają eksperymentowaniu, używaniu okazjonalnemu i używaniu regularnemu.

Pełne rozkłady odpowiedzi uczniów zestawiono w tabeli 63.

Zdecydowana większość uczniów dostrzega ryzyko szkód związanych z używaniem substancji psychoaktywnych. Tylko bardzo nieliczni stwierdzają, że ich używanie nie może być związane z żadnym negatywnym następstwem. Stosunkowo najwięcej takich odpowiedzi padło przy eksperymentowaniu z marihuaną lub haszyszem, paleniu marihuany lub haszyszu od czasu do czasu, paleniu papierosów od czasu do czasu oraz eksperymentowaniu z „dopalaczami”. Jednak regularne palenie papierosów w ilości, co najmniej jednej paczki dziennie, regularne palenie marihuany lub haszyszu albo regularne używanie „dopalaczy” traktowane są jako zachowania bardzo ryzykowne. Analiza rozkładów odpowiedzi wskazuje na nasilenie używania jako główne źródło zróżnicowania ryzyka, w mniejszym stopniu rolę tę pełni rodzaj substancji. Jest tak zarówno w klasach trzecich szkół gimnazjalnych jak i klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych. Eksperymentowanie z tak niebezpiecznym narkotykami, jak amfetamina (42,3% w młodszej grupie i 47,0% w starszej grupie) traktowane jest w sumie jako mniej ryzykowne niż regularne palenie papierosów (73,3% w młodszej grupie i 73,2% w starszej grupie) lub częste picie w dużych ilościach napojów alkoholowych (65,2% w młodszej grupie i 66,1% w starszej grupie). Ryzyko związane z poszczególnymi substancjami jest jednak również różnicowane przez badanych, chociaż, jak się wydaje, w mniejszym stopniu. Jeśli wziąć pod uwagę tylko odsetki respondentów wybierających odpowiedź „duże ryzyko”, to na poziomie eksperymentowania za najbardziej groźną w opiniach badanych uznać można amfetaminę (42,3% w młodszej grupie i 47,0% w starszej grupie). W przypadku przetworów konopi odsetki te są wyraźnie niższe – 28,8% w młodszej grupie i 21,6% w starszej grupie. Na poziomie regularnego używania badani w największych odsetkach za obarczone dużym ryzykiem uznały także używanie amfetaminy (82,3% w młodszej grupie i 83,9% w starszej grupie).

W 2011 r. po raz pierwszy poprosiliśmy badanych o ocenę ryzyka związanego z używaniem „dopalaczy”. W 2015 r. eksperymentowanie z tą substancją uznało za

bardzo ryzykowne 24,7% uczniów z młodszej kohorty i 25,0% starszej młodzieży. Regularne używanie „dopalaczy” jest związane z dużym ryzykiem zdaniem badanych z obu kohort (80,3% uczniów z młodszej kohorty i 82,0% starszej młodzieży). Warto zauważyć, że regularne używanie „dopalaczy” jest uważane za bardzo ryzykowne przez podobny odsetek badanych jak ma to miejsce w odniesieniu do amfetaminy.

Gdyby na podstawie danych z badania pokusić się o zbudowanie rankingu substancji pod względem ryzyka używania postrzeganego przez młodzież, to na pierwszym miejscu znalazła by się amfetamina, na drugim – „dopalacze”, na trzecim – ecstasy i dalej przetwory konopi, alkohol i tytoń.

Oceniając ryzyko związane z różnymi stylami picia napojów alkoholowych, za najbardziej niebezpieczny model młodzież uznała częste picie w dużych ilościach. Na drugim miejscu znalazło się rzadsze picie w dużych ilościach, a na trzecim częstsze picie, ale w mniejszych ilościach. Różnice między tymi dwoma ostatnimi stylami picia są jednak mniejsze niż różnica między częstym piciem w dużych ilościach, a pozostałymi stylami. Warto także zauważyć, że odsetki badanych uznających palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu za czynność obarczoną dużym ryzykiem są wyraźnie niższe nie tylko od odsetków badanych traktujących częste picie dużych ilości napojów alkoholowych jako bardzo ryzykowne, ale także tych, którzy jako bardzo ryzykowne traktują picie weekendowe. Oznacza to, że młodzież nie traktuje okazjonalnego używania przetworów konopi jako czegoś, co jest dużo bardziej ryzykowne niż intensywne picie napojów alkoholowych lub tzw. „binge drinking”. Trzeba dodać, że wedle opinii starszej młodzieży palenie marihuany od czasu do czasu jest mniej ryzykowne niż każdy z wyróżnionych wzorów picia alkoholu.

Dane na temat postrzegania ryzyka szkód w efekcie używania substancji psychoaktywnych prowadzą do wniosku, że młodzież jest dość dobrze zorientowana w skali zagrożeń. Nie ulega też ona stereotypom nadal obecnym wśród części starszego pokolenia, według których pojedyncze eksperymenty z narkotykami budzą znacznie większe zagrożenie niż częste używanie w dużych ilościach substancji legalnych, takich jak alkohol czy tytoń. Niepokój może budzić niedocenianie przez starszą młodzież ryzyka związanego z paleniem marihuany.

Tabela 63. Ocena ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji (2015)

Poziom klasy		Nie ma ryzyka	Małe ryzyko	Umarkowane ryzyko	Duże ryzyko	Nie wiem
III klasy gimnazjum	Palą papierosy od czasu do czasu	10,0	38,5	35,0	13,0	3,5
	Wypalają, co najmniej paczkę papierosów dziennie	2,5	4,4	16,2	73,3	3,6
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	7,4	23,5	36,5	27,6	5,0
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	3,3	5,9	20,5	65,2	5,0
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	4,8	11,3	32,0	45,4	6,5
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	15,0	26,3	22,1	28,8	7,8
	Palą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	11,1	19,7	30,4	31,3	7,5
	Palą marihuanę lub haszysz regularnie	6,3	6,3	11,7	68,6	7,1
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	5,8	17,0	25,8	33,7	17,7
	Biorą ecstasy regularnie	2,6	2,1	6,9	72,6	15,8
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	4,6	13,1	27,4	42,3	12,5
	Biorą amfetaminę regularnie	2,6	1,1	3,3	82,3	10,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy „dopalaczy”	10,9	23,4	31,4	24,7	9,6
	Biorą „dopalacze” regularnie	5,2	1,6	4,1	80,3	8,9

Poziom klasy		Nie ma ryzyka	Małe ryzyko	Umarkowane ryzyko	Duże ryzyko	Nie wiem
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Palą papierosy od czasu do czasu	10,1	41,1	35,1	10,9	2,9
	Wypalają, co najmniej paczkę papierosów dziennie	2,1	4,0	18,1	73,2	2,7
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	6,7	23,5	37,8	28,1	3,8
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	2,6	6,1	21,4	66,1	3,8
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	4,7	15,7	37,2	37,7	4,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	19,5	31,3	21,5	21,6	6,1
	Palą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	12,6	24,3	30,9	25,8	6,3
	Palą marihuanę lub haszysz regularnie	5,5	8,2	16,4	63,6	6,3
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	5,4	16,8	25,5	34,9	17,3
	Biorą ecstasy regularnie	1,9	2,0	6,1	74,6	15,4
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	4,0	11,5	25,2	47,0	12,3
	Biorą amfetaminę regularnie	1,7	1,2	2,6	83,9	10,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy „dopalaczy”	9,0	26,2	30,3	25,0	9,5
	Biorą „dopalacze” regularnie	3,5	1,5	4,1	82,0	8,9

Prześledzenie zmian, jakie dokonały się w ocenie ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji umożliwiają dane zestawione w tabeli 64. Pokazują one odsetki uczniów, którzy wybrali odpowiedź „duże ryzyko” w badaniach z lat: 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 i 2015.

W obu kohortach młodzieży poddanych badaniu obserwujemy w 2007 r. w stosunku do 2003 r. spadek bądź stabilizację odsetków uczniów traktujących używanie poszczególnych substancji jako bardzo ryzykowne, zarówno na poziomie pojedynczych prób, jak regularnego używania. Do wyjątków należy palenie papierosów od czasu do czasu w młodszej grupie oraz palenie marihuany lub haszyszu od czasu do czasu – w starszej grupie.

W 2011 r. odnotować trzeba wyraźny spadek odsetków badanych traktujących używanie substancji nielegalnych jako bardzo ryzykowne. Dotyczy to nie tylko eksperymentowania z tymi substancjami, ale także ich regularnego używania.

Trzeba dodać, że odsetki badanych, którzy traktują eksperymentowanie z przetworami konopi jako bardzo ryzykowne, wykazywały trend spadkowy już od 1999 r., podczas gdy we wszystkich innych przypadkach mieliśmy do czynienia z fluktuacją trendu.

W 2015 r. notujemy odmienną dynamikę w młodszej i starszej kohorcie. Wśród gimnazjalistów spadek odsetków przekonanych o dużym ryzyku używania przetworów konopi uległ zahamowaniu, wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych znalazł kontynuację. Jedynie w przypadku oceny ryzyka związanego z regularnym paleniem marihuany lub haszyszu obserwujemy stabilizację.

W młodszej grupie wzrosły odsetki przypisujących duże ryzyko picia znacznych ilości alkoholu, zaś w starszej ten wzrost zaznaczył się tylko w ocenie wzoru najbardziej intensywnego picia napojów alkoholowych.

W ocenie ryzyka związanego z używaniem „dopalaczy” starsi uczniowie częściej niż w 2011 r. wybierali odpowiedzi – „duże ryzyko”.

Tabela 64. Ocena ryzyka związanego z używaniem poszczególnych substancji - odsetki badanych wybierających odpowiedź „duże ryzyko”

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	Pałą papierosy od czasu do czasu	14,7	10,7	11,8	13,3	12,9	13,0
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	79,1	72,6	73,2	73,2	70,1	73,3
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	36,2	32,3	32,3	30,6	27,8	27,6
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	66,4	64,9	63,6	63,6	61,3	65,2
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	39,8	45,3	48,1	47,1	42,5	45,4
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	54,6	50,3	47,4	41,9	29,6	28,8
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	53,2	56,3	53,3	50,9	32,7	31,3
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	81,9	83,0	80,3	78,6	65,8	68,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	45,1	53,3	54,2	50,4	34,8	33,7
	Biorą ecstasy regularnie	69,1	82,6	80,9	79,6	67,8	72,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	47,6	52,6	54,3	50,8	42,8	42,3
	Biorą amfetaminę regularnie	76,6	84,9	84,2	82,8	75,8	82,3
	Próbują 1 raz lub 2 razy „dopalaczy”	X	X	X	X	23,2	24,7
	Biorą „dopalacze” regularnie	X	X	X	X	78,4	80,3

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
II klasy szkół ponad- gimnazjal- nych	Pałą papierosy od czasu do czasu	14,2	9,9	12,6	11,6	12,7	10,9
	Wypalają co najmniej paczkę papierosów dziennie	83,4	78,6	76,7	75,1	70,5	73,2
	Wypijają 1 lub 2 drinki prawie codziennie	41,8	36,6	35,9	33,5	29,3	28,1
	Wypijają 4 lub 5 drinków prawie codziennie	74,1	72,1	68,4	64,0	60,6	66,1
	Wypijają 5 drinków lub więcej w czasie weekendu	39,8	43,3	40,8	38,2	35,6	37,7
	Próbują 1 raz lub 2 razy marihuany lub haszyszu	50,5	45,9	38,0	38,1	26,6	21,6
	Pałą marihuanę lub haszysz od czasu do czasu	51,8	52,4	45,5	47,5	30,5	25,8
	Pałą marihuanę lub haszysz regularnie	82,5	84,2	78,6	77,7	64,1	63,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy ecstasy	46,3	52,6	53,2	53,0	37,7	34,9
	Biorą ecstasy regularnie	70,9	85,4	83,4	82,7	70,3	74,6
	Próbują 1 raz lub 2 razy amfetaminę	48,6	49,5	50,0	52,5	44,5	47,0
	Biorą amfetaminę regularnie	78,6	88,3	87,0	84,6	76,9	83,9
	Próbują 1 raz lub 2 razy „dopalaczy”	X	X	X	X	22,6	25,0
	Biorą „dopalacze” regularnie	X	X	X	X	78,2	82,0

Używanie substancji psychoaktywnych w otoczeniu badanych

Odpowiedzi na pytanie o to, ile osób spośród przyjaciół respondenta używa substancji psychoaktywnych dostarczają uzupełniającego wskaźnika rozpowszechnienia używania tych środków przez młodzież. Wprawdzie z odpowiedzi respondentów nie można w prosty sposób wyliczyć liczby osób używających poszczególnych środków, ale mogą one w pewnym stopniu pełnić rolę kontrolną wobec oszacowań uzyskanych na podstawie informacji dotyczących używania tych substancji przez respondentów. Wskaźnik rozpowszechnienia używania substancji w najbliższym otoczeniu badanych można też z pewnymi zastrzeżeniami interpretować jako wskaźnik ryzyka sięgania po te substancje. Znaczne rozpowszechnienie substancji wśród przyjaciół respondenta może zwiększać szanse na to, że będzie on ich używał. Rozkłady odpowiedzi na to pytanie o to, ilu zdaniem respondenta jego przyjaciół używa poszczególnych substancji psychoaktywnych zawiera tabela 54. Badani na to pytanie odpowiadali przy użyciu skali, której krańce wyznaczane były przez odpowiedzi: „nikt” i „wszyscy”.

Przedstawione w tabeli 65 rozkłady odpowiedzi potwierdzają znaczne rozpowszechnienie używania przez młodzież substancji legalnych, przede wszystkim alkoholu i tytoniu. W klasach młodszych tylko 9,5% uczniów nie ma wśród przyjaciół nikogo, kto piłby oraz 11,8% - nikogo, kto by palił. W klasach starszych analogiczne odsetki wynoszą 2,6% oraz 5,3%. Jednocześnie w klasach młodszych 18,1% badanych twierdzi, że co najmniej większość ich przyjaciół pali i 26,3% twierdzi, że większość pije. W klasach starszych takich respondentów było 55,2%. Znacznie mniej rozpowszechnione jest wśród przyjaciół respondentów zjawisko częstego upijania się, 28,6% badanych w klasach gimnazjalnych i 13,4% w klasach ponadgimnazjalnych nie przyjaźni się z nikim, kto by się upijał. Odsetek gimnazjalistów, których przyjaciele w większości upijają się wynosi 10,3%, a analogiczny odsetek wśród uczniów starszych – 16,7%.

W klasach młodszych 54,3% młodych ludzi przyjaźni się z osobami palącymi konopie, w klasach starszych – 69,9%. Zdecydowanie rzadziej badani mają do czynienia z osobami używającymi innych substancji. Zarówno w klasach młodszych jak starszych przeważająca większość badanych twierdzi, że nikt z przyjaciół nie używa tych środków. Zgodnie z oczekiwaniami rozpowszechnienie używania

poszczególnych substancji psychoaktywnych innych niż alkohol w otoczeniu respondentów nie jest jednakowe.

Tabela 65. Ocena rozpowszechnienia używania substancji wśród przyjaciół

Poziom klasy		Nikt	Kilka osób	Sporo	Większość	Wszyscy
III klasy gimnazjum	palą papierosy	11,8	37,4	32,6	16,2	1,9
	pije napoje alkoholowe	9,5	32,1	32,1	22,4	3,9
	upija się	28,6	41,2	19,9	8,7	1,6
	pali marihuanę lub haszysz	45,7	38,7	10,5	3,7	1,4
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	79,8	15,5	2,8	0,8	1,0
	bierze ecstasy	85,0	10,7	2,4	0,8	1,1
	używa środków wziewnych	84,1	11,0	2,5	1,0	1,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	palą papierosy	5,3	26,6	41,9	24,1	2,1
	pije napoje alkoholowe	2,6	12,6	29,5	44,2	11,0
	upija się	13,4	40,7	29,2	14,4	2,2
	pali marihuanę lub haszysz	30,1	47,5	16,0	5,3	1,1
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	81,2	14,8	2,4	0,8	0,7
	bierze ecstasy	84,0	12,4	2,1	0,8	0,7
	używa środków wziewnych	89,2	7,7	1,7	0,6	0,8

Relatywnie najczęściej spotykamy tu leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez przepisu lekarza. Do posiadania wśród przyjaciół osób przyjmujących takie leki w ten sposób przyznało się 20,2% badanych z młodszej grupy i 18,8% ze starszej. Wśród gimnazjalistów na drugim miejscu są środki wziewne (15,9%), a na trzecim ecstasy (15,0%). W grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych ta kolejność jest odwrócona – 16,0% badanych ma przyjaciół używających ecstasy, zaś 10,8% – środki wziewne. Zestawienia wyników z 2015 r. z danymi z lat: 1995, 1999, 2003, 2007 i 2015 w kwestii posiadania przyjaciół używających poszczególnych substancji zawarte w tabeli 66 ilustruje dynamikę używania substancji przez młodzież. Do 2003 r. przeważał trend wzrostowy, największy wzrost nastąpił w odsetkach osób potwierdzających przyjacielskie kontakty z osobami używającymi przetworów konopi i ecstasy. W 2007 r. nastąpiło odwrócenie tej tendencji, przeważać zaczęły spadki, przy czym w młodszej grupie koncentrują się one bardziej w obszarze substancji

legalnych. Odsetki uczniów deklarujących przyjażnienie się z użytkownikami przetworów konopi spadły bardziej w grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych. W 2011 r. odnotować trzeba bardzo silny wzrost odsetków badanych posiadających przyjaciół palących marihuanę lub haszysz. W 2015 r. w grupie gimnazjalistów obserwujemy spadek, zaś w grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych – brak zmiany.

Tabela 66. Odsetki badanych, którzy mają wśród swoich przyjaciół osoby używające poszczególnych substancji

Poziom klasy		1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	palą papierosy	96,2	96,7	95,7	91,3	93,4	88,2
	pije napoje alkoholowe	95,5	96,6	96,7	95,3	95,9	90,5
	pali marihuanę lub haszysz	22,1	35,8	45,8	41,7	61,7	54,3
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	16,2	20,7	20,8	20,5	22,7	20,2
	bierze ecstasy	4,2	12,5	14,2	14,1	16,2	15,0
	używa środków wziewnych	16,6	18,1	17,7	15,3	17,5	15,9
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	palą papierosy	97,5	96,8	97,4	97,0	96,6	94,7
	pije napoje alkoholowe	97,3	98,4	99,0	98,1	98,7	97,4
	pali marihuanę lub haszysz	28,5	42,6	60,4	53,6	70,1	69,9
	bierze środki uspokajające lub nasenne (bez przepisu lekarza)	16,3	20,4	22,6	20,1	22,7	18,8
	bierze ecstasy	4,0	14,3	20,3	18,5	18,9	16,0
	używa środków wziewnych	13,0	12,5	13,5	11,2	13,9	10,8

Wskaźnik posiadania wśród przyjaciół osób upijających się nie został uwzględniony w tym zestawieniu, bowiem w 2011 r. zmieniono w tym punkcie sformułowanie pytania. W latach 1995-2007 pytano o upijanie się, co najmniej raz w tygodniu, a od 2011 r. – o upijanie się w ogóle.

Relacje z rodzicami i przyjaciółmi

Większość badanych jest zadowolona z relacji z rodzicami i przyjaciółmi (tabela 67). W obu kohortach najwięcej jest zadowolonych z relacji z przyjaciółmi (85,8% w młodszej kohorcie i 87,0% w starszej kohorcie). Niewiele niższe są odsetki zadowolonych z relacji z matką (81,5% w młodszej kohorcie i 79,2% w starszej kohorcie). Zadowolonych z relacji z ojcem jest 70,5% gimnazjalistów oraz 67,7% uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Podobny ranking wyłania się gdy rozpatrujemy odsetki bardzo zadowolonych.

Tabela 67. Stopień zadowolenia ze stosunków z rodzicami i przyjaciółmi

		Bardzo zadowolony	Zadowolony	Średnio zadowolony	Nie zadowolony	Bardzo nie zadowolony
III klasy gimnazjów	Matka	48,6	32,9	13,0	3,3	2,1
	Ojciec	39,4	31,1	17,5	6,4	5,5
	Przyjaciele	49,6	36,2	11,0	2,1	1,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Matka	46,1	33,1	14,8	3,9	2,1
	Ojciec	35,5	32,2	19,6	7,4	5,4
	Przyjaciele	48,7	38,3	10,7	1,6	0,7

Jak wynika z danych zestawionych w tabeli 68 w obu kohortach większość badanych prawie zawsze może łatwo otrzymać ciepło i opiekę od rodziców (59,8% wśród gimnazjalistów i 55,0% w starszej kohorcie). Na niewiele niższym poziomie lokują się odsetki badanych, którzy mogą zawsze liczyć na wsparcie emocjonalne ze strony rodziców. Wsparcie emocjonalne ze strony najlepszego przyjaciela może zawsze otrzymać 45,6% uczniów z młodszej kohorty i 48,9% ze starszej. Rodzice zwykle wiedzą, gdzie i z kim respondenci spędzają wieczory. Natomiast w większości przypadków rodzice rzadko lub nigdy nie ustalają ścisłych zasad co do tego co uczniowie mogą robić w domu lub poza domem.

Tabela 68. Relacje z rodzicami i przyjaciółmi

		Prawie zawsze	Często	Czasem	Rzadko	Prawie nigdy
III klasy gim- nazjów	Moi rodzice określili ściśle zasady, co ja mogę robić w domu	8,2	15,2	24,9	26,7	25,1
	Moi rodzice określili ściśle zasady, co ja mogę robić poza domem	7,8	15,4	21,3	28,8	26,8
	Moi rodzice wiedzą, z kim ja spędzam wieczory	47,0	24,9	13,0	8,5	6,5
	Moi rodzice wiedzą, gdzie ja spędzam wieczory	48,0	24,6	13,8	8,1	5,5
	Mogę łatwo otrzymać ciepło i opiekę od matki lub ojca	59,8	20,2	10,3	5,7	3,9
	Mogę łatwo otrzymać wsparcie emocjonalne od matki lub ojca	55,8	20,1	11,7	7,5	4,8
	Mogę łatwo pożyczyć pieniądze od matki lub ojca	37,0	27,2	21,7	9,6	4,4
	Mogę łatwo dostać w podarunku pieniądze od matki lub ojca	29,0	24,6	27,8	13,6	4,9
	Mogę łatwo otrzymać ciepło i opiekę od mojego najlepszego przyjaciela	42,7	24,8	17,6	8,4	6,6
	Mogę łatwo otrzymać wsparcie emocjonalne od mojego najlepszego przyjaciela	45,6	24,7	15,4	7,8	6,5
II klasy szkół ponad- gim- nazjal- nych	Moi rodzice określili ściśle zasady, co ja mogę robić w domu	8,1	15,9	24,9	28,4	22,6
	Moi rodzice określili ściśle zasady, co ja mogę robić poza domem	6,4	14,0	23,0	29,9	26,6
	Moi rodzice wiedzą, z kim ja spędzam wieczory	48,5	25,9	13,8	6,7	5,1
	Moi rodzice wiedzą, gdzie ja spędzam wieczory	48,7	25,3	14,5	7,0	4,6
	Mogę łatwo otrzymać ciepło i opiekę od matki lub ojca	55,0	23,9	11,6	5,4	3,9
	Mogę łatwo otrzymać wsparcie emocjonalne od matki lub ojca	52,5	22,1	13,3	7,1	5,1
	Mogę łatwo pożyczyć pieniądze od matki lub ojca	39,0	28,0	21,4	7,6	4,1
	Mogę łatwo dostać w podarunku pieniądze od matki lub ojca	29,1	25,1	28,5	12,4	4,8
	Mogę łatwo otrzymać ciepło i opiekę od mojego najlepszego przyjaciela	45,3	26,8	16,7	6,3	4,9
	Mogę łatwo otrzymać wsparcie emocjonalne od mojego najlepszego przyjaciela	48,9	25,5	14,6	5,8	5,2

Rodzice a używanie substancji przez młodzież

Wśród różnych instytucji odpowiedzialnych za wychowanie młodego pokolenia najważniejsza rola zdaje się przypadać rodzinie. Także w kwestii używania substancji rodzina, a szczególnie rodzice, mogą mieć decydujący wpływ. Przyzwolenie ze strony rodziców lub brak zainteresowania stosunkiem dzieci do alkoholu i innych substancji może sprzyjać ich używaniu przez młodych ludzi a odpowiednio realizowana strategia wychowawcza może zapobiec podejmowaniu i ponawianiu doświadczeń z substancjami. Doniosłość profilaktycznej roli rodziny podkreślana była przez większość dorosłych badanych w ogólnopolskich badaniach ankietowych zrealizowanych w 2002 r. z inicjatywy Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz powtórzonych w 2006 r. i 2010 r. przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii (Sierosławski 2004).

W referowanym tu badaniu zapytano uczniów, czy rodzice pozwalają im pić napoje alkoholowe tylko we własnym towarzystwie, także bez swojej obecności, czy też w ogóle zabraniają picia. Wyniki zestawiono w tabeli 69.

Tabela 69. Pozwolenie ze strony rodziców na picie napojów alkoholowych (Polska)

Poziom klasy		Nigdy nie pozwala	Pozwala, ale tylko przy rodzicach	Pozwala także bez obecności rodziców	Trudno powiedzieć
III klasy gimnazjum	Ojciec	55,2	22,6	5,8	16,4
	Matka	58,1	22,1	5,6	14,3
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Ojciec	20,4	12,4	38,1	29,0
	Matka	21,6	13,2	39,6	25,5

Większość badanych gimnazjalistów deklaruje brak zgody rodziców na picie przez nich alkoholu. 55,2% badanych twierdzi, że na takie zachowanie nie pozwala im ojciec, a 58,1%, że picia zabrania matka. Tylko ok. 6% badanych ma pełne

przyzwolenie ze strony rodziców. Dalsze 22-23% deklaruje, że brak zgody ogranicza się do picia bez obecności rodziców.

W klasach starszych mniejsze frakcje badanych deklarują brak przyzwolenia – 20,4% ze strony ojca i 21,6% ze strony matki. Uczniowie starsi w ponad sześciokrotnie wyższych odsetkach niż ich młodszy koledzy mają pozwolenie na picie także bez obecności rodziców (ok. 38-40%).

Nie dziwią wysokie odsetki uczniów ze starszej kohorty, którym rodzice pozwalają pić napoje alkoholowe, bowiem część z nich jest już pełnoletnia, a części do owej pełnoletności się zbliża.

Brak zgody rodziców na picie napojów alkoholowych jest zróżnicowany ze względu na płeć respondenta (tabela 70 i 71). W młodszej kohorcie zdecydowanie częściej ojcowie i matki chłopców nie zgadzali się na konsumpcję alkoholu, niż miało to miejsce w przypadku dziewcząt. Takie wyniki mogą być efektem przekonania rodziców o bardziej ryzykownym sposobie picia alkoholu przez chłopców, które może prowadzi do częstszych prób wyeliminowania takiego zachowania w ogóle. W starszej kohorcie natomiast ojcowie częściej pozwalają chłopcom niż dziewczętom na konsumpcję napojów alkoholowych bez obecności rodziców. Wiązać to można z większą obawą ojców o konsekwencje utraty kontroli zachowania przez córki po spożyciu alkoholu.

Tabela 70. Pozwolenie ze strony rodziców na picie napojów alkoholowych (Chłopcy)

Poziom klasy		Nigdy nie pozwala	Pozwala, ale tylko przy rodzicach	Pozwala także bez obecności rodziców	Trudno powiedzieć
III klasy gimnazjum	Ojciec	57,5	20,5	6,2	15,8
	Matka	62,8	18,0	4,7	14,5
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Ojciec	21,0	10,2	41,2	27,6
	Matka	23,8	10,2	39,6	26,3

Tabela 71. Pozwolenie ze strony rodziców na picie napojów alkoholowych (Dziewczęta)

Poziom klasy		Nigdy nie pozwala	Pozwala, ale tylko przy rodzicach	Pozwala także bez obecności rodziców	Trudno powiedzieć
III klasy gimnazjum	Ojciec	52,9	24,6	5,4	17,1
	Matka	53,4	26,1	6,4	14,1
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Ojciec	19,8	14,4	35,5	30,3
	Matka	19,7	15,8	39,7	24,8

Korzystanie z internetu

W kwestionariuszu zawarto również pytania dotyczące korzystania z Internetu. Do takiej aktywności w ciągu ostatnich 7 dni przed badaniem przyznało się 95,7% gimnazjalistów i 96,9% uczniów z wyższego poziomu nauczania. Korzystanie z Internetu nie jest zróżnicowane ze względu na dzień tygodnia – uczniowie z obu poziomów nauczania podobnie często korzystają z Internetu w dni robocze, jak i w czasie weekendu. W obu grupach dniem stosunkowo największej aktywności jest poniedziałek (85,4% uczniów młodszych i 87,9% uczniów starszych), zaś dniem o najniższej aktywności jest niedziela (81,6%) w przypadku uczniów z młodszej kohorty oraz sobota (83,0%) w przypadku uczniów ze starszej.

W tabeli 72. przedstawiono czas korzystania z internetu w typowym dniu roboczym i weekendowym w czasie ostatnich 7 dni przed badaniem. Analiza typowego dnia roboczego młodszej kohorty ujawnia najliczniejszą frakcję badanych, którzy korzystają z Internetu 2-3 godzin dziennie (35,5%), nieco mniej osób poświęca na tą aktywność około 1 godziny (20,9%). W przypadku typowego dnia weekendowego, nadal najliczniejsza jest frakcja korzystająca około 2-3 godzin dziennie (29,1%), jednak na drugiej pozycji znajduje się grupa osób, która poświęca na aktywność w Internecie ponad 6 godzin (26,0%) lub ok. 4-5 godzin dziennie (24,7%).

W starszej kohorcie w typowym dniu roboczym również największy odsetek uczniów poświęca na korzystanie z Internetu około 2-3 godzin (36,6%) lub 1 godzinę (20,6%) dziennie. Także w trakcie weekendu najliczniejsza jest frakcja korzystająca około 2-3

godzin dziennie (29,6%), na drugiej pozycji znajduje się grupa osób, która poświęca na aktywność w Internecie ok. 4-5 godzin (25,0%), a na trzeciej grupa, która przeznaczą na ten cel ponad 6 godzin dziennie (22,3%). Większa ilość czasu wolnego w weekend wydaje się sprzyjać dłuższemu korzystaniu z Internetu, przy czym w większym stopniu w przypadku gimnazjalistów, niż uczniów ze starszej kohorty.

Tabela 72. Czas korzystanie z internetu w typowym dniu w czasie ostatnich 7 dni przed badaniem

Poziom klasy		Nie korzystał	Pół godziny lub mniej	Ok. 1 godz.	Ok. 2-3 godz.	Ok. 4-5 godz.	6 godz. i więcej
III klasy gimnazjum	typowy dzień roboczy	3,7	6,7	20,9	35,5	18,2	15,0
	typowy dzień weekendowy	3,9	4,4	11,9	29,1	24,7	26,0
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	typowy dzień roboczy	2,6	7,7	20,6	36,6	19,0	13,5
	typowy dzień weekendowy	2,8	6,2	14,3	29,6	25,0	22,3

Kolejne pytanie dotyczyło częstotliwości korzystania z różnych usług w Internecie w czasie ostatnich dni przed badaniem (tabela 73.).

Uczniowie z trzecich klas gimnazjum największą aktywność wykazują w mediach społecznościowych, takich jak Facebook, Twitter lub Skype – codziennie korzysta z nich 60,7% badanych, na drugiej pozycji znajduje się słuchanie muzyki i oglądanie filmów on-line (33,5%), a na trzeciej szukanie informacji on-line (28,8%). Najrzadziej spotykaną aktywnością jest granie w gry hazardowe on-line, jednak należy zwrócić uwagę, że 2,2% badanych gra w takie gry codziennie. W starszej grupie Facebook, Twitter lub Skype również cieszą się największą popularnością – codziennie korzysta z nich 64,7% badanych, na drugiej pozycji znajduje się słuchanie muzyki i oglądanie filmów on-line (32,3%), a na trzeciej szukanie informacji on-line (32,7%)

Tabela 73. Liczba dni w czasie ostatnich 7 dni przed badaniem, w których korzystano z poszczególnych usług w internecie

Poziom klasy		Nie korzystał	1-2 dni	3-4 dni	5-6 dni	7 dni
III klasy gimnazjum	Twitter, facebook, skype'	7,1	11,2	9,5	11,4	60,7
	Gry on-line'	62,0	11,3	8,2	6,0	12,5
	Gry hazardowej online'	92,2	3,5	1,4	0,7	2,2
	Szukanie informacji on-line'	9,9	23,1	23,9	14,3	28,8
	Słuchanie muzyki i oglądania filmów on-line'	10,1	21,9	20,5	13,9	33,5
	Kupowanie lub sprzedawanie on-line'	62,5	23,2	7,5	2,7	4,2
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Twitter, facebook, skype'	5,7	9,3	9,5	10,8	64,7
	Gry on-line'	69,9	11,0	7,1	4,3	7,7
	Gry hazardowej online'	93,5	3,5	1,4	0,6	0,9
	Szukanie informacji on-line'	7,5	19,2	24,3	16,3	32,7
	Słuchanie muzyki i oglądania filmów on-line'	8,8	22,4	21,0	15,5	32,3
	Kupowanie lub sprzedawanie on-line'	61,4	25,3	8,1	2,2	3,0

W tabeli 74. zaprezentowano liczby godzin, jakie młodzież poświęca na korzystanie z poszczególnych usług w Internecie w czasie typowego dnia. Dane dotyczą ostatnich 30 dni przed badaniem. W przypadku Facebooka, Twittera i Skype'a w młodszej kohorcie najliczniejsza frakcja osób korzysta z tych usług 6 godzin i więcej (26,8%). Na drugiej pozycji jest grupa osób, która na ten cel poświęca ok. 2-3 godzin dziennie (23,4%). W starszej kohorcie kolejność jest taka sama – najliczniejsza frakcja korzysta ponad 6 godzin dziennie (29,7%), a na drugim miejscu jest grupa, która poświęca na ten cel około 2-3 godzin (24,4%).

Tabela 74. Liczba godzin w czasie typowego dnia w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, w których korzystano z poszczególnych usług w internecie

Poziom klasy		Nie korzystał	Pół godziny lub mniej	Ok. 1 godz.	Ok. 2-3 godz.	Ok. 4-5 godz.	6 godzin i więcej
III klasy gimnazjum	Twitter, facebook, skype'	6,3	12,6	18,1	23,4	12,8	26,8
	Gry on-line'	60,3	5,1	7,2	11,9	5,8	9,8
	Gry hazardowej online'	91,0	2,9	1,9	1,5	1,0	1,7
	Szukanie informacji on-line'	11,6	18,5	27,8	21,4	8,8	11,9
	Słuchanie muzyki i oglądania filmów on-line'	11,5	16,2	21,8	23,4	10,9	16,3
	Kupowanie lub sprzedawanie on-line'	60,9	19,5	10,4	4,7	1,7	2,8
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Twitter, facebook, skype'	5,4	10,6	17,2	24,4	12,7	29,7
	Gry on-line'	67,6	5,1	6,7	9,2	3,7	7,8
	Gry hazardowej online'	93,0	2,3	1,8	1,5	0,5	1,0
	Szukanie informacji on-line'	8,7	15,6	26,2	24,8	10,1	14,6
	Słuchanie muzyki i oglądania filmów on-line'	9,9	15,5	20,8	24,6	11,9	17,3
	Kupowanie lub sprzedawanie on-line'	59,5	19,2	10,8	6,2	1,9	2,4

Kolejna kwestia poddana badaniu, to symptomy nadmiernego korzystania z mediów społecznościowych, takich jak Twitter, Facebook czy Skype (tabela 75). W młodszej grupie mniej więcej co trzeci badany (33,5%) twierdzi, że spędza za dużo czasu w tych mediach, również mniej więcej co trzeci badany (34,3%) jest zdania, że jego rodzice uważają, że poświęca na tą aktywność za dużo czasu, a prawie co szósty (17,7%) ma zły humor, jeśli nie ma dostępu do tych mediów. W starszej grupie jest podobnie – 36,2% przyznaje że spędza zbyt wiele czasu na mediach społecznościowych, 28,4% twierdzi, że ich rodzice są przekonani, że spędzają za dużo czasu w mediach społecznościowych, zaś 14,4% deklaruje zły humor, kiedy nie

może spędzać czasu na mediach społecznościowych.

Tabela 75. Symptomy nadmiernego korzystania z mediów społecznościowych, takich jak Twitter, Facebook, Skype

Poziom klasy		Zdecydo- wnie tak	Raczej tak	Ani tak, ani nie	Raczej nie	Zdecydo- wnie nie
III klasy gimnazjum	Przekonanie, że spędza się za dużo czasu w tych mediach	12,8	20,7	20,5	27,8	18,2
	Zły humor jeśli brak możliwości uczestnictwa w tych mediach	6,0	11,6	13,8	30,4	38,2
	Przekonanie rodziców, że spędza się za dużo czasu w tych mediach	15,7	18,5	14,6	24,5	26,7
II klasy szkół ponadgimna- zjalnych	Przekonanie, że spędza się za dużo czasu w tych mediach	15,6	20,7	20,3	26,5	17,0
	Zły humor jeśli brak możliwości uczestnictwa w tych mediach	4,5	9,9	14,3	31,8	39,5
	Przekonanie rodziców, że spędza się za dużo czasu w tych mediach	12,1	16,3	13,9	27,7	30,0

Uczniowie zostali także zapytani o symptomy nadmiernego korzystania z gier na urządzeniach elektronicznych, takich komputer, smartfon, konsola (tabela 76).

Tabela 76. Symptomy nadmiernego korzystania z gier na urządzeniach elektronicznych, takich komputer, smartfon, konsola

Poziom klasy		Zdecydo- wnie tak	Raczej tak	Ani tak, ani nie	Raczej nie	Zdecydo- wnie nie
III klasy gimnazjum	Przekonanie, że spędza się za dużo czasu w tych mediach	7,0	10,4	12,9	22,6	47,2
	Zły humor jeśli brak możliwości uczestnictwa w tych mediach	3,6	6,5	9,9	21,6	58,3
	Przekonanie rodziców, że spędza się za dużo czasu w tych mediach	9,7	12,8	10,5	17,4	49,6
II klasy szkół ponadgimna- zjalnych	Przekonanie, że spędza się za dużo czasu w tych mediach	5,6	7,2	10,9	21,0	55,3
	Zły humor jeśli brak możliwości uczestnictwa w tych mediach	2,6	4,0	7,6	18,9	66,9
	Przekonanie rodziców, że spędza się za dużo czasu w tych mediach	6,1	8,9	8,4	15,9	60,8

W młodszej grupie 22,5% badanych jest zdania, że ich rodzice uważają, że poświęcają na tę aktywność za dużo czasu, 17,3% badanych twierdzi, że spędza za dużo czasu na graniu w gry, a 10,1% badanych ma zły humor, jeśli nie ma dostępu do tych gier. W starszej grupie analogiczne odsetki są nieco niższe wynoszą 15,0%, 12,7% oraz 6,6%.

Gry hazardowe

Sektor gier i zakładów wzajemnych w Polsce, obejmujący takie formy działalności jak: loterie pieniężne, gry liczbowe, zakłady wzajemne, salony gry bingo, kasyna, salony gry na automatach, punkty gry na automatach o niskich wygranych. Gry hazardowe uprawiać można w internecie oraz poprzez uczestnictwo w loteriach SMS.

W porównaniu do innych problemów społecznych, hazardowi i problemom z nim związanym poświęca się niewiele uwagi w debacie publicznej. Hazard patologiczny, czyli uzależnienie od gier, w powszechnej opinii uznawane jest za stosunkowo marginalne zjawisko dotyczące niewielkiej liczby do3rosłych mężczyzn. Hazard problemowy i patologiczny prowadzi do różnego rodzaju problemów zarówno u samych graczy, jak i u ich rodzin oraz najbliższego środowiska społecznego.

Szeroka oferta różnego rodzaju form gier hazardowych skłania do postawienia pytania o rozpowszechnienie uprawiania gier, które z czasem mogą doprowadzić do problemu hazardu.

Dane z tabeli 77 sugerują, że ok. jednej czwartej – jednej piątej młodzieży ma za sobą doświadczenia gry na pieniądzu. Wśród gimnazjalistów takie doświadczenia zebrali 20,3% badanych, zaś w starszej kohorcie – 26,6% badanych. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem uczestniczyło w grach hazardowych 8,5 gimnazjalistów i 10,8% uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 77. Granie w gry hazardowe, tj. takie gdzie stawia się pieniądze i można je wygrać

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	32,9	20,3
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	16,2	12,3
	W czasie 30 dni przed badaniem	8,9	8,5
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	37,4	26,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	19,8	17,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	10,0	10,8

Porównanie wyników z 2015 r. z wynikami z 2011 r. wskazuje na spadek odsetków badanych, którzy grali w gry hazardowe kiedykolwiek w życiu, oraz tych którzy robili to w czasie ostatnich 12 miesięcy. Wskaźnik grania w czasie ostatnich 30 dni nie uległ zmianie.

W obu badanych kohortach rozpowszechnienie grania w gry hazardowe jest większe wśród chłopców niż wśród dziewcząt (tabele 78 i 79). Największe różnice występują w przypadku grania w czasie ostatnich 30 przed badaniem. Odsetki grających chłopców są tu przeszło 4 razy większe niż odsetki grających dziewcząt, podczas gdy w przypadku grania kiedykolwiek w życiu analogiczne odsetki wśród chłopców są większe niespełna dwu i półkrotnie.

Kierunek i nasilenie zmian wskaźników rozpowszechnienia grania wśród chłopców i wśród dziewcząt w latach 2011-2015 są podobne.

Tabela 78. Granie w gry hazardowe, tj. takie gdzie stawia się pieniądze i można je wygrać - chłopcy

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	45,4	28,6
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	26,0	19,5
	W czasie 30 dni przed badaniem	15,2	14,0
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	52,4	38,3
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	31,2	28,1
	W czasie 30 dni przed badaniem	16,4	18,4

Tabela 79. Granie w gry hazardowe, tj. takie gdzie stawia się pieniądze i można je wygrać - dziewczęta

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	21,0	12,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	7,0	5,4
	W czasie 30 dni przed badaniem	3,0	3,2
II klasy szkół ponad-gimnazjalnych	Kiedykolwiek w życiu	21,8	16,2
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	8,0	8,1
	W czasie 30 dni przed badaniem	3,3	4,2

Następne pytanie dotyczyło częstotliwości stawiania pieniędzy w grach hazardowych w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (tabela 80). Najliczniejszą frakcję w obu kohortach stanowiły osoby, które grały raz na miesiąc lub rzadziej (4,7% w młodszej i 8,0% w starszej grupie). Do grania 6 lub więcej razy w tygodniu przyznało się 1,4% gimnazjalistów i 0,8% uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Tabela 80. Częstotliwość stawiania pieniędzy w grach hazardowych w czasie ostatnich 12 miesięcy

Poziom klasy		2015
III klasy gimnazjum	Nie grał	89,0
	Raz na miesiąc lub rzadziej	4,7
	2-4 razy w miesiącu	2,4
	2-3 razy w tygodniu	1,6
	4-5 razy w tygodniu	0,8
	6 lub więcej razy w tygodniu	1,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Nie grał	85,4
	Raz na miesiąc lub rzadziej	8,0
	2-4 razy w miesiącu	3,5
	2-3 razy w tygodniu	1,4
	4-5 razy w tygodniu	0,7
	6 lub więcej razy w tygodniu	0,8

W tabeli 81. zaprezentowano dane dotyczące grania w gry hazardowe w internecie w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. Wśród gimnazjalistów największą popularnością cieszyły się zakłady sportowe – 8,4%, zaś wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych – loterie (bingo, lotto) (9,2%). W obu kohortach najmniejszą

popularnością cieszyły się automaty (odpowiednio – 4,6% w młodszej grupie i 6,5% w starszej grupie).

Tabela 81. Granie w gry hazardowe w internecie w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem

Poziom klasy		2015
III klasy gimnazjum	Automaty	4,6
	Karty lub kości	7,5
	Loterie (bingo, lotto)	7,6
	Zakłady sportowe	8,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Automaty	6,5
	Karty lub kości	7,3
	Loterie (bingo, lotto)	9,2
	Zakłady sportowe	9,1

Jeśli analizujemy tradycyjne granie w gry hazardowe poza Internetem, ranking popularności wygląda nieco inaczej (tabela 82.)

W młodszej kohorcie na pierwszym miejscu są karty lub kości (9,1%), a na drugim miejscu loterie (9,0%). W starszej grupie pierwszą pozycję zajmują loterie (11,4%), drugą – karty lub kości (9,2%), a trzecią zakłady sportowe (8,5%).

Tabela 82. Granie w gry hazardowe poza internetem, tzn. tradycyjnie, czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem

Poziom klasy		2015
III klasy gimnazjum	Automaty	5,3
	Karty lub kości	9,1
	Loterie (bingo, lotto)	9,0
	Zakłady sportowe	6,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	Automaty	8,2
	Karty lub kości	9,2
	Loterie (bingo, lotto)	11,4
	Zakłady sportowe	8,5

W badaniu zastosowano dwa wskaźniki grania problemowego (tabela 83). Pierwszy to potrzeba stawiania w grze coraz większych pieniędzy, a drugi to okłamywanie kogoś ważnego dla respondenta w sprawie tego jak dużo gra w gry hazardowe.

Potrzebę stawiania coraz większych pieniędzy wyraziło 6,4% uczniów trzecich klas gimnazjów oraz 6,5% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Kłamanie w sprawie tego jak wiele się gra okazało się mniej rozpowszechnione, tylko ok. 2-3% uczniów przyznało się do tego zachowania. Porównanie wyników z 2015 r. z wynikami z 2011 r. nie ujawnia istotnych zmian.

Uczniowie, którzy w 2015 r. zadeklarowali oba symptomy, stanowili wśród gimnazjalistów 2,5% oraz wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych – 1,7%.

Analogiczne odsetki w 2011 r. były podobne i wyniosły wśród gimnazjalistów 1,8%, zaś wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych – 2,2%.

Tabela 83. Granie problemowe w gry hazardowe

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Potrzeba stawiania coraz większych pieniędzy	7,3	6,4
	Kłamanie w sprawie tego, jak wiele się gra	3,0	3,4
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Potrzeba stawiania coraz większych pieniędzy	9,0	6,5
	Kłamanie w sprawie tego, jak wiele się gra	3,4	2,6

W obu badanych kohortach symptomy grania problemowego deklarowane były wielokrotnie częściej przez chłopców niż przez dziewczęta (tabele 84 i 85). Zarówno wśród dziewcząt, jak i wśród chłopców potrzeba stawiania coraz większych pieniędzy raportowana była częściej niż kłamanie w sprawie tego, jak wiele się gra.

Tabela 84. Granie problemowe w gry hazardowe - chłopcy

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Potrzeba stawiania coraz większych pieniędzy	11,4	9,7
	Kłamanie w sprawie tego, jak wiele się gra	4,6	5,2
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Potrzeba stawiania coraz większych pieniędzy	13,5	10,8
	Kłamanie w sprawie tego, jak wiele się gra	5,4	4,6

Tabela 85. Granie problemowe w gry hazardowe – dziewczęta

poziom klasy		2011	2015
III klasy gimnazjum	Potrzeba stawiania coraz większych pieniędzy	3,5	3,1
	Kłamanie w sprawie tego, jak wiele się gra	1,5	1,7
II klasy szkół ponad- gimnazjalnych	Potrzeba stawiania coraz większych pieniędzy	4,3	2,5
	Kłamanie w sprawie tego, jak wiele się gra	1,3	0,8

W 2015 r. oba symptomy wystąpiły u chłopców 3,7% w gimnazjach i 3,0% w szkołach ponadgimnazjalnych, zaś u dziewcząt 1,3% w gimnazjach i 0,6% w szkołach ponadgimnazjalnych. W stosunku do 2011 r. nie uległy one istotnym zmianom. W 2011 r. oba symptomy wystąpiły u 2,9% chłopców z gimnazjów i 3,4% ze szkół ponadgimnazjalnych, zaś u dziewcząt analogiczne odsetki wyniosły 0,7% w gimnazjach i 0,9% w szkołach ponadgimnazjalnych.

Wyniki badania wskazują na niewielkie rozpowszechnienie grania problemowego wśród chłopców oraz wręcz śladowe rozpowszechnienie tego zjawiska wśród dziewcząt.

Formy spędzania czasu wolnego

Dane na temat popularności różnych form spędzania czasu wolnego przez młodzież zawarto w tabeli 86.

Tabela 86. Formy spędzania czasu wolnego

		Nigdy	Kilka razy w roku	Raz lub dwa razy na miesiąc	Przynaj- mniej raz na tydzień	Prawie codziennie
III klasy gim- nazjów	Gra w gry komputerowe	12,2	18,8	15,6	21,0	32,4
	Aktywne uprawianie sportu	3,0	4,6	8,8	34,7	48,9
	Czytanie książki dla przyjemności	24,3	29,8	19,5	12,4	14,0
	Wychodzenie z przyjaciółmi wieczorem	10,0	18,2	24,9	30,6	16,3
	Inne hobby	20,0	9,3	14,4	23,3	32,9
	Chodzenie ze znajomymi do centrum handlowego	6,8	11,6	27,1	34,7	19,7
	Używanie Internetu dla przyjemności	1,4	1,5	3,5	13,0	80,6
	Gra na automatach do gry	85,8	9,2	2,4	1,2	1,3
II klasy szkół ponad- gim- nazjal- nych	Gra w gry komputerowe	17,1	27,5	16,4	17,8	21,2
	Aktywne uprawianie sportu	3,5	6,7	13,9	41,0	34,9
	Czytanie książki dla przyjemności	25,0	34,6	19,9	10,1	10,4
	Wychodzenie z przyjaciółmi wieczorem	4,1	11,4	25,5	41,9	17,0
	Inne hobby	21,5	11,3	17,3	23,3	26,6
	Chodzenie ze znajomymi do centrum handlowego	5,1	10,7	28,0	38,3	17,9
	Używanie Internetu dla przyjemności	0,9	1,3	3,5	13,0	81,3
	Gra na automatach do gry	83,3	10,8	3,6	1,2	1,2

W obu kohortach niemal wszyscy badani spędzają czas używając internetu dla przyjemności. Zdecydowana większość z nich robi to prawie codziennie (80,6% gimnazjalistów i 81,3% uczniów szkół ponadgimnazjalnych). Trzy inne bardzo popularne formy spędzania czasu wolnego to aktywne uprawianie sportu, wychodzenie z przyjaciółmi wieczorem oraz chodzenie ze znajomymi do centrum handlowego. Do każdej z nich przyznaje się co najmniej 90% badanych w każdej z kohort. Jeśli spojrzymy na prawie codzienne aktywności, to na pierwszy plan z trzech wyżej wymienionych form, wysuwa się aktywne uprawianie sportu. Prawie codziennie oddaje się temu 48,9% gimnazjalistów oraz 34,9% uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Dla porównania prawie codziennie chodzi ze znajomymi do centrów handlowych 19,7% uczniów z młodszej kohorty i 17,9% ze starszej.

Wysoką pozycję w rankingu form spędzania wolnego czasu mają gry komputerowe – 81,8% gimnazjalistów i 82,9% uczniów szkół ponadgimnazjalnych zadeklarowało granie w te gry, a 32,4% i 34,9% spędza czas w ten sposób prawie codziennie.

Mniejszą popularnością wśród młodzieży cieszy się czytanie książek dla przyjemności (75,7%, w tym 14,0% prawie codziennie, wśród gimnazjalistów oraz 75,0%, w tym 10,4% prawie codziennie, wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych).

Najrzadziej badani przyznawali się do grania na automatach – 14,2% uczniów z młodszej kohorty oraz 16,7% ze starszej. Prawie codzienne granie raportowało ok. 1% badanych w każdej z kohort.

Wiarygodność wyników

W badaniu zastosowano dwa mechanizmy sprawdzające wiarygodność uzyskanych wyników. Pierwszy, to pytanie o używanie nieistniejącego narkotyku nazwanego relevin. Jak pamiętamy z cytowanych już wyników używanie tego środka chociaż raz w życiu zadeklarowało 2,1% gimnazjalistów oraz 1,2% uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Oznaczać to może, że badani w nieznacznym tylko stopniu deklarowali doświadczenia, które nie miały pokrycia w faktach.

Próba przybliżenia skali możliwego zatajania swoich doświadczeń z narkotykami w odpowiedziach na pytania ankiety było pytanie, które brzmiało: Gdybyś kiedykolwiek używał(a) marihuany lub haszyszu, czy sądzisz, że napisał(a)byś to w tym kwestionariuszu? Rozkłady odpowiedzi na to pytanie zawarto w tabeli 87.

Tabela 87. Poziom zaufania respondentów – rozkład odpowiedzi na pytanie o to, czy badany odpowiadając na ankietę przyznałby się do używania marihuany lub haszyszu, gdyby ich używał

Poziom klasy	Już to napisałem w tej ankiecie	Zdecydo- wanie tak	Chyba tak	Chyba nie	Zdecydo- wanie nie
III klasy gimnazjum	26,1	39,1	22,5	4,9	7,4
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	38,8	37,0	15,7	3,7	4,8

Młodszy uczniowie w wyższych odsetkach niż starsi twierdzili, że nie przyznaliby się do ich używania. W młodszej kohorcie 12,3% uczniów, a starszej 8,5% badanej młodzieży zadeklarowało brak zaufania twierdząc, że nie przyznaliby się do używania marihuany lub haszyszu, gdyby taki fakt miał miejsce.

W obu kohortach chłopcy częściej niż dziewczęta deklarowali hipotetyczne nieprzyznawanie się do używania przetworów konopi (tabela 88).

Tabela 88. Poziom zaufania respondentów – rozkład odpowiedzi na pytanie o to, czy badany odpowiadając na ankietę przyznałby się do używania marihuany lub haszyszu, gdyby ich używał

Poziom klasy		Już to napisałem w tej ankiecie	Zdecydo- wanie tak	Chyba tak	Chyba nie	Zdecydo- wanie nie
III klasy gimnazjum	chłopcy	28,8	35,2	20,0	5,7	10,3
	dziewczęta	23,5	42,8	24,9	4,1	4,7
II klasy szkół ponadgim- nazjalnych	chłopcy	42,0	30,8	14,9	5,2	7,0
	dziewczęta	36,0	42,5	16,4	2,3	2,8

W gimnazjach chłopcy w 16,0% zatailiby be ewentualne używania tych substancji, zaś dziewczęta tylko w 8,8%. Analogiczne odsetki w starszej kohorcie to 12,2% u chłopców i 5,1% u dziewcząt.

Porównanie analogicznych wskaźników z badań przeprowadzonych w latach 1995 – 2003 wskazywało na lekki spadek odsetka uczniów skłonnych zataić swoje doświadczenia z przetworami konopi nawet w anonimowych badaniach ankietowych (tabela 89).

Tabela 89. Poziom zaufania respondentów (odpowiedzi: „chyba nie” lub „zdecydowanie nie” na pytanie o to, czy badany odpowiadając na ankietę przyznałby się do używania substancji, gdyby ich używał)

Poziom klasy	1995	1999	2003	2007	2011	2015
III klasy gimnazjum	13,5	12,0	11,9	12,6	8,9	12,3
II klasy szkół ponadgimnazjalnych	8,6	8,0	5,2	7,8	6,5	8,5

W 2007 r. odnotować trzeba spadek poziomu zaufania respondentów. Wskaźniki braku zaufania wzrosły, chociaż nie był to wzrost dramatyczny. Biorąc pod uwagę zaostrzenia polityki wychowawczej w szkole w 2005 r. można było oczekiwać w 2007 r. znacznie większego spadku zaufania. W 2011 r. obserwujemy spadek odsetków badanych skłonnych do zatajania swoich doświadczeń z marihuaną, zaś w 2015 r. ponowny wzrost. Obecnie odsetek ten w grupie gimnazjalistów lokuje się on na poziomie z 1999 r., zaś w starszej kohorcie na poziomie z 1999 r. Generalnie skala zmienności w czasie analizowanego wskaźnika nie jest duża i skłania do potraktowania wyników wszystkich pomiarów, jako obarczonych podobnym skrzywieniem.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Wyniki badania z 2015 r. na tle wyników poprzednich edycji ESPAD skłaniają do sformułowania kilku wniosków i rekomendacji. Z góry trzeba je jednak opatrzyć zastrzeżeniami wynikającymi ze znacznej modyfikacji kwestionariusza zastosowanego w 2015 r., co mogło mieć wpływ na porównywalność wyników.

Polska młodzież wedle wyników badania zrealizowanego w 2015 r. jest nadal silnie zagrożona przez legalne substancje psychoaktywne. Doświadczenia z paleniem papierosów ma większość badanych uczniów, a pali ponad 10 papierosów dziennie około 3% gimnazjalistów i ok. 6% uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Mimo tendencji spadkowej wskaźników picia alkoholu przez gimnazjalistów, rozpowszechnienie picia w tej grupie nadal nie spełnia postulatów abstynencyjnego paradygmatu profilaktyki adresowanej do niepełnoletnich.

W 2007 r. rozpowszechnienie używania przetworów konopi spadło po wieloletnim trendzie wzrostowy. W 2011 r. nastąpił wzrost kontynuowany w 2015 r., ale tylko w starszej kohorcie. Powrót do tendencji wzrostowej w 2011 r. sugeruje, że spadek wskaźników odnotowany w 2007 r. miał raczej charakter fluktuacji losowej, niż początku odwrócenia tendencji wzrostowej. Jedną z hipotez wyjaśniających dynamikę wskaźników w latach 2003-2007-2011 mógłby być niższy poziom przyznawania się respondentów do używania substancji nielegalnych w 2007 r. wynikający z klimatu politycznego w tamtym okresie prowadzącego do większej restrykcyjności polityki wychowawczej systemu edukacji. Wedle tej hipotezy spadek wskaźników w 2007 r. miałby charakter pozorny, w rzeczywistości zaś mielibyśmy do czynienia z kontynuacją trendu wzrostowego, maskowaną niższym poziomem raportowania przez respondentów. Inną hipotezą jest rzeczywisty spadek rozpowszechniania powodowany wspomnianym wcześniej mechanizmem względnie wynikający z konkurencyjnej, szeroko dostępnej oferty „dopalaczy”. Nagłe i radykalne zahamowanie dostępu o tych substancji w 2010 r. mogło spowodować ponowne skierowanie się popytu w stronę przetworów konopi. Niezależnie od tego znaczne rozpowszechnienie używania przetworów konopi zwłaszcza w starszej kohorcie pozostaje szczególnym wyzwaniem dla profilaktyki.

Zahamowanie niekorzystnych tendencji w zakresie problemu przetworów konopi w młodszej kohorcie może oznaczać efekt nasycenia. Nie bez znaczenia są też zapewne działania profilaktyczne. Zahamowanie niekorzystnych tendencji w

postrzeganiu ryzyka związanego z piciem alkoholu oraz z używaniem marihuany można próbować przypisać przynajmniej w części efektom przekazów profilaktycznych.

Brak wzrostu rozpowszechnienia używania „dopalaczy” dostarcza argumentów przemawiających za tezą, że fala zatruć w pierwszej połowie roku miała charakter incydentalny związanych z delegalizacją szeregu tych substancji.

Szczególnym wyzwaniem jest znaczne rozpowszechnienie palenia tytoniu i picie alkoholu przez dziewczęta. Wyniki uzyskane w 2015 r. ujawniły skalę potrzeb w zakresie profilaktyki alkoholowej oraz tytoniowej adresowanej do dziewcząt. Większość wskaźników picia alkoholu i palenia tytoniu u dziewcząt jest podobna do notowanej u chłopców. Tradycyjnie zarówno picie, jak palenie należały do męskich atrybutów. Zmiany obyczajowe jakich doświadczamy w ostatnich dziesięcioleciach zdają się kwestionować tę zasadę. W efekcie rodzi to nowe zagrożenia, na które odpowiedzią powinno być opracowania programów profilaktycznych uwzględniających specyfikę dziewcząt jako adresatów. Wydaje się, że przygotowując taki programy można odwołać się do kwestii zdrowia prokreacyjnego.

Badanie ESPAD pozwoliło na pomiar czynników chroniących i czynników ryzyka używania substancji psychoaktywnych przez młodzież (Kafetzopoulos 2006).

Jednym z podstawowych czynników ryzyka sięgnięcia przez nastolatka po substancje psychoaktywne jest ich wysoka dostępność. Brak dostępu do substancji ma walor chroniący. Mimo tendencji spadkowej, nadal zdecydowana większość nastolatków z III klas gimnazjów i ponad 80% nastolatków z II klas szkół ponadgimnazjalnych, jest zdania, że nabycie alkoholu jest bardzo łatwe lub dość łatwe. Wprawdzie większość wskaźników dostępności substancji legalnych wykazuje trend spadkowy, to jednak nadal pozostaje wiele do zrobienia w tej materii. Zmiana tego stanu rzeczy jest szczególnie trudna w warunkach tak silnie - jak w Polsce - rozbudowanej sieci sprzedaży napojów alkoholowych. Jej redukcja mogłaby wydatnie pomóc w ograniczeniu picia również wśród młodzieży. Wyniki badania ESPAD sugerują już pewne sukcesy w ograniczaniu dostępności alkoholu dla nieletnich. Ten długoterminowy proces jest wart jest dalszego wsparcia. Ograniczanie dostępności alkoholu, to jedna z najbardziej obiecujących strategii ograniczania problemów alkoholowych o najlepiej udokumentowanej skuteczności.

Nadal utrzymuje się dość wysoki poziom dostępności substancji nielegalnych, wśród których najwyższym poziomem wyróżniają się przetwory konopi. Największe ryzyko

po stronie podaży substancji stwarza ekspozycja na propozycje. Osoby, które spotykają się z takimi propozycjami są narażone na zwiększone ryzyko. Wyniki badania sugerują, że jeśli w grę wchodzi napoje alkoholowe, to w ostatnich latach mamy do czynienia z poprawą pod tym względem. W obszarze substancji nielegalnych obserwujemy stabilizację.

Jednym z czynników ryzyka po stronie popytu na substancje psychoaktywne jest obracanie się w kręgach użytkowników takich substancji. Zwłaszcza gdy kontakty towarzyskie lub przyjacielskie ograniczają się do osób, które palą tytoń, piją alkoholu lub używają narkotyków ryzyko przejęcia takiego wzoru zachowań jest dość wysokie. Zdecydowana większość badanych ma wśród swoich przyjaciół osoby palące tytoń oraz osoby pijące napoje alkoholowe, a nawet upijające się. Więcej niż połowa młodzieży starszej młodzieży przyjaźni się z użytkownikami marihuany lub haszysz. Osoby te eksponowane są na dyfuzję wzorów kulturowych dalekich od standardów abstynencji.

Innym czynnikiem wpływającym na zachowania w obszarze substancji psychoaktywnych są przekonania o ryzyku konsekwencji zdrowotnych oraz innych szkód związanych z ich używaniem. Można założyć, iż w przypadku większości młodzieży przekonanie co do dużego ryzyka szkód w wyniku używania substancji będzie sprzyjać ich unikaniu, zaś przekonaniu o ich nieszkodliwości będzie sprzyjać podejmowaniu decyzji o sięganiu po nie. W tym sensie przekonania te stanowią mogą czynnik ryzyka, bądź być czynnikiem chroniącym. Młodzież zdaje się prawidłowo identyfikować poziom zagrożenia związany z różnymi wzorami używania substancji psychoaktywnych, chociaż niepokój może budzić niedocenianie ryzyka związanego z używaniem przetworów konopi.

Ważnym czynnikiem chroniącym młodzież przed piciem napojów alkoholowych są prawidłowe postawy rodzicielskie, a w szczególności brak przyzwolenia na picie napojów alkoholowych, przynajmniej do czasu osiągnięcia pełnoletności. Tylko niewiele ponad połowa gimnazjalistów i trochę ponad jedna czwarta uczniów szkół ponadgimnazjalnych spotyka się z takim bezwzględnym zakazem ze strony swoich rodziców. Wyniki badania wskazują zatem na potrzebę edukacji rodziców w tym zakresie.

Istotnym czynnikiem sprzyjającym używaniu substancji psychoaktywnych są oczekiwania wobec tych substancji. Młodzież spodziewa się raczej konsekwencji pozytywnych picia alkoholu i palenia marihuany niż skutków negatywnych. Takie

wzory antycypacji stanowią istotny czynnik ryzyka używania substancji stanowiąc wyzwanie dla działań profilaktycznych. Programy edukacyjne skierowane na zmianę tych oczekiwań mogą przyczynić się do zmniejszenia rozpowszechnienia używania substancji psychoaktywnych przez młodzież.

Nowym problemem ujawnionym przez badanie ESPAD w 2015 r. są gry hazardowe. Wprawdzie rozpowszechnienie tego problemu nie jest jeszcze szczególnie duże, to jednak warto pomyśleć o ofercie profilaktycznej w tym zakresie.

PRZYPISY

1. Beck F, & Legleye S. (2003). Drogues et adolescents. Usages de drogues et contextes d'usage entre 17 et 19 ans, évolutions récentes, ESCAPAD (2002). Paris: OFDT.
2. Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., et al. (2012), The 2011 ESPAD report: substance use among students in 36 European countries, The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, Stockholm, Sweden.
3. Hibbel B. (2014) The 2012 ESPAD impact survey. EMCDDA, Lisbon.
4. Kafetzopoulos E. (2006) Risk and protective factors in adolescent and youth drug use. W: Young people and Drugs. Care and Treatment. Strasbourg. Pompidou Group, Council of Europe.
5. Okulicz-Kozaryn K., Sierosławski J. (2007) Validation of the „problematic use of narcotics” (PUN) screening test for drug using adolescents. *Addictive Behaviors* 32 (2007), 640-646.
6. Sierosławski J. (2004) Substancje psychoaktywne - postawy i zachowania Polaków. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych 2002. W: Postawy i zachowania Polaków wobec alkoholu i problemów alkoholowych. Warszawa, Wydawnictwo Edukacyjne PARPA, PARPA. ss. 11-74
7. Sierosławski J. (2013a) Młodzież gimnazjalna, a alkohol. W: J. Szymborski i W. Zatoński (Red.) Zdrowie dzieci i młodzieży w wymiarze socjomedycznym. ZDROWIE PUBLICZNE Monografie. Tom II. 2013. Wszechnica Polska, Szkoła Wyższa. Warszawa, str. 79-95.
8. Sierosławski J. (2013b) Używanie narkotyków przez gimnazjalistów. W: J. Szymborski i W. Zatoński (Red.) Zdrowie dzieci i młodzieży w wymiarze socjomedycznym. ZDROWIE PUBLICZNE Monografie. Tom II. 2013. Wszechnica Polska, Szkoła Wyższa. Warszawa, str. 96-112.
9. Steiner S., Baumeister S. E. & Kraus L. (2008) Severity of Dependence Scale: Establishing a cut-off point for cannabis dependence in the German adult population. „Sucht”, 54, 557–563.